

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

SUBJEKTIVNÍ POJETÍ ČASU U MLADISTVÝCH DELIKVENTŮ

THE SUBJECTIVE TIME CONCEPT OF JUVENILE DELINQUENTS

Magisterská diplomová práce

Autor: Jitka Bartošová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kupka, Ph.D.

Olomouc

2013

Prohlášení

Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění.

Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích.

Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma Subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V dne

Podpis

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Martinu Kupkovi, Ph.D. za trpělivost, lidské pochopení a především za přínosné odborné vedení předkládané práce.

Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Kateřině Lukavské za poskytnutí materiálů k dotazníku ZTPI: Zimbardův inventář časové perspektivy (*Zimbardo Time Perspective Inventory*) a cenné rady k vyhodnocování dat.

Velký dík patří také všem chlapcům z Výchovného ústavu Višňové, kteří věnovali svůj čas a ochotně spolupracovali na tvorbě výzkumných dat. V neposlední řadě děkuji řediteli ústavu Mgr. Zdenku Vichtovi za souhlas s realizací výzkumného šetření a všem zaměstnancům, kteří mě provázeli. Především pak hlavnímu vychovateli Mgr. Radku Šínkovi za doplňující konzultace ve svém volném čase.

Konečně bych chtěla vyjádřit svou vděčnost a poděkování mým blízkým za laskavou podporu a statečné plnění mých mimo studijních povinností.

Zdalo se, že svět je rozdělen mezi dobré a špatné lidi.

*Ti dobří lépe spali, zatímco ti špatní si podle všeho daleko víc užívali čas,
kdy byli vzhůru.*

Woody Allen

OBSAH

<u>ÚVOD</u>	7
Teoretická část	8
1. Čas	9
1.1. Čas jako předmět lidského zájmu	9
1.2. Psychologické pojetí subjektivního času	12
1.2.1. Čas jako sled událostí	12
1.2.2. Čas jako trvání	13
1.2.3. Čas jako perspektiva	13
1.3. Koncept časové orientace (Zimbardo, Boyd)	16
1.3.1. Minulá časová orientace	16
1.3.2. Přítomná časová orientace	18
1.3.3. Budoucí časová orientace	20
1.3.4. Vyvážená (ideální) časová perspektiva	24
1.4. Diagnosticko-výzkumné nástroje	25
2. Mladistvý delikvent	28
2.1. Vymezení pojmů	29
2.2. Příčiny delikvence mladistvých	30
2.2.1. Vnitřní příčiny	30
2.2.1.1. Dědičnost	31
2.2.1.2. Konstituce	31
2.2.1.3. Osobnost	32
2.2.1.4. Psychopatologie	33
2.2.1.5. Vývojová fáze	36
2.2.2. Vnější příčiny	38
2.2.2.1. Rodina	38
2.2.2.2. Vrstevnická skupina	39
2.2.2.3. Škola	40
2.2.2.4. Média	40
2.3. Systém péče	41
2.3.1. Prevence	41
2.3.2. Intervence	42
3. Výzkum času a delikvence mladistvých	45

Empirická část	49
4. Výzkumný problém, cíle a otázky	50
5. Popis výzkumného souboru a prostředí	52
6. Metodologický rámec	54
6.1. Design výzkumu	54
6.2. Výzkumné metody	55
6.3. Zpracování dat	59
6.4. Kontrola dat	61
7. Výsledky	62
8. Diskuze	85
9. Závěry	87
<u>SOUHRN</u>	89
<u>LITERATURA</u>	93
<u>PŘÍLOHY</u>	96

Příloha 1: Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Příloha 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha 3: Upravený statistický přehled kriminality mladistvých v letech 2010, 2011 a 2012

Příloha 4: Počet dětí a mládeže umístěných na základě soudního rozhodnutí do výchovy ústavní a ochranné

Příloha 5: Informovaný souhlas s výzkumným šetřením

Příloha 6: Česká verze ZTPI (Zimbardo Time Perspective Inventory)

Příloha 7: The Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI) – Psychometrics and Scoring Key

Příloha 8: Časové osy vlastní konstrukce pro deskripci subjektivního pojetí času jako sledu událostí

Příloha 9: Časové profily probandů

ÚVOD

Vypěstlost kultury společnosti se pozná podle toho, jaký postoj zaujímá ke svým nejslabším jedincům a jak se o ně umí postarat. Toto tvrzení je dnes skloňováno v souvislosti se seniory, osobami s tělesným nebo mentálním postižením, týráním zvířat apod. Proč ale zmiňují slabost v souvislosti s mladistvými delikventy? Těm jsou přeci připisovány zcela odlišné atributy, jsou to násilníci, zloději... Vážně je to tak? Jací jsou a jak si s nimi život zahrál? Teorie hovoří o mnoha příčinách, především na straně osobnosti a rodinného prostředí. Když však média odhalí případ týrání, nebo zanedbání péče ze strany rodičů a dostaví se „spravedlivé“ rozhořčení, jen málokdo v myšlenkách pokračuje dále za osudem dítěte a jen zlomek z nich tuto cestu vidí končit ve výchovném ústavu, vězení nebo na ulici. Je to morální dilema, které si zaslouží pozornost. Kdo nese větší díl odpovědnosti za selhání? Na jedné straně od nedospělých očekáváme přijetí odpovědnosti v rozsahu přesahujícím jejich možnosti. Na straně druhé společnost jakoby studem mhouří oči nad svým dílem viny. Jak jinak chápat zmírnění trestu týrající matce proto, že sama byla v dětství týrána? Pokud by společnost chtěla přijmout odpovědnost plnohodnotně (a já nemám větší přání), stala by se péče o selhávající mladistvé jedním z předních kritérií vypěstlosti společnosti. Situace navíc není klidná. Násilná trestná činnost mladistvých se od roku 1989 zvýšila o 100%. Samo Ministerstvo vnitra ČR ve své metodice přiznává selhání systému péče o delikventní mládež, který postrádá meziinstitucionální spolupráci a není schopen reflektovat potřeby mladistvých v návaznosti na jejich minulost či budoucnost. Při setkání teorie s praxí se pak setkáváme s přesvědčením, že většině stejně není pomoci... Kdo je ale ta většina a kdo ti, co mají šanci? Jak je poznat a jak s nimi dále pracovat? Nejen tyto otázky se bude snažit zodpovědět má diplomová práce. Na straně osobnosti totiž existuje struktura vztahující se k subjektivnímu pojetí času, která má obrovský diagnostický, prediktivní i terapeutický potenciál (a nejen pro mladistvé delikventy). V ČR zatím subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů nikdo nezkoumal a ve světě probíhají především srovnávací studie, které potvrzují odlišnosti ve srovnání s vyrovnanými nedelikventními skupinami. S touto kvalitativní studií se však dostáváme na neprobádané území, kde se pokusíme ony odlišnosti hlouběji analyzovat a objevit v nich vnitřní strukturu. Nezbyvá už nic než popřát poutavou a objevnou četbu o čase a mladistvých delikventech.

Teoretická část

1. Čas

*Nikdy předtím jsme neměli tak málo času na to,
abychom stihli vše, co chceme, jako máme dnes.*

Franklin Delano Roosevelt

Naše kultura se ocitla v situaci, kdy je čas milován i nenáviděn více než kdy dříve. Žijeme ve chvatu rychlovek (*quickies*), kdy je stále složitější synchronizovat naše biologické vnitřní hodiny s požadavky zrychleného vnějšího světa. Chceme ještě více zařídit a prožít ve stále kratších intervalech. Pomalé internetové připojení, nebo silniční zácpa nás brzdí, krevní tlak se zvedá a ocitáme se ve stresu. Nestíháme, čas běží a některé životní etapy se odložit nedají. Ženy se pohybují mezi touhami po založení rodiny a kariérním růstu. Zabezpečit rodinu je pro muže stále časově náročnější. Ze společně stráveného času se ukrajuje a děti ztrácejí schopnost s časem hospodařit. Jsme obklopeni tolika možnostmi a tak malým přidělem času, že rozhodování je takřka ochromeno. Chceme žít tady a teď a přitom mít světlé zítřky. To je odvrácená strana časovosti běžného dne. Přesto jsme se rozhodli čas uctívat takřka jako božstvo. Čas jako jediná ekonomická konstanta se stal nejcennější komoditou naší doby. Nejúspěšnější technologie se vyznačují právě schopností šetřit čas, kdo by si nechtěl spolu s výrobkem koupit i pár minut volného času. Time management, fenomén flow, prokrastinace... Jsme časem ovládnuti bez možnosti vzdorovat mu. Můžeme se jedině naučit řídit sami sebe a tak v této časové džungli obstát.

1.1. Čas jako předmět lidského zájmu

Čas je jedním z mála pojmů, který má svůj prostor snad ve všech oblastech lidského zkoumání. Jeho multidisciplinarita sahá od exaktního přístupu fyziky, kde je čas chápán jako kontinuální, měřitelná veličina, přes zájem medicíny, jež přičkla schopnost vnímat čas suprachismatickému jádru našeho mozku, až po umění, kde je jeho podoba zachycena v básních i malbách.

Pro nás je však důležité pochopit, kde se vzal zájem o čas v psychologii, a to nelze bez malé exkurze do dějin filozofie. Jedním z prvních filozofů, pro které se stal čas tématem, byl Aurelius Augustinus, jež se zabýval prožíváním času. Immanuel Kant pak čas spolu s prostorem označil za vrozenou formu, bez které by nebylo možné poznání. Edmund Husserl ve svých *Přednáškách k fenomenologii vnitřního časového vědomí* představil čas jako fenomén, pojem s všeobecnou platností, který existuje nezávisle na vědomí a zároveň je ve vědomí obsažen. Časový charakter existence odhalil v díle *Bytí a čas* Martin Heidegger, který smysl bytí uchopil jako stálou přítomnost. Henri Bergson přinesl pojem trvání (*durée*) a narušil vědecké chápání událostí jako sledu příčin a důsledků, když tvrdil, že vnímání je vždy provázáno s minulostí a budoucností, tudíž nelze dělit skutečnost na části bez zkrácení či redukce (Heller, 2007).

V době, kdy se psychologie vydělila z náruče filozofie a snažila se přiblížit spíše přírodním vědám, zájem o čas zůstal, změnil však svou podobu. Ze subjektivního času (který se leckdy táhne a jindy letí) se stal čas objektivní, který šel přesně definovat a měřit. Vývoj psychologického zkoumání času je až do současnosti přehledně zachycen v následující tabulce.

Tabulka č. 1: Psychologické výzkumy času (modifikovaně podle Block, Zakay, 2001, s. 159–166)

období	hlavní představitelé (řazení abecedně)	typická výzkumná témata
prehistorie psychologického zkoumání času (období před rokem 1890)	G. T. Fechner, K. Vierordt, E. H. Weber	laboratorní výzkum: zkoumaným osobám byly prezentovány různé podněty (světelné, zvukové) a osoby měly odhadovat délku jejich trvání, rozlišovat mezi nimi, určovat časovou souslednost, časovou vzdálenost; dominoval psychofyziologický pohled, formulovaly se obecnější zákonitosti vnímání času
rané období psychologického zkoumání času (1890–1926)	H. Ebbinghaus, J. M. Guyau, H. Nichols, W. James	začala se zkoumat lidská zkušenost s časem (simultánnost, následnost); studovalo se, jak děti dospívají k takovému chápání času, které je typické pro dospělé lidi; zkoumaly se individuální rozdíly v posuzování času, zejména v trvání času

střední období psychologického zkoumání času (1927–1958)	P. Gausse, H. Häfner, N. Israeli, K. Lewin, J. Piaget	po nástupu neobehaviorismu v psychologii došlo na přechodnou dobu k útlumu zájmu o mentální procesy, včetně vnímání času; nové impulzy přinesla dětská psychologie, která začala zkoumat, jak u dětí vzniká pojetí času, tím, že sledovala vztahy mezi vzdáleností, pohybem/rychlostí a trváním v čase; srovnávala se simultánnost a následnost jevů u dětí a u dospělých osob; začalo se prosazovat chápání času jako relativní entity; zkoumalo se chápání času u lidí s poškozením mozku; objevila se koncepce „životního prostoru“ zahrnující jedincovo pojetí minulosti, současnosti a budoucnosti, včetně jeho cílů
moderní období psychologického zkoumání času (1959–1999)	L. G. Allan, W. Bechtel, R. A. Block, L. W. Doob, J. Gibbon, R. M. Church, J. A. Michon, R. E. Ornstein, D. Zakay, Z. Zaleski, P. G. Zimbardo	po nástupu kognitivní psychologie stoupl zájem o výzkumy psychologického času; vynořilo se pět směrů výzkumu: prospektivní a retrospektivní posuzování doby, po kterou něco trvá (včetně zapamatování si informací i kontextu, v němž se něco odehrálo); studium „vnitřních hodin“ v organismu; zkoumání časové perspektivy lidí (tj. jejich vztahu k minulosti, přítomnosti a budoucnosti); zkoumání životního tempa a kulturně-sociálních souvislostí pocitu lidí, že se čas zrychluje
současné období (od r. 2000 dále)	R. A. Block, I. Boniwell, P. G. Zimbardo	multidimenzionalita lidského vnímání, prožívání a hodnocení času; zájem nejen o kognitivní, ale také emoční a hodnotové aspekty času; interdisciplinární zkoumání (psychologie, neurovědy, sociologie, antropologie, filozofie); kulturní, etnické a náboženské souvislosti času; subjektivní čas a moderní komunikační technologie

(Mareš, 2010)

Z tabulky je zřejmé, že kromě krátké laboratorní zastávky na počátku vývoje se psychologie zajímá především o subjektivní čas, svébytné chápání času jedincem, které vzniká na základě osobní zkušenosti a představuje jeho způsob prožívání času, tzv. žitý čas (*lived time*), jež představili Gorman a Wessman (1977). Čas se stal subjektivní psychologickou kategorií, která je podle Blocka (1990) během života postupně konstruována a je možno ji dále rekonstruovat. Čas tedy v psychologii ztratil svou objektivní entitu a přestal existovat nezávisle na člověku (Mareš, 2010).

1.2. Psychologické pojetí subjektivního času

Subjektivní čas je definován, jako „čas vnímaný, prožívaný a hodnocený konkrétním jedincem či konkrétní skupinou osob.“ Interindividuální odlišnosti jsou determinovány osobností jedince, probíhající situací, přítomností jiných osob a širším kontextem přírodním, sociálním, kulturním a religiózním. Block (1990) uvádí tři základní pojetí subjektivního času a to: „čas jako sled událostí, čas jako trvání a čas jako perspektiva člověka“. Volně je přiřazováno také kontextové pojetí času. Všechna pojetí jsou však zaměřena na kognitivní stránku lidského chápání času. Nyní se detailněji seznámíme se základním trojím dělením (Mareš, 2010, 12).

1.2.1. Čas jako sled událostí

Čas je v tomto pojetí chápán jako posloupnost podnětů a dějů, ve které člověk může bez přesných dat jen odhadovat, kdy přibližně se asi něco stalo, co tomu předcházelo, co následovalo, co probíhalo paralelně a jaký efekt se objevil v následku situace. Trojí rozměr času nám pak umožňuje komparaci, kdy můžeme posoudit, co se oproti původnímu stavu změnilo jen částečně, co zásadně, nebo co se nezměnilo vůbec (Mareš, 2010).

Existuje ještě jemnější diference tohoto pojetí a to na pojetí diskrétní a spojitě. Diskrétní pojetí chápe sled událostí jako jednotlivě oddělené události, které jsou výrazně ohraničeny. Čas je tedy vnímán jako řetězec událostí s různou závažností a délkou, které jsou střídány klidnými pasážemi, ve kterých se z pohledu subjektu nic zvláštního neděje. Spojité pojetí pak do jisté míry kontrastuje právě předpokladem plynulosti, kdy jedinec vnímá, prožívá a zpracovává události nevýběrově, a tím jim nepřisuzuje větší či menší důležitost. K tomuto náhledu se pojí zájem především o paměť (zapamatování, znovuvybavení, kapacita), a také o kognitivní procesy (zvláštnosti ve vnímání tempa a rytmu události, schopnost rozpoznat kontext situace a jeho změnu). Z praktických psychologických otázek zde můžeme uvést problém interindividuálně odlišného kognitivního tempa, jež má vliv na prospěch školáků i výkonnost zaměstnanců firem (Mareš, 2010).

1.2.2. Čas jako trvání

Pojetí času jako trvání vždy skýtalo velký potenciál pro laboratorní výzkum. Jedinec odhadoval, jak dlouho podnět působil, což dovedlo vědce k odhalení sensorických hranic ve vnímání právě ve chvílích, kdy se podnět stal nepostřehnutelným. Pokud však člověk dokáže podnět bezpečně detekovat, dokáže vyřknout i soud o době jeho trvání, jeho začátku, konci i průběhu. I zde se projevuje trojí časový rozměr. Kromě aktuálního prožívání podnětu se při hodnocení délky jeho trvání obracíme i do minulosti, kdy srovnáváme probíhající situaci s těmi, které jsme již zažili. V takových případech se jedná o tzv. retrospektivní posouzení trvání. Ona zkušenost z minulosti výrazně ovlivňuje také predikci dalšího vývoje, kdy odhadujeme, jak dlouho ještě situace bude trvat, jak se bude měnit a kdy skončí. Pak hovoříme o tzv. prospektivním trvání (Mareš, 2010).

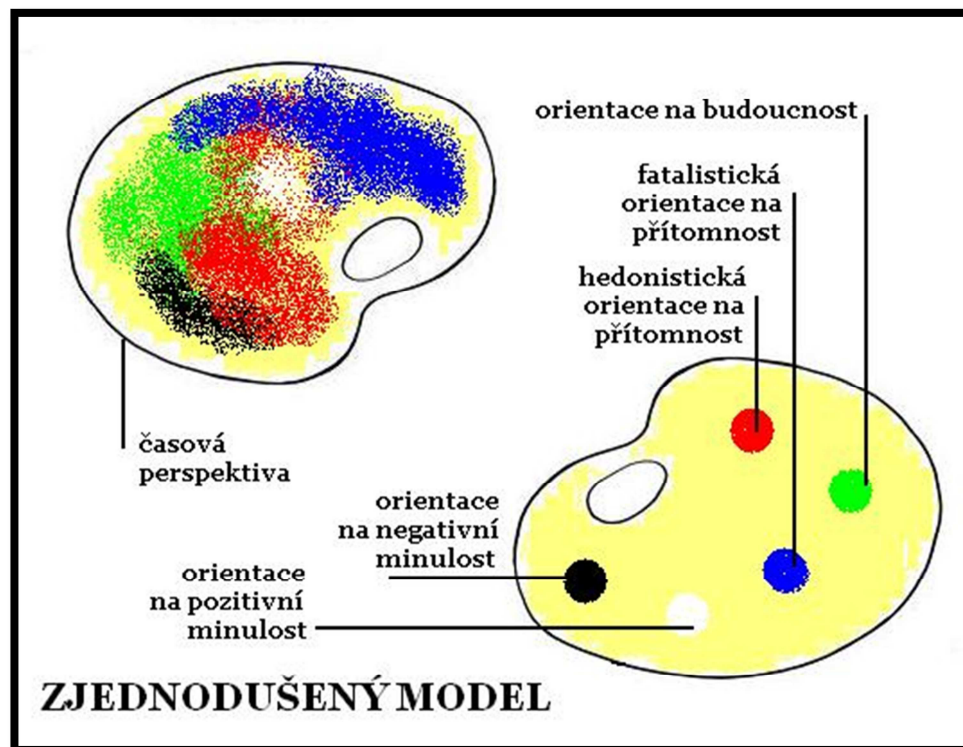
Z praktických otázek k tomuto tématu patří chronobiologická rytmicita v průběhu dnů, týdnů, měsíců i let, která souvisí se schopností rozvrhnout si činnosti tak, abychom se úspěšně posouvali k cílům blízkým, i těm vývojově vzdáleným. Realistické hodnocení běhu času je velmi důležité, proto zkoumáme jak přiměřenost očekávání ve výskytu i trvání událostí v budoucnu, tak podceňování či přeceňování délky času v současnosti a minulosti (Mareš, 2010).

1.2.3. Čas jako perspektiva

Na začátku tohoto bodu musím poukázat na jedno terminologické úskalí konceptu. Konkrétně se jedná o synonymně používané pojmy časová perspektiva a časová orientace. Oba termíny jsou sice pevně definovány, nikde se však neuvádí jejich vzájemný vztah. I bez této jemnější diferenciaci by však nemělo docházet ke shodnému používání pojmů, což se bohužel děje i na stranách odborných publikací. Pravděpodobným zdrojem záměny může být fakt, že Zimbardo a Boyd (1999) nazvali svůj dotazník ZTPI: Zimbardův inventář časové perspektivy (*Zimbardo Time Perspective Inventory*) a hned v manuálu používají především pojem časová orientace (*time orientation*). Autoři sami se však chyby nedopouštějí. Blíže se to pokusím osvětlit hned v následujícím odstavci.

Nejprve si pojďme oba pojmy definovat. Časová perspektiva tak, jak ji představili Zimbardo a Boyd (1999) je definována jako jedinečný způsob, jakým se člověk vztahuje k minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Má své aspekty kognitivní, motivační, sociální i emoční a může se měnit v závislosti na věku i situaci. Navzdory této flexibilitě se jedná o relativně stabilní osobnostní charakteristiku, kterou lze modifikovat jen velmi obtížně. Jde tedy o jakýsi originálně sestavený časový rámec každého člověka. Časová orientace v něm pak představuje konkrétní zaměření: na minulost, přítomnost a budoucnost. Tyto tři základní časové orientace lze možno ještě jemněji dělit na další dimenze, minulost například na pozitivní a negativní. Jedinečné namíchání jednotlivých dimenzí časových orientací tedy časovou perspektivu člověka teprve tvoří, a podle mého názoru dělá z časové perspektivy pojem nadřazený. Současný výzkum dokonce poukazuje na skutečnost, že v podstatě nelze najít dva jedince, kteří by měli tuto časovou paletu namíchanou stejným způsobem, což významně komplikuje hledání pravidelností a tím i stanovení obecných závěrů. (Zimbardo, Boyd, 2008). Pro názornost přikládám vlastní návrh, jak analogicky vyjádřit vztah mezi oběma pojmy.

Obrázek č. 1: Analogické vyjádření vztahu mezi pojmem časová perspektiva a časová orientace

Z předchozích řádek je tedy zřejmé, že dva lidé mohou mít například společnou orientaci na pozitivní minulost, ale jejich časové perspektivy budou s velkou pravděpodobností velmi odlišné. Zimbardo sice uvádí, že většina lidí má tendenci jednu z časových orientací vyzdvihovat a ostatní upozadovat, což vede k maladaptivnímu chování a myšlení, ale že by jedna časová orientace dominovala natolik, že by tvořila celou časovou perspektivu jedince, je velmi ojedinelé. Vytvoření profilů na základě časové orientace má tedy účel pouze didaktický. Objev časové předpojatosti dále předznamenal zájem o tzv. vyváženou, ideální časovou perspektivu, ke které se vrátím v kapitole 1.3.4. (Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, Boyd, 2008).

Zastavím se však ještě na chvíli u časové perspektivy a mechanismů jejího utváření. Právě proto, že časová perspektiva není jen strnulým konstruktem, ale kognitivním procesem, který se dokáže přizpůsobit prostředí, lze sledovat i její vývoj. Časová perspektiva jedince se utváří v rámci procesu socializace pod vlivem kultury, zkušeností, náboženství, vzdělání i klimatu. Jde tedy o naučený způsob jakým se vztahovat k času, který užíváme nevědomě. Práce s časovou perspektivou na vědomé úrovni pak skýtá velký potenciál. Ke změnám v časové perspektivě dochází často v nestabilních obdobích, kdy se radikálně mění naše dosavadní fungování, nebo opouštíme důležitou etapu našeho předchozího života. Při vstupu do manželství, odchodu do důchodu, zjištění závažné diagnózy apod. (Holman, Zimbardo, 2009). Vývoj je ovlivňován také ontogeneticky. Například v časové perspektivě dětí dominuje orientace na přítomnost, u produktivních dospělých orientace na budoucnost a ve stáří reflektujeme a vztahujeme se k minulosti. Zajímavé jsou také souvislosti plynoucí z mezikulturních výzkumů. Lidé žijící v jižních státech a nejvíce pak v oblastech kolem rovníku, jsou více orientováni na přítomnost, než obyvatelé mírných a výše položených regionů. Jako vysvětlení se nabízí skutečnost, že lidé z mírného pásu a severských oblastí museli dopředu počítat s nepřízní počasí danou podnebím. Tito lidé mysleli už v dobách hojnosti na přežití v zimních měsících, a tak dlouhodobě plánovali přípravu zásob. Tak se pravděpodobně vyvinula časová orientace na budoucnost. Jižní národy pak prosperovaly lépe, když dokázaly přežívat ze dne na den. Stejně jako tvoří problém nevyvážená časová perspektiva jedince, není vhodná ani pro společnost. Sami denně pociťujeme odvrácenou stranu západní orientace na budoucnost: méně času na rodinu, přátele i odpočinek (Boniwell, Zimbardo, 2004).

1.3. Koncept časové orientace (Zimbardo, Boyd)

Tvůrci nejpropracovanějšího konceptu časové orientace jsou Philip G. Zimbardo a John N. Boyd. V roce 1999 představili kromě teoretického konceptu i diagnostickou metodu ZTPI: Zimbardův inventář časové perspektivy (*Zimbardo Time Perspective Inventory*), který dovede skvěle zmapovat jimi stanovené dimenze. Vedle pěti základních (pozitivní a negativní minulost; hedonistická a fatalistická přítomnost; budoucnost), které tvoří proměnné inventáře, se podrobně seznámíme i s holistickou přítomností a transcendentální budoucností. Připomínám, že dělení je do značné míry ilustrativní kvůli didaktické názornosti, a za jednotlivými časovými orientacemi nelze hledat konkrétní profily.

1.3.1. Minulá časová orientace

Ze všech časových orientací je právě minulá ta nejvíce subjektivní. Nejde totiž o to, jak se v minulosti událost skutečně odehrála, ale jak jsme si ji vyložili a zapamatovali. Způsob, jakým vykládáme minulost, pak ovlivňuje naši přítomnost. Při vývoji této orientace hraje největší vliv sociální prostředí, především rodinní příslušníci, v jejichž přítomnosti jsme vyrůstali, a kteří ovlivňovali naše vnímání světa a vrůstání do společnosti (Holman, Zimbardo, 2009).

Lidé orientovaní na **pozitivní minulost** ji považují za nejlepší období svého života. Velmi důležité jsou pro ně tradice, rituály a rodina. Jejich pohled do minulosti je až sentimentální. Obklopuje je široká a pevná sociální síť, interakce v ní jsou převážně podporující a nekonfliktní. Když se objeví problém, neváhají s mobilizací své sociální opory. Jsou emocionálně stabilní, méně úzkostní a depresivní, při práci jsou pečliví a kreativní. Vysoká míra pozitivní orientace na minulost také souvisí se smysluplným a realistickým plánováním cílů do budoucnosti, a tak činí život přehlednějším a spokojenějším. Odvrácenou stranou této dimenze je pak nedostatečná sebeaktualizace, konzervativní přístup, uzavřenost před vším novým: věcmi, lidmi i zážitky (Boniwell, Zimbardo, 2004).

V případě orientace na **negativní minulost** člověk svou minulostí stále žije. Traumatické zážitky nebyly dostatečně zpracovány a ve snaze nalézt jejich příčiny a viníky, se konflikt přenáší do přítomnosti. Nejde však pouze o

nepříznivou historii jedince, ale o negativní přístup k celé minulosti. Spojení s rodinou i ostatními lidmi je silně narušeno, rodinná soudržnost pro tyto lidi neexistuje. Když se ocitnou v úzkých, uzavírají se nejen vůči lidem, ale i vůči možnostem řešení. Jsou přesvědčeni, že zlo, které je potkalo, mají právo šířit dál. Celkově má tato strategie negativní vliv na mezilidské vztahy, chování, vůli, motivaci i psychické zdraví. Negativní orientace na minulost je velmi častá například u uživatelů tvrdých drog, nebo v kombinaci s fatalistickou přítomností u osob s posttraumatickou stresovou poruchou (Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, Boyd, 2008).

V roce 2009 uvedli Zimbardo a Boyd v publikaci *Die neue Psychologie der Zeit und wie sie Ihr Leben verändern wird* výčet znaků typických pro jednotlivé časové orientace. Pro orientaci na minulost jsou přehledně uvedeny v Tabulce č. 2.

Tabulka č. 2: Souvislosti mezi postojem k minulosti a psychickými vlastnostmi a znaky chování. (Zimbardo, Boyd, 2009) N = neexistuje rozdíl ve znacích chování

Znaky chování:	Lidé s vysokým skórem „negativní minulost“ jsou:	Lidé s vysokým skórem „pozitivní minulost“ jsou:
Závislost na odměně	N	závislejší
Agresivita	agresivnější	méně agresivní
Obavy, úzkost	úzkostnější	méně úzkostní
Důslednost	méně důslední	N
Depresivita	depresivnější	méně depresivní
Emoční stabilita	méně stabilní	stabilnější
Aktivita	aktivnější	méně aktivní
Přátelskost	méně přátelští	přátelštější
Svědomitost	méně svědomití	svědomitější
Hazardní hry	sklony k hazardu	N
Lži	méně upřímní	N
Krádeže	více	N
Impulzivita	větší impulzivita	N
Kreativita	N	kreativnější
Náladovost	náladovější	N
Radost ze života	méně šťastní	šťastnější
Opatrnost	opatrnější	méně opatrní
Sebeúcta	menší	větší
Sebeovládání	menší	N
Sportovní aktivity	méně sportují	N
Vyhledávání nových zážitků	více vyhledávají	N

(Bazínková, 2011)

Zimbardo a Boyd (2009) také nabízejí možnosti, jak posílit minulou časovou orientaci prostřednictvím úkolů a cvičení. Jedná se například o cvičení, kdy si dvacetkrát po sobě odpovídáme na otázku: Kdo jsem byl/a ?, nebo plníme úkoly: veďte si deník, navštivte své rodiště, dívejte se na staré filmy, zatelefonujte starému příteli apod. Tím je doplněn teoreticko-diagnostický potenciál konceptu o rozměr terapeutický (Bazínková, 2011).

1.3.2. Přítomná časová orientace

Orientace na přítomnost je základním kamenem v našem časovém rámci. V dětském věku je pro nás jedinou perspektivou, naučit se žít bezstarostně tady a teď je přirozenou součástí vývoje. Až později, díky výchovnému působení rodiny, školnímu prostředí, kamarádům a vůbec mechanismům procesu socializace a individuace, se naše časová perspektiva rozšiřuje o budoucnost a věkový odstup odděluje minulost (Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, Boyd, 2008).

Hedonistická přítomnost se u lidí projevuje nezměrnou chutí do života. Hravost, spontaneita a energičnost je provází do vysokého věku. Při práci jsou kreativní a schopní improvizovat. Nejlepších výsledků dosahují, když nejsou limitováni budoucím výsledkem, ale mohou si užívat činnost samu o sobě. Tento druh orientace by měl být výrazněji zastoupen v časových perspektivách západního člověka. Schopnost vychutnat si okamžik se stává takřka zapomenutým uměním. Mezi negativa patří typická snaha vyhnout se všem nepříjemnostem a usilovat o okamžité uspokojení potřeb i za cenu značných ztrát v budoucnosti. Racionální korekce takového jednání není účinná. Potřeba stimulace je silná a projevuje se neustálým vyhledáváním vzrušení, nových činností i přátel. Být součástí nějakého podporujícího a nekonfliktního společenství je velmi důležité. Vedle mnoha problematických znaků (agresivita, hazardní hraní, krádeže), které uvádí Tabulka č. 3, se k této orientaci pojí také zvýšené riziko rozvoje závislostí, jak na alkoholu, tak i na tvrdých drogách, promiskuita a různé druhy rizikového chování (řízení pod vlivem alkoholu, nechráněný styk). Lidé s vysokým skórem hedonistické přítomnosti se tedy dostávají často do konfliktu se společenskými normami a nedosahují ani studijních a pracovních úspěchů (Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, Boyd, 2008).

Tabulka č. 3: Znak chování typické pro hédonistickou a fatalistickou přítomnou časovou perspektivu. (Zimbardo, Boyd, 2009) N = neexistuje rozdíl ve znacích chování

Znak chování:	Lidé s vysokým skórem ve škále „hédonistická přítomnost“ jsou:	Lidé s vysokým skórem ve škále „fatalistická přítomnost“ jsou:
Závislost na odměně	N	N
Agresivita	agresivnější	agresivnější
Obavy, úzkost	N	úzkostnější
Důslednost	méně důslední	méně důslední
Depresivita	depresivnější	depresivnější
Emoční stabilita	nižší	nižší
Průměrný prospěch	N	horší
Aktivita	aktivnější	méně aktivní
Přátelskost	N	N
Svědomitost	menší	menší
Hazardní hry	sklony k hazardu	N
Lži	méně upřímní	méně upřímní
Krádeže	častější	častější
Impulzivita	větší	větší
Kreativita	kreativnější	méně kreativní
Náladovost	N	náladovější
Radost ze života	šťastnější	méně šťastní
Studium	méně pilní	N
Otevřenost	N	méně otevření
Ostýchavost	méně ostýchaví	ostýchavější
Sebeúcta	N	nižší sebeúcta
Opatrnost	N	méně
Sebeovládání	menší	menší
Lačnost po senzacích	lačnější po senzacích	lačnější po senzacích
Sportovní aktivity	více sportují	N
Vyhledávání nových zážitků	více	více
Nošení hodinek	méně pravděpodobné	N
Stálost (stabilita)	méně stálí	méně stálí

(Bazínková, 2011)

Fatalistická přítomnost má ryze záporný význam, který je často spojen s negativní orientací na minulost. Společným znakem s hédonistickou přítomností je neschopnost odložit uspokojení, bažení po stimulaci se však nevyskytuje. Tito lidé jsou uzavřeni nejen před zážitky a lidmi, ale před celým světem. Žijí v přesvědčení, že jsou ovlivňováni vnějšími silami, které nemohou změnit. Tento přístup je často formován reálnými životními podmínkami, jakým je například život v ghettu, nebo uprchlickém táboře. Oproti ostatním obyvatelům daného prostoru mají výrazně nižší socioekonomickou úroveň, jsou v něm ohrožováni na majetku, zdraví i životě a proto neváhají s použitím zbraní střelných i bodných. Na

nikoho (ani členy rodiny) nespolehají, trochu pro sebe (peněz, pozornosti) si musí umět urvat. Časem se stávají pasivní, cyničtí a rezignovaní na svůj osud. Nevěří, že jakákoliv jejich snaha bude mít pozitivní výsledek. Dokonce věří tomu, že na jejich jednání by přirozeným způsobem nepřišla žádná reakce, a tak se uchylují k extrémním řešením, jakými jsou například násilné formy delikventního chování (Holman, Zimbardo, 2009; Zimbardo, Boyd, 2008).

Holistická přítomnost není součástí ZTPI kvůli svým odlišnostem od západního, lineárního chápání času. Její charakter vychází z buddhistické tradice a dal by se vyjádřit jako absolutní přítomnost, bdělá meditace, při které plně prožíváme přítomnost, na niž pohlížíme z perspektivy minulosti i budoucnosti. Pro západního člověka je tento stav dosažitelný právě meditací, nebo různými technikami relaxace (Zimbardo, Boyd, 2008).

Také pro případ slabé orientace na přítomnost byly vypracovány techniky vedoucí k jejímu posílení. Mají kognitivně-behaviorální charakter a stejně jako při posilování ostatních časových orientací je lze provádět v rámci individuální i skupinové časově orientované psychoterapie. Jedná se například o cvičení v odpovídání na otázky: Kdo jsem?; Kde jsem?; Kdy jsem? a Jak se cítím?. Mezi doporučenými „domácími“ úkoly pak můžeme najít: nenoste hodinky, adoptujte zvíře z útulku, vyzkoušejte novou restauraci, užívejte si smyslové radosti (masáž, koupel, sauna) apod. (Bazínková, 2011).

1.3.3. Budoucí časová orientace

Orientace na budoucnost se v dnešní době stává nepostradatelnou výbavou pro úspěch. Čím vyšší, tím větší jsou možnosti seberealizace, kompetencí a finančního zabezpečení. Celá západní společnost díky této časové orientaci lidí prosperuje. Bez plánování se už neobejde ani soukromý život. Od krátkodobých cílů jako je víkendový výlet, po plánované rodičovství. Bez plánu do budoucna nelze napsat ani diplomovou práci.

Lidé orientovaní na budoucnost jsou sebevědomí, svědomití, kreativní, energičtí, hledí na zdravý životní styl, lépe se učí, jsou méně ohroženi civilizačními chorobami, rozvojem závislostí, rizikového a delikventního chování. Na rozdíl od

přítomně orientovaných dovedou odložit své aktuální potřeby ve prospěch budoucích cílů a jejich sociální síť je zaměřena na blízké osoby. Problémy řeší aktivně a jen neradi se vzdávají. Pohled do budoucnosti je velmi motivuje a dodává sílu k neúnavné práci na vytčených úkolech. Přehled dalších znaků spojených s budoucí časovou orientací je uveden v Tabulce č. 4. (Zimbardo, Boyd, 2008).

Tabulka č. 4: Vlastnosti a znaky chování související s budoucí časovou perspektivou. (Zimbardo, Boyd, 2009) N = neexistuje rozdíl ve znacích chování

Znaky chování:	Lidé s vysokým skórem ve škále „budoucí časová perspektiva“ jsou:
Závislost na odměně	závislejší
Agresivita	méně agresivní
Konzumace alkoholu	méně náchylní
Obavy, úzkost	méně úzkostní
Důslednost	důslednější
Depresivita	méně depresivní
Konzumace drog	méně náchylní
Emoční stabilita	N
Aktivita	aktivnější
Přátelskost	N
Vedení knihy výdajů	pravděpodobnější
Svědomitost	svědomitější
Lži	méně upřímní
Krádeže	N
Impulzivita	impulzivnější
Kreativita	kreativnější
Náladovost	N
Radost ze života	N
Studium	pilnější
Otevřenost	otevřenější
Opatrnost	N
Sebeúcta	větší sebeúcta
Sebeovládání	větší sebeovládání
Lačnost po senzacích	menší
Vyhledávání nových zážitků	více vyhledávají
Nošení hodinek	pravděpodobnější
Dodržování termínů	pravděpodobnější
Preventivní prohlídky	pravděpodobnější
Záliba pro stálost	stálejší
Průměrný prospěch	vyšší

(Bazínková, 2011)

Nadměrné přizpůsobení přítomného života našemu očekávání zářné budoucnosti má však i své stinné stránky. Zimbardo považuje nadměrnou orientaci na budoucnost za velký problém západní civilizace. I drobná zdržení proti

předpokládanému průběhu působí stres, a s ním roste nejen krevní tlak, ale i riziko infarktu. Chronicky vyčerpaný workoholik zanedbávající rodinu, přátele, záliby i odpočinek. Právě taková může být cena za úspěch. Možná je to cena, kterou je jedinec ochoten zaplatit, ale z dlouhodobého hlediska tvoří obrovský dluh společnosti. Takový, který lze splatit jen těžko. Nemáme čas na rozhovor s dobrým přítelem, přečíst dětem pohádku, upéct koláč, natřít plot. Kulturní tradice a obyčejná lidská pospolitost jsou ohroženy (Boniwell, Zimbardo, 2004).

V případě časové orientace na budoucnost máme k dispozici zevrubně popsané podmínky vzniku, které však nejsou dogmatem, ale pouhým nástinem důležitých vlivů. První podmínkou je život v mírném zeměpisném pásmu. Vliv nutnosti připravit zimní zásoby na rozvoj budoucí orientace jsem již detailně popsala na straně 15. Druhou podmínkou je život ve stabilní rodině, societě a státě. Vývoj v prostředí, kde to, co platilo dnes, už zítra neplatí, této orientaci opravdu nesvědčí. Není-li rodina ani společnost schopna poskytnout základní jistoty, objeví se časem ztráta motivace vedoucí až k hranici rezignace, jež dává vzniknout fatalistické přítomnosti. Třetí podmínkou je židovské nebo protestantské vyznání. Zde nacházíme souvislost zpětnovazebného rázu, kdy hlavní význam má ekonomická vyspělost země a náboženský kontext dnes už probíhá jen na pozadí, i když pracovitost a cílevědomost u výše zmíněných je prověřena historií. Čtvrtou podmínkou je přístup ke vzdělání. Právě zkušenost se školním prostředím nás od prvního dne učí odložit okamžité uspokojení. Prvňáčci slýchají, že teď budou počítat a pak si budou moci o přestávce hrát. Děláme domácí úkoly, připravujeme se na písemné testy, strukturujeme čas na přípravu ke státní zkoušce. Není lepší prostředí pro trénink. Pátou podmínkou je věk mezi adolescencí a pátou dekádou života. Během tohoto časového období se stále setkáváme s rozhodnutími, která mohou ovlivnit celý náš budoucí život. Výběr školy, zaměstnání, partnera, životního stylu apod. Šestou podmínkou je trvalé zaměstnání. Časová orientace na budoucnost je zde formována hned dvěma způsoby. Prvním je strukturování dne na čas pracovní a volný, které poskytuje řád a nutí k plánování denních aktivit. Druhým je pak potřeba sebeprosazení, touha po postupu na karierním žebříčku a uznání lidí. Sedmou podmínkou je pravidelné užívání informačních technologií. Budoucí orientace je spojena s tlakem na výkon, který je zas vázán na schopnost hospodařit s časem. Dnes už by byl čas strávený získáváním informací bez použití mobilních telefonů a připojení k internetu nepřijatelný. Osmou podmínkou je

přítomnost do budoucna orientovaných vzorů v okolí. Do budoucna orientovaný rodičovský vzor jistě bude svým chováním a stylem myšlení formovat děti k podobné orientaci. Tato podmínka však může působit doslova protichůdně, pokud budou rodiče na budoucnost orientováni příliš silně. Když budou většinu času trávit v práci a neposkytnou stabilní rodinné zázemí, může se potomek radikálně přiklonit k některé přítomné časové orientaci. Devátou podmínkou je zotavení z těžké nemoci v dětství. Tento bod ještě nemá své plné ospravedlnění na vědecké půdě. Jedná se totiž o osobní, pocitovou zkušenost samotného Zimbarda, který v dětství strávil kvůli těžkému úrazu hodně času v nemocnici. Čas, kdy byl upoutaný na lůžku, prý trávil představami budoucnosti, plánováním a posilováním vůle. Prozatím poslední, desátou podmínkou je úspěch. Cirkulární, zpětnovazebná smyčka úspěchu, který vede k vyššímu sebevědomí a to k dalším úspěchům. Touha stoupat touto spirálou intrapsychické odměny může být opojná (Zimbardo, Boyd, 2008).

Zbývá ještě představit orientaci na **transcendentální budoucnost**. Podobně jako holistická přítomnost vychází z tradice orientálních náboženství a není zařazena do ZTPI. Její osud byl však komplikovanější. Ještě před zkonstruováním inventáře ZTPI byl představen dotazník TFTP (*Transcendental Future Time Perspective*) zkoumající transcendentální budoucí časovou perspektivu. Na počátku byly jeho položky včleněny do ZTPI, ale pro západní společnost se ukázaly být příliš matoucími. Nad výroky věřím na zázraky, nebo smrt je pouhým začátkem, se vznášelo příliš nejasností, a proto byla část zaměřující se na transcendentální budoucnost vyřazena. Právě téma života po smrti vneslo do vědeckých kruhů velký rozruch. Zimbardo však netvrdí, že existuje, chce jen zkoumat ty obyvatele naší planety, kteří v něj věří. Nepočítat s tímto rozměrem by bylo přeci tematickým ochuzením (Zimbardo, Boyd, 1999; Zimbardo, Boyd, 2008).

Podobně jako v předchozích kapitolách se na závěr zmíním i o způsobech posílení budoucí časové perspektivy. Mezi cvičení patří například opakované doplňování výroku: Já budu; dále stanovení významných cílů a určení doby jejich naplnění. V domácí přípravě se můžeme inspirovat těmito úkoly: pište si seznamy toho, co je třeba udělat; stanovujte si cíle, kterých byste rádi dosáhli; odolávejte pokušení apod. (Bazínková, 2011).

1.3.4. Vyvážená (ideální) časová perspektiva

Zájem o vyváženou neboli ideální časovou perspektivu se datuje už od prvních vědeckých výsledků, které odhalily negativní vliv jednostranně orientovaných časových perspektiv. Převaha jedné časové orientace totiž výrazně zhoršuje sebeaktualizaci jedince i využití jeho potenciálu. Dále také prokazatelně zvyšuje riziko psychických i fyzických onemocnění, a destruuje kognitivní, emoční i sociální fungování jedince (Boniwell, Zimbardo, 2004; Holman, Zimbardo, 2009).

Vyvážená (ideální) časová perspektiva je tedy konceptem, ve kterém se snažíme nalézt optimální podmínky pro fungování člověka. Zimbardo a Boyd ji definovali jako mentální schopnost, která flexibilně přechází mezi jednotlivými časovými orientacemi v závislosti na daných okolnostech (prostředí, situace, nálada apod.). Jde tedy o velmi sofistikované umění číst situační kontext a následně volit vhodný časový rámec. Například během smutečního obřadu za rodinného příslušníka zvolit orientaci na pozitivní minulost, na dovolené si užívat hedonistickou přítomnost, nebo čerpat z výhod orientace na budoucnost při budování profesní kariéry (Zimbardo, Boyd, 1999).

Výzkumy provedené prostřednictvím inventáře ZTPI časem přinesly profil vyvážené časové perspektivy, který se skládá z těchto poměrů časových orientací: vysoká orientace na pozitivní minulost, středně vysoká orientace na budoucnost, středně vysoká orientace na hedonistickou přítomnost, nízká orientace na negativní minulost a nízká orientace na fatalistickou přítomnost (Zimbardo, Boyd, 2008). Další zajímavé informace přinesl Drake v roce 2008, když zjistil, že osob s vyváženou časovou orientací je ve výzkumných souborech jen velmi málo, okolo 5%. K podobné četnosti dospěla ve svém výzkumu i Ilona Boniwell. Zjistila také, že vyvážená časová perspektiva úzce souvisí s vyšší životní spokojeností (Boniwell, Zimbardo, 2004).

Za ideální lze považovat výše popsanou perspektivu pouze v rámci západní, euroamerické společnosti. Existují totiž oblasti, ve kterých by mohla být velmi nevhodnou. Například ostrovy v karibské oblasti jsou každoročně vystaveny ničivému vlivu tropických bouří a hurikánů. Zde by i středně vysoká orientace na budoucnost mohla mít devastující vliv na psychiku obyvatel.

1.4. Diagnosticko-výzkumné nástroje

V poslední kapitole bodu čas se seznámíme s diagnosticko-výzkumnými možnostmi zkoumání subjektivního času. Z metodologického hlediska je můžeme rozdělit na nástroje kvantitativní, kvalitativní a smíšené. Mezi **kvantitativní metody** patří hlavně dotazníky a posuzovací škály, ale také přístrojová měření. Přehled dotazníků je uveden v Tabulce č. 5. (Mareš, 2010).

Tabulka č. 5: Přehled dotazníků, které zjišťují jedincovo vnímání, prožívání a hodnocení času

Název a autor	Počet položek	Způsob odpovídání	Zjišťované proměnné	Reliabilita	Poznámky
FTPI – <i>Future Time Perspective Inventory</i> (Wallace, 1956)	3	individualizovaný výběr 10 událostí v jedincově budoucím životě; jejich situování v čase a hodnocení	jedinec konceptualizuje svoji budoucnost a zjišťuje se: 1. délka časového intervalu mezi aktuálním věkem a predikovanou událostí, 2. průměrná délka všech časových intervalů pro různé události, 3. časový rámec události, 4. koherentnost jedincových výpovědí	pro tento typ nástroje se nezjišťuje	
TES – <i>Time Experience Scale</i> (Sanders, 1986)	52	škálování	šest proměnných: 1. smysl, účel, 2. rychlé tempo času, 3. pomalé tempo času, 4. úvahy o smrti, 5. orientace na budoucnost, 6. orientace na minulost	Cronbachova alfa: muži 0,72–0,86; ženy 0,68–0,88	nástroj byl zkonstruován pro ošetřovatelské obory; šířeji se nepoužívá
TSQ – <i>Time Structure Questionnaire</i> (Bond, Fater, 1988)	26	sedmistupňová škála	pět proměnných: 1. smysl pro účel, 2. strukturování běžných postupů, 3. orientace na přítomnost, 4. efektivní organizování aktivit, 5. vytrvalost	Cronbachova alfa 0,88–0,92; reliabilita typu test - retest $r=0,76$	
STPI – <i>Stanford Time Perspective Inventory</i> (Zimbardo, 1992)	9	pětistupňová škála	dvě proměnné: 1. orientace na budoucnost, 2. orientace na přítomnost	Cronbachova alfa 0,62–0,68	

CFC – <i>Consideration of Future Consequences</i> (Strathman et al., 1994)	12	pětistupňová škála	dvě proměnné: 1. orientace na budoucnost, 2. orientace na přítomnost	Cronbachovo alfa 0,80; reliabilita typu test – retest r=0,76	
ZTPI – <i>Zimbardo Time Perspective Inventory</i> (Zimbardo, Boyd, 1999)	56	pětistupňová škála (velmi netypické... velmi typické)	pět proměnných: 1. orientace na budoucnost, 2. orientace na negativní minulost, 3. orientace na pozitivní minulost, 4. hedonistická orientace na přítomnost, 5. fatalistická orientace na přítomnost	Cronbachovo alfa 0,74–0,82; reliabilita typu test – retest r=0,70–0,80	existuje verze francouzská, italská i česká verze aj.
3TSS – <i>The Three-Time-Dimensions Synoptic Scale</i> (De Leval, 1999)	30	pětistupňová škála	dvě proměnné: 1. chuť do života, pocit vitality, 2. neurotické tendence, depresivní stavy	Cronbachovo alfa 0,86	zdraví v minulosti, nemoc v současnosti, terapeutická budoucnost
TPI – <i>Time Perspective Inventory</i> (Hall, 2001)	19	sedmistupňová škála	dvě proměnné: 1. dlouhodobá časová perspektiva, 2. krátkodobá časová perspektiva	Cronbachovo alfa 0,84; reliabilita typu test – retest r=0,80	dotazník byl použit ve výzkumu zdravotního chování
FTPS – <i>Future Time Perspective Scale</i> (Husman, Shell, 2008)	27	pětistupňová škála	čtyři proměnné: 1. rychlost času, 2. šíře a dosah budoucnosti, 3. hodnota času, 4. spojitost	Cronbachovo alfa 0,72–0,82	

(Mareš, 2010)

Kvalitativní metody jsou založeny především na mluveném a písemném projevu. Zajímavé jsou ale i metody grafické. V případě mluveného slova jsou často používány polostrukturované rozhovory, které jsou nahrány, přepsány do protokolu a následně analyzovány například pomocí zakotvené teorie. Nejčastěji se jedná o rozhovory retrospektivní, v nichž jsou obsaženy prvky popisné, emoční i hodnotící. Přínosná je také práce v ohniskových skupinách o 3 až 5 členech. Je stanoveno téma, v našem případě čas, jak ho účastníci vnímají, jaké jsou jejich zkušenosti apod. Výhodné je sledovat i skupinové interakce. Také skupinová diskuse je nahrávána a detailně analyzována. V případě písemného projevu je velmi užitečná práce s deníkem. Záznamy z něj lze analyzovat a subjektivní sdělení

srovnávat s dostupnými objektivními daty. Další možnost má diagnosticko-terapeutický potenciál. Můžeme nabídnout příležitost vypsát se z nějakého aktuálního traumatu: přepadení, závažné onemocnění apod. Odborníkovi přináší informace, klientovi abreakci. Grafické metody mají v psychologii nejčastěji podobu kresby. Ve výzkumu času se však užívají méně abstraktní grafické prvky: časové přímký, nebo kružnice doplněné slovním komentářem. Tento způsob bývá často rozšířen o rozhovor, ve kterém získáváme další popisné informace. Grafické metody poskytují nejen kvalitativní data získaná ze subjektivního popisu, ale také data kvantitativní ve formě délky, nebo prostorového překrytí (Mareš, 2010).

Zde se rozloučíme s časem, a nahlédneme do světa mladých delikventů, jejichž subjektivní pojetí času je předmětem této práce.

2. Mladistvý delikvent

Konat zlo není snazší než konat dobro.

Vyžaduje to stejnou energii.

Jean Dutourd

Delikvence mladistvých představuje velmi závažný společenský problém. Od roku 1996, kdy počet stíhaných mladistvých pachatelů v ČR kulminoval, je patrná klesající tendence. Zásadní změny se však objevují v charakteru trestné činnosti, spojené s nárůstem agrese, brutality a rasismu. Od roku 1989 se v této věkové skupině násilná trestná činnost zvýšila o 100% (MVČR, 2010). K často vyšetřované majetkové trestné činnosti a prostým krádežím přibývají také trestné činy spojené s užíváním psychotropních látek (výroba, distribuce). Detailní přehled kriminality mladistvých, vycházející ze statistického výkazu Policejního prezidia ČR, je uveden za roky 2010 až 2012 v Příloze 2. V *Návrhu systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy* (MVČR, 2010) je také uvedeno, že „současný systém péče o delikventní mládež v mnoha ohledech selhává. Netvoří ucelený komplex, ale soustavu mezi sebou nekomunikujících subsystémů. Většina z nich se zaměřuje na řešení konkrétních událostí bez návaznosti na minulost či budoucnost klienta.“ Za delikvencí mladistvých si tedy můžeme představit zájem odborníků na trestní právo, kriminologů, sociologů, psychologů, psychiatrů, etopedů, sociálních pracovníků a dalších. Mnoho zájmu však paradoxně může působit rušivě a brzdit kýženou změnu stavu. I práce psychologa je touto roztržitostí ovlivněna a koncept meziinstitucionální spolupráce chybí. Kvalitně zpracované diagnostické podklady se nedostávají k povolaným odborníkům a následná péče je tak nemůže plnohodnotně využívat. Jakýkoliv teoreticko-diagnostický koncept s přesahem do reálné psychologické, nebo psychoterapeutické práce, by pak byl velkým přínosem. Zdali naplní psychologie čas svůj potenciál, pro práci s mladistvými delikventy, se dozvíme na konci této diplomové práce.

2.1. Vymezení pojmů

Nejprve si pojdme vyložit základní pojmy, které budou v rámci textu používány. Nejširším (v případě stanovení věkové hranice) je pojem mládež, který se vztahuje ke všem osobám od 0 do 18 let. Předělem je pak 15. rok života, který v našem trestním a přestupkovém právu představuje vznik trestní (delikt ní) odpovědnosti. Do 15 let tedy mluvíme o dětském pachateli, který není trestně odpovědný. Za mladistvé jsou pak považováni všichni ve věku od 15 do 18 let. Speciální přístup k těmto pachatelům je zakotven ve zvláštním ustanovení trestního zákona č. 140/1961 Sb. Také mladý dospělý pachatel, který překročil 18. rok věku a nedovršil 20. rok, je zvýhodněn mírnějším postihem. Například místo výkonu trestu odnětí svobody se ponechává v platnosti podmíněčné odsouzení (MVČR, 2010).

Zatímco kriminalita je definována jako „úhrn činů uvedených v trestním zákoně obvykle popisovaných podle prostoru, času, rozsahu, struktury a pohybu“, delikvence je pojmem širším. „Zahrnuje nejzávažnější poruchy v chování mládeže projevující se především jako narušení sociálních a právních norem. Vyznačuje se určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností při stejných sociálních podmínkách. Vedle trestných činů tak zahrnuje jevy, které jsou nepochybně závadné, ale samy o sobě nejsou trestné - např. útěky z domova, alkoholismus, nealkoholovou toxikománií, chorobné hráčství, prostituci, účast na činnosti extrémistických skupin, závadových part, agresivitu vůči druhým či vůči věcem, až po agresivitu zaměřenou proti vlastní osobě (sebevražedné pokusy a sebevraždy)“ (MVČR, 2010).

Z psychologického hlediska je pojem delikvence spojován s antisociálním chováním, které je definováno jako nepřátelský, záporný, nebo škodlivý postoj vůči druhým lidem i celé společnosti. Antisociální chování se ostře vymyká běžným sociálním normám a směřuje k úmyslnému poškození (Hartl, Hartlová, 2004). Koudelková (1995) však toto označení považuje spolu s pojmem kriminalita za příliš tvrdé a přiklání se k termínu delikvence, protože v případě mládeže je snaha o co nejmenší stigmatizaci velmi důležitá. Delikvenci pak chápe spíše jako mravní poruchu, než akt kriminálního charakteru.

2.2. Příčiny delikvence mladistvých

Za každou snahou o nápravu nežádoucího stavu vždy stojí zájem o mechanismy vzniku, jeho příčiny. Nejinak tomu je i v případě delikvence mladistvých. Multidisciplinární záběr se i zde projevuje širokým výčtem možných původců. Každý ze zdrojů však musíme chápat jen jako součást celého kontextu, který se podílel na rozvoji delikventního chování konkrétního mladistvého. Delikvence je totiž jako chování podmíněna velmi komplexně.

Podle dominantní příčiny vzniku lze mladistvé delikventy rozdělit do několika kategorií, které v sobě nesou možnost predikce budoucího vývoje. Kategorie jsou řazeny od těch příznivějších okolností po ty obtížnější. Delikvence se tedy může objevovat v souvislosti s vlivem:

1. nevhodného sociálního prostředí
2. vývojové disproporce v rámci dospívání (pubescence, adolescence)
3. opoždění, nebo poruchy rozumového vývoje
4. organické poruchy CNS, psychopatické nebo neurotické dispozice
5. závislosti (alkohol, toxikománie)

(Sejčová, 2002)

Obecně lze všechny příčiny rozdělit na dvě skupiny podle směru, odkud působí, a to na příčiny vnitřní (dědičnost, osobnost) a vnější (rodina, škola). Objevuje se také dělení podle oblíbeného biopsychosociálního modelu. My se však přidržíme první možnosti a postupně se seznámíme s jednotlivými body.

2.2.1. Vnitřní příčiny

Balcar (1983) dále dělí vnitřní příčiny delikventního chování mladistvých na vlivy dědičné (geneticky zakódovaný program), genové (změny v tomto programu), vrozené (vlivy během nitroděložního vývoje a porodu) a konstituční (abnormality CNS - centrální nervové soustavy apod.). Tento výčet však nelze považovat za úplný. Nesmíme zapomínat na vliv ze strany osobnosti, nebo na úskalí aktuální vývojové fáze jedince.

2.2.1.1. Dědičnost

Genetická výbava sice může jedince k delikventnímu chování predisponovat, ale sama o sobě ho vyvolá jen stěží. Geneticky nesespecifické vlohy, například snížená sebekontrola, totiž nemají přímý vliv na realizaci jakéhokoliv morálního, nebo trestního přečinu. Navíc zde vyvstává stále živý spor dědičnost vs. prostředí. Adopční studie, nebo studie dvojčat se však v tomto bodě vyjadřují jasně. Spíše než dědičné dispozice má na trestnou činnost vliv prostředí. Laické soudy o „rozených“ zločincích jsou tedy klamné. U mladistvých delikventů o to více, protože genetické vlohy měly příliš málo času na to, aby se projevily (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.1.2. Konstituce

Základními konstitučními rozdíly mezi delikventními a nedelikventními mladistvými jsou nálezy abnormit elektroencefalografického záznamu mozkové činnosti (EEG), například zpomalení alfa rytmu. Dále byla odhalena nižší reaktivita autonomního nervového systému (ANS), která může stát za zvýšenou potřebou stimulace a vyhledáváním rizika. Prokázány jsou také odlišnosti v hladinách neurotransmiterů (nízká hladina serotoninu a adrenalinu, méně receptorů pro dopamin). Častá jsou také poškození frontální části mozkové kůry, deficity ve fungování temporálních částí mozku a neschopnost cingulární oblasti tlumit impulzy z amygdaly, což zhoršuje schopnost regulovat emoce (Matoušek, Matoušková, 2011).

Velmi diskutovaným konstitučním vlivem je u mladistvých delikventů syndrom hyperaktivity (ADHD). Nové studie uvádí, že mezi jedinci umístěnými ve výchovných institucích je výskyt 16-30%. Syndrom ADHD, neboli porucha pozornosti s hyperaktivitou se projevuje impulzivním chováním, změnami nálad, nápadnou neobratností, nedostatkem zábran, nízkým sebehodnocením, záchvaty vzteku apod. Často se k tomuto syndromu přidružují specifické poruchy učení: dyslexie, dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie (Koudelková, 1995; Matoušek, Matoušková, 2011).

Dalším konstitučním faktorem je pohlaví jedince. V tomto směru muži výrazně početně převyšují řady stíhaných (poměr 4:1), natož uvězněných žen (poměr 30:1).

Hlavní roli v tomto rozložení hraje vyšší agresivita mužů, způsobená přítomností mužského pohlavního hormonu testosteronu. Pro tuto teorii hovoří také fakt, že nejvíce násilných trestných činů je spácháno mezi 18. a 22. rokem, kdy je produkce testosteronu nejvyšší. Druhým vlivem mohou být kulturně dané odlišnosti ve výchově dívek a chlapců (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.1.3. Osobnost

Na začátku tohoto bodu považuji za nutné připomenout, že od hledání univerzálně platných osobnostních profilů se v psychologickém výzkumu upouští. Stejně je tomu i v případě „osobnosti delikventa“. Předmětem výzkumů je tedy odhalování takových osobnostních charakteristik a rysů, které se statisticky významně liší od nedelikventní populace. V takových srovnávacích studiích jsou nejčastěji používány tyto psychologické testy: MMPI (Minnesotský osobnostní dotazník), EPI (Eysenckův osobnostní dotazník), PEN (Eysenckův osobnostní dotazník) a CPI (Kalifornský osobnostní dotazník). Na škálách těchto testů byly objeveny zvýšené hodnoty těchto skóru: psychopatie, extroverze, psychoticismus a kriminální sklony. Nízké skóry se pak objevily na škálách socializovanost, sebekontrola a odpovědnost. Krejčí (1997) použil u našich mladistvých vězňů Freiburský osobnostní dotazník (FPI) a odhalil vyšší skóry na těchto škálách: nervozita, depresivita, vzrušivost, mírnost, zdrženlivost, otevřenost, emocionální labilita a maskulinita. Oblíbeným výzkumným nástrojem je také HSPQ (Cattelův osobnostní dotazník pro mládež). Další výzkumy odhalily u mladistvých delikventů například nižší úroveň morálního vývoje (Kohlbergovo předkonvenční stadium), negativní sebehodnocení (nebo naopak nerealisticky zvýšené), nedostatek empatie a schopnosti vcítit se, zaměření na materiální hodnoty, vnější motivaci k výkonu, snížené vědomí odpovědnosti, špatné sebeovládání, vyšší impulzivitu (neschopnost odložit uspokojení), emoční labilitu, nepřiměřené reakce a přecitlivělost vůči sobě, sníženou úroveň rozumových schopností, nižší úroveň intelektu (velmi špatná verbální inteligence oproti velmi vyspělé inteligenci sociální), tolerantní postoj vůči asociálnímu a kriminálnímu chování apod. Vysoká impulzivita, nízká úzkostnost a malá závislost na odměně v předškolním věku pak výrazně zvyšuje pravděpodobnost, že se v pozdějším věku bude jedinec projevovat delikventně (Koudelková, 1995; Matoušek, Matoušková, 2011).

Na základě výše jmenovaných osobnostních charakteristik a rysů byly vytvořeny typologie mladistvých delikventů. Heretik (Sejčová, 2002) vytyčil čtyři základní podtypy delikventní osobnosti a to:

- Osobnost nepřiměřená, nezralá (instabilita, zmatenost)
- Osobnost nesocializovaná (útočnost, vzdor vůči autoritám)
- Osobnost neurotická, narušená (úzkostnost, depresivita)
- Osobnost sociálně subkulturní (akceptace norem delikventní skupiny)

Nejčastěji používaným je však dělení Jenkinse a Hewitta na tři typy osobnosti:

- Nesocializovaně agresivní typ osobnosti – psychopatický
- Socializovaný typ osobnosti – subkulturální, socializovaně agresivní
- Utlumený typ osobnosti – neurotický (úzkostný, stažený, dysforický)

Někteří autoři připojují čtvrtý faktor: nezralost, či nedostačivost, který vysoce koreluje se syndromem ADHD. Existují také pokusy o redukci na dvě dimenze: socializovanou osobnost a nedostačivou agresivní osobnost (Matoušek, Matoušková, 2011).

Za velmi přínosné je v současnosti považováno zkoumání tzv. kognitivní komplexity (množství dimenzí, které jsou užívány k posouzení problému, nebo náročné situace). Studie tohoto druhu jsou zatím ojedinělé, ale je pravděpodobné, že u delikventních jedinců bude kognitivní komplexita nižší, uplatňováno tedy bude menší množství dimenzí. Mezi tento druh výzkumů patří i studie časových perspektiv (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.1.4. Psychopatologie

Na několika místech textu jsem již u mladistvých delikventů naznačila zvýšený výskyt psychopatologických tendencí, a to jak psychopatických rysů (hostilita, asociální postoj, slabé superego), tak psychotických rysů (schizotimie, manie, paranoia) a neurotických rysů (psychastenie, nezralost, vysoká ergická tenze). Mladiství delikventi tedy pochopitelně mají svůj prostor v Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN-10). Jde především o poruchy chování, jež jsou řazeny pod kód F91.

Poruchy chování jsou definovány jako opakované a přetrvávající agresivní, asociální nebo vzdorovité chování, které výrazně překračuje sociální chování daného věku. Měly by tedy mít mnohem závažnější charakter než běžné dětské zlobení, nebo revolta dospívajících a trvání delší jak půl roku. Typickými projevy jsou: nadměrné rvačky, týrání slabších, krutost k lidem nebo zvířatům, závažné destrukce majetku, zakládání požárů, krádeže, opakované lhaní, záškoláctví, útěky z domova, časté výbuchy vzteku, vzdorovitost, provokativní chování apod. K přidělení diagnózy postačí jeden z těchto projevů pouze tehdy, když je jeho charakter dostatečně výrazný a nejedná se o ojedinělý disociální čin. Projevy poruchy chování mohou být shodné také s jinými psychiatrickými poruchami, pak by tyto měly být diagnosticky preferovány (Hort et al., 2008; MKN-10, 2006).

Nyní se seznámíme s jednotlivými typy poruch chování dle MKN-10 (2006):

- **F91.0 - Porucha chování vázaná na vztahy k rodině**

Disociální nebo agresivní chování (a nikoli pouze opoziční, vzdorovité, rozvratnické), které je soustředěno úplně nebo téměř úplně na domov a na meziosobní styky se členy nukleární rodiny nebo s dalšími členy domácnosti. Tato porucha vyžaduje splnění všech kritérií F91, dokonce ani závažně narušený vztah mezi dítětem a rodičem nepostačuje sám o sobě ke stanovení této diagnózy.

- **F91.1 - Nesocializovaná porucha chování**

Tato porucha je charakterizována kombinací trvalého disociálního nebo agresivního chování s výrazným pervazivním narušením vztahu jedince k ostatním dětem. Zahrnuje poruchu chování samotářského agresivního typu a nesocializovanou agresivní poruchu.

- **F91.2 - Socializovaná porucha chování**

Porucha chování s disociálním nebo agresivním chováním trvalého rázu vyskytující se u jedinců, kteří jsou celkem dobře integrováni do skupiny stejně starých. Zahrnuje poruchu chování skupinového typu, skupinovou delikvenci, poklesky v souvislosti s členstvím v gangu, krádeže s partou, záškoláctví.

- **F91.3 - Opoziční vzdorovité chování**

Porucha chování obvykle se vyskytující u mladších dětí, která je primárně charakterizovaná výrazně vzdorovitým, neposlušným a rozkladným chováním, která však neobsahuje delikventní činy ani extrémnější agresivní nebo disociální chování. Diagnóza vyžaduje, aby byla splněna všechna kritéria pro F91, ani velké darebáctví a zlobení samo o sobě pro diagnózu nedostačuje. Této položky je třeba použít s opatrností zvláště u starších dětí, protože klinicky signifikantní poruchy chování jsou většinou spojeny s disociálním nebo agresivním chováním, které přesahují hranice pouhé opozice, vzdoru a rozvratnictví.

- **F91.8 - Jiné poruchy chování**

- **F91.9 - Porucha chování nespecifikovaná**

Poruchy chování se objevují u 10-15% dětí a dospívajících, převážně u chlapců. Původ bývá spojován s disharmonií v rodině (alkoholismus, kriminalita, rozvodovost), nebo mírným poškozením CNS. Za poruchy se špatnou prognózou jsou kvůli časnému nástupu považovány: Nesocializovaná porucha chování (F91.1) a Opoziční vzdorovité chování (F91.3). Lepší prognózu pak mají díky reverzibilitě a dynamickému průběhu tyto poruchy: Porucha chování vázaná na vztahy k rodině (F91.0) a Socializovaná porucha chování (F91.2). V dospělosti jsou pak u mladistvých delikventů častěji diagnostikovány poruchy osobnosti, především Disociální porucha osobnosti (F60.2), která svým popisem naplňuje laickou představu kriminálního. Tato porucha osobnosti je charakterizovaná bezohledností, nedostatkem empatie, velkou nerovnováhou mezi reálným chováním a aktuálními sociálními normami, nízkou frustrační tolerancí, nízkým prahem pro nástup agrese (eskalující až do podoby násilného trestného činu), tendencemi rekonstruovat nelichotivou realitu do formy přijatelnějších vysvětlení apod. Osobnost je amorální, antisociální, asociální, psychopatická a sociopatická. Dle předloženého popisu by se mohlo zdát, že tato porucha osobnosti je jasným vyústěním delikventní dráhy mladistvého do dospělosti. Není tomu tak, trpí jí jen velmi malé procento osob, které mají kriminální minulost (Hort et al., 2008; MKN-10, 2006).

2.2.1.5. Vývojová fáze

Důvodem, proč je nutné pohlížet na mladistvé delikventy jinak, než na dospělé recidivisty, je náročnost období, kterým procházejí. Mladistvost (15-18 let) vývojově spadá do kategorie adolescence, přesněji střední adolescence. První konflikty s normami však přicházejí dříve, mezi 11. a 13. rokem, v době puberty (11-15 let). Typické jsou drobné krádeže v obchodech, záškoláctví, kouření, konzumace alkoholu apod. Toto chování je zatím spíše revoltou vůči autoritám a společnosti, nemá však kriminální charakter. Pokud takové chování nedostane prostor, obvykle kolem 18. až 21. roku samo vymizí. V případě prohloubení během adolescence, kdy přeroste přirozený vzdor v závažnější formy konfliktů s pravidly (agresivita, trestná činnost), je přechod do mladé dospělosti časem ustálení maladaptivních vzorců chování. Pokud tedy existuje čas a prostor pro nápravu, je jím právě adolescence, období plné změn (Čírtková, 2003).

Všichni adolescenti se potýkají s obrovským množstvím změn fyzických, psychických i sociálních. Jejich těla se mění, rostou, pohlavně dozrávají a zahajují sexuální život, jsou emocionálně zkoušeni hormonální disbalancí, od formálních operací přechází k abstraktnímu myšlení, mění postoje k sobě, druhým i celému světu, učí se regulovat své chování a prožívání, hledají nové způsoby sebeprosazení, jak fungovat ve společnosti, seznamují se s normami a učí se je dodržovat... Vývojových úkolů je v tomto období mnoho, ale mladí mají pro jejich zvládnutí dostatek energie. Mladiství delikventi se jí možná jen nenaučili namířit tím správným směrem (Vágnerová, 2000).

Přehled vývojových úkolů pro období adolescence předložil Havighurst (Macek, 2003) a my si je teď představíme:

- dosáhnout nových a zralejších vztahů s vrstevníky obou pohlaví
- dosáhnout mužské nebo ženské sociální role
- akceptovat svou tělesnou konstituci
- dosáhnout emoční nezávislosti na rodičích a jiných dospělých
- připravit se na manželství a rodinný život
- připravit se na ekonomickou nezávislost a výkon povolání
- osvojit si společenské hodnoty a etický systém
- dosáhnout společensky zodpovědného chování

Erikson za hlavní vývojový úkol adolescence označil dosažení identity. Aby mohlo vzniknout něco nového (identita), musí být staré pořádky radikálně rozkolísány. O to se stará smršť všech nových emocí, požadavků, rolí, zkušeností atd. Cílem je ten zmatek sjednotit do konzistentního celku, identity člověka. Tak podivuhodná změna se však neodehraje zvratem, má své fáze. Než se adolescent plně emancipuje od rodiny, hledá jistotu a podporu mimo domov, v kruhu vrstevníků, kde buduje svou prozatímní, skupinovou identitu. Zde probíhá něco jako trénink, ověřování nových kompetencí a vzorců chování. S nabytím jistoty, že mladý člověk dokáže obstát ve světě dospělých, přichází pravá identita. Není však trvalá, moderní vývojové teorie pohlíží na identitu jako na proces, který v dospívání sice začíná, ale dospělostí nekončí, prochází všemi vývojovými stádii. Raná podoba identity je charakterizována jako uvědomění si vlastní jedinečnosti, pocit sounáležitosti, zážitek integrity a autentičnosti, přijetí odpovědnosti za vlastní jednání, vědomí konzistence a kontinuity vlastního života. Právě vědomí kontinuity, jako klíčová charakteristika dospělé identity, propojuje minulost, přítomnost a budoucnost do smysluplného celku. Zde se první kapitola teoretické části o čase tematicky propojuje s osobností a identitou mladistvého delikventa (Macek, 2003; Vágnerová, 2000).

Požadavky jsou velké a mnozí nenacházejí způsoby, jak na ně odpovídat zdravým způsobem. Odpovědi jsou však nevyhnutelné, proto mládež z velmi špatných rodinných podmínek, citově deprivovaná, s nízkým sebehodnocením a pocitu méněcennosti, získává pocit, že v tomto moratoriu nemůže obstát, a volí jistotu v podobě negativní identity. Z jejich úhlu pohledu (ve světě, kde se přijetí nedostaví), je lepší odmítnutí, nežli lhostejnost. Frustrace vyvolává agresi, potřebu šokovat, oplatit společnosti její nezáměr ve formě pohrdání normami a společenským řádem. Tato antiidentifikace pak blokuje mechanismy spojené se socializací jedince, jeho vrůstání do společnosti je narušeno. Vztahy k lidem i společnosti jsou deformované a dosažení statusu dospělého člověka mnohdy nabývá dosti bizarních podob (např. první výkon trestu, terorizování členů rodiny). Celé období adolescence je se svými výzvami nejen časem změny a růstu, ale i obdobím vážných rizik (Vágnerová, 2000).

2.2.2. Vnější příčiny

Vnější vlivy působící na delikvenci mladistvých můžeme dále podle Štablové (1994) rozdělit na vlivy sociální (rodina, škola, vrstevnická skupina, média), kulturní (hodnoty, morálka), politické (státní zřízení), právní (zákony), ekonomické (prosperita vs. úpadek), a viktimologické (lehkomyslnost oběti). My si detailněji zmapujeme pouze vlivy sociální, kterým se dostává největší výzkumné pozornosti a nejvíce souvisí s tématem práce (Sejčová, 2002).

2.2.2.1. Rodina

Za selháním mladistvých delikventů nejčastěji stojí rodina, což dokazují četné výzkumy i anamnestické záznamy. Rodina je nejdůležitější sociální skupinou v životě člověka, poskytuje prostor k růstu, podporu, zajišťuje základní potřeby, bezpečí a lásku, učí vzájemnému respektu, otevřené komunikaci apod. Vztahy v rodině jsou pak základním faktorem v procesu socializace a individuace. Vliv rodiny můžeme nalézt za všemi příčinami delikventního chování, má tedy v tomto přehledu exkluzivní postavení (Macek, 2003).

Klíčové postavení ve fungování rodiny mají vzájemné vazby. Kvalitní vazba mezi dítětem a matkou, později otcem, hraje důležitou roli ve vývoji osobnosti. Pokud rodiče nedokáží odpovídajícím způsobem reagovat na potřeby svého potomka, nemůže být vybudována tzv. základní důvěra, která se později generalizuje na všechny dospělé. Takové zmatení se projevuje ambivalentní vazbou vůči rodičům, kdy na jedné straně stojí v popředí závislost a na druhé odpor. Může se vytvořit také vazba vyhýbavá, která směřuje k nezávislosti na rodičích (třeba i prostřednictvím majetkové trestné činnosti), nebo vazba dezorganizovaná, kde vztah kolísá mezi přijímáním a odmítáním rodičovských postav (Matoušek, Matoušková, 2011).

Studie rodin delikventních mladistvých odhalily chladné rodinné prostředí bez zájmu a kontroly. Výchova je převážně zanedbávající, nevyvážená a lhostejná. Nejsou vymezena žádná pravidla, a pokud ano, chybí důslednost v dohledu nad jejich dodržováním. Nedostatečná kontrola tak neposkytuje zpětnou vazbu a nedochází ke korekci nevhodného chování. Motivační rovnováha mezi odměnami a

tresty se kloní na stranu trestání, především tělesného. Vztahy jsou konfliktní, častá je rozvodovost, alkoholismus, kriminalita, domácí násilí atd. Podobné rodinné prostředí nacházíme také u mladistvých narkomanů, nebo sebevrahů (Matoušek, Matoušková, 2011).

Úplný rozpad rodinných vazeb, nebo jejich plná nepřítomnost (např. v podobě ústavní výchovy), pak stojí za rozvojem deprivativního syndromu. Z pohledu rizik rozvoje delikventního chování se pak jako horší než zanedbávání základní péče jeví citová deprivace. To dokazují i stoupající počty delikventů z vyšších sociálních vrstev, kde materiální nadbytek nedokáže vynahradit nedostatek výchovné a citové zaangażovanosti rodičů. Citově deprivovaní jedinci jsou hypersenzitivní vůči své osobě, emočně ploší, neschopní navazovat plnohodnotné vztahy, špatně se adaptují na okolí, mají sníženou odolnost vůči psychické zátěži, častěji se uchylují k agresi apod. Mají pocit, že nikam nepatří a ve snaze o eliminaci neutrálního postoje okolí se buď chtějí každému zavděčit, nebo získávají pozornost delikventní činností. Vše ve jménu lepší něco než nic, lepší facka než nezájem (Macek, 2003; Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.2.2. Vrstevnická skupina

V období adolescence jsou vztahy s vrstevníky nenahraditelné, mají totiž zásadní vliv na proces socializace a individuace (skupinová identita). Vztahy ve skupině jsou především instrumentálního charakteru, poskytují chráněné prostředí pro vzájemné „otrkávání“, ověřování názorů, pocitů a chování. V rámci vrstevnické skupiny pak mohou být posilovány jak prosociální vzorce chování, tak ty asociální až antisociální (Macek, 2003). Členy delikventních part se stávají mladí z dysfunkčních rodin, pro které jsou vrstevnické vztahy ještě důležitější, než pro ostatní adolescenty. Parta nabízí ochranu, pocity sounáležitosti i autoritu, vše co jim rodina neposkytla. Takové delikventní party se řídí vlastní deviantní normou, mají svou hodnotovou orientaci, hierarchii, pravidla, tráví čas v hospodách a hernách, experimentují s drogami, chodí za školu a dopouštějí se kriminálních přečinů. Někdy je zdrojem deliktů prostá nuda, jindy prostředková nouze (např. obstarání alkoholu, drog), nebo tlak na skupinovou konformitu (podmínka členství). Sama trestná činnost má v takových partách své specifické

znaky, je páchána neplánovaně, pod vlivem emocí, momentální situace a často i alkoholu, který zvyšuje agresivitu a činy se tak vyznačují neúměrnou tvrdostí (Gjuričová, Žárský, 1999). Vůdci jsou přirozenými autoritami, stávají se vzorem nápodoby a ostatním členům imponují svou fyzickou silou, neohrožeností a nelítostným, bezohledným chováním. Časté je také členství v různých subkulturách (drogová, rasistická, pseudonáboženská), protože být součástí většího celku, který má svou ideologii, historii a pravidla, má sebepotvrzující funkci. Zvláště tíživá je otázka kriminalizace uživatelů drog. Prvořadá by měla být léčba závislosti, která sama přináší konflikt se zákonem a dále potencuje především majetkovou trestnou činnost jako zdroj k obstarání drogy (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.2.3. Škola

Škola je prostředím, kde se setkává vliv rodiny a vrstevníků. Delikventní mládež ve školním prostředí často sociálně selhává (šikana), nezvládá nároky spojené s výukou a špatně prospívá. Mladí přirozeně vyhledávají korekci vlastních názorů a projevů u autorit. Špatné komunikační dovednosti však mladistvé delikventy znevýhodňují, roste napětí a agrese se projevuje četnými konflikty s autoritami. Nepochopení ze strany rodiny i školy časem přidělí mladému člověku těžko sejmutelnou nálepkou vyvrhele, kriminálního, který roste pro šibenici apod. S prvním výrazným delikventním činem (primární deviace) přichází mnoho takových soudů, vůči kterým je třeba se vymezit. Buď dojde k odklonu a chování se stane méně deviantním, nebo je posíleno a přeroste do sekundární deviace. Stigmatizace prvních přestupků proti řádu ve formě exemplárních školních a domácích trestů je tedy velmi riskantní (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.2.2.4. Média

Zde se jen na moment zastavíme u myšlenky disproporce mezi násilím prezentovaným v rámci televizní zábavy a tím, které je pácháno reálně. Prezentace zločinu a násilí ve filmu je celkem pozitivní a může vzbuzovat zájem a obdiv mládeže. Tolerantní postoj však rázem mizí, pokud je stejné chování napodobeno v realitě (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.3. Systém péče

Každý efektivní systém, jenž se snaží o nápravu tak závažných jevů jako je delikvence mládeže, musí vycházet z propojení prevence a intervence. Cílem je předcházet vzniku, zmírňovat projevy a minimalizovat následky spojené s delikventním chováním mladistvých. Plné propojení jednotlivých složek má však v ČR stále velké rezervy. Podívejme se, jak u nás systém péče pracuje.

2.3.1. Prevence

Úkolem prevence je předcházení vzniku a odstraňování známých příčin delikventního chování. V rámci primární prevence jde o osvětovou činnost, kdy se zvýšením informovanosti široké veřejnosti (odborné i laické), snižuje míra předpojatosti, otevírá se prostor pro diskusi a zpřístupňují se možnosti intervence ve specializovaných zařízeních. Sekundární prevence se již přímo soustředí na rizikové skupiny: dysfunkční rodiny (alkoholismus a kriminální chování rodičů), drogově závislé, děti s poruchami chování, týrané a zneužívané, selhávající ve škole apod. Terciální prevence pak představuje samotnou práci s mladistvým delikventem a jeho prostředím, splývá s nástroji intervence. Preventivní práce má smysl pouze tehdy, když dochází ke spolupráci mezi rodinou, školou, pomáhajícími organizacemi a poradnami, orgány sociálně-právní ochrany dětí, policií a soudy (Matoušek, Matoušková, 2011).

Podoby preventivních programů jsou různé. První kroky lze učinit již u předškolních dětí, kde se soustředíme na prevenci školního selhání u dětí ze znevýhodněných rodin. Žádoucí je také zaměření na rodiče a jejich výchovné kompetence. V západní Evropě a USA existuje mnoho funkčních nástrojů: projekt Žijeme s dětmi, školy pro rodiče, centra pro podporu rodiny apod. V našich podmínkách má celé spektrum problémů dětí a rodičů na starosti poradenský systém (Pedagogicko-psychologické poradny, Poradny pro rodinu apod.). Vítanou posilou jsou pak školní psychologové, kteří mohou velmi kvalitně sledovat prediktivní faktory vzniku delikventního chování a iniciovat konkrétní intervenci, nebo organizovat preventivní programy vázané na školní prostředí. Zaměřit se například na sociální dovednosti dětí, jejich schopnost řešit problémy, nebo být

prostředníkem spolupráce mezi rodinou a školou. Velmi dobré výsledky mají zvláště u mladistvých tzv. peer programy, kde informace o problémovém chování přinášejí do kolektivu vybraní vrstevníci. U nás takto fungují preventivní programy zaměřené na drogovou závislost. Dalším povedeným projektem je MOST, kdy se na Mostecku vložila energie do práce s nezaměstnanou a nekvalifikovanou mládeží od 15 do 18 let. Začínají se objevovat i různé komunitní a dobrovolnické organizace (např. LATA). Na státní úrovni pak dohlíží Republikový výbor pro prevenci kriminality, který spolupracuje s orgány Ministerstva vnitra ČR (odbor prevence kriminality), Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (Program sociální prevence a prevence kriminality), Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (oddělení sociální prevence) a místními komisemi pro prevenci kriminality. O výzkum a statistické údaje se stará Institut kriminologie a sociální prevence (Matoušek, Matoušková, 2011).

2.3.2. Intervence

První místo, které obvykle navštíví rodiče mladistvých delikventů, je Pedagogicko-psychologická poradna, která poskytuje pomoc školám, rodičům a dětem od 3 do 19 let na poli výchovném a vzdělávacím. Spektrum činností je tvořeno především prací diagnostickou, reedukační a terapeutickou. Následuje Středisko výchovné péče pro děti a mládež, které je vstupním i výstupním bodem pro všechny mladistvé delikventy. V první fázi poskytuje preventivní péči: doučování, psychoterapie, práce s rodinou, rozvíjení komunikačních dovedností, krizová intervence apod. To vše buď ve formě ambulantní, celodenní, nebo pobytové (cca. 2 měsíce). Pokud se během této doby nedostaví zlepšení a mladiství dále pokračují v delikventním chování, předloží kurátor OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dětí) soudu návrh na ústavní, nebo ochrannou výchovu. Důvody nemusí být pouze výchovné, ale i sociální (nevyhovující prostředí, zanedbávající výchova apod.). Před soudním nařízením jsou zkoumány alternativní možnosti, např. náhradní rodinná péče, která má před institucionální výchovou vždy přednost. Ve výjimečných případech může soud oba typy výchovy nařídit i bez předchozích výchovných opatření, v rámci tzv. předběžného opatření. Dále soud rozhoduje o zrušení, nebo prodloužení do 19 let. Podmínky uvalení jsou zakotveny

v Zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Podobu obou typů výchovy pak upravuje Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. (Pipeková, 2006).

Ochranná výchova je nařízena v případě, kdy dítě od 12 do 15 let spáchá takový trestný čin, za který by jinak byl udělen výjimečný trest. Dále se ukládá mladistvým (15-18 let) v trestním řízení, pokud soud rozhodne, že ochranná výchova bude plnit účel resocializace lépe, než výkon trestu odnětí svobody. **Ústavní výchova** je nařizována nezletilým do 18 let jak z důvodů sociálních, tak výchovných, a to v případech, kdy provedená výchovná opatření nevedla k nápravě. Deliktní kritéria vedoucí kurátory k návrhu ústavní výchovy jsou nejčastěji: kriminální činnost, závislost na drogách, útěky z domova, promiskuita, členství v delikventní partě apod. (Matoušek, Matoušková, 2011).

Zákon č. 109/2002 Sb. rozděluje zařízení pro výkon ústavní a ochranné léčby na: Dětské domovy a Dětské domovy se školou, Diagnostické ústavy a Výchovná zařízení. Dětský domov je určen pro mládež do 18 let bez závažných poruch chování. Dětský domov se školou pak pro děti s duševními poruchami a závažnými poruchami chování. Po ukončení povinné školní docházky bývají překládáni do specializovaných zařízení. Duševně narušení do psychiatrických léčen, morálně narušení do výchovných ústavů. Další institucí je Diagnostický ústav, který přijímá mládež k dobrovolným i soudem nařízeným pobytům (krátkodobě, cca. 8 týdnů). Během této doby ústav plní zákonem dané úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné, sociální, organizační a koordinační. Cílem je vytvořit diagnostickou zprávu a návrh programu následné péče o mladistvého (do jakého zařízení bude umístěn, jaký obor bude studovat apod.) (Pipeková, 2006). Výchovný ústav je určen pro nezletilé od 15 do 18 let se závažnými poruchami chování, kteří sem byli umístěni na základě soudního rozhodnutí a doporučení diagnostického ústavu, přicházejí buď z dětských domovů, nebo rodinného prostředí. Ústav má funkci výchovnou a vzdělávací, ale také represivní, umístění mladiství totiž za sebou mají velmi pestrou delikventní minulost. Výchovné ústavy dále dělíme dle pohlaví, míry narušení, mentální úrovně apod. Například: Výchovný ústav pro mládež (odpovídá běžnému režimu dle výše popsaných podmínek), Výchovný ústav pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí (vyšší stupeň narušení), Výchovný ústav pro mládež s ochranným

režimem (přísný výchovný režim, přemístění z ostatních výchovných ústavů pro útěky a neúspěch v dosavadním výchovném působení, zařazení jen na nezbytně nutnou dobu, poté návrat do původního výchovného ústavu), Výchovný ústav pro nezletilé matky (výchova k mateřství a péče o dítě) (Pilař et al., 2004).

Po propuštění z ústavní, či ochranné výchovy se v rámci následné péče opět zapojí Středisko výchovné péče pro děti a mládež, které pomáhá s integrací mladistvých delikventů do společnosti. Tato střediska bývají často součástí Výchovných a Diagnostických ústavů. Mezi další způsoby následné intervence se řadí Probační a mediační služba, terénní sociální práce, či různé resocializační programy (Matoušek, Matoušková, 2011).

Delikvence mladistvých je velmi komplikovaným sociálně patologickým jevem, který zaměstnává celou řadu odborníků a institucí: Policii ČR, soudy, kurátory OSPOD, Pedagogicko-psychologické poradny, školy a školní psychology, pediatry, psychology a psychiatry, etopedy a další. Počty dětí a mládeže umístěné na základě soudního rozhodnutí do ústavní a ochranné výchovy se sice každým rokem snižují (viz. Příloha 3), systém péče má však stále co zlepšovat.

O souvislostech (především výzkumných) mezi subjektivním vnímáním času a delikvencí mladistvých stručně pojednám v následující a zároveň poslední kapitole teoretické části.

3. Výzkum času a delikvence mladistvých

*Dnes se téměř každý student může pustit do výzkumu a za čas se stát profesorem
- specialistou s přiměřeně malým platem v útulném ústavě.*

Paul De Kruif

Výzkumné trendy v obou směrech jsem průběžně popisovala v jednotlivých kapitolách. Připomenu tedy jen, že při výzkumu subjektivního času je v současnosti kladen důraz na multidimenzionalitu času, jeho vnímání, hodnocení a prožívání, kognitivní, emoční a hodnotové aspekty. Ve výzkumu mladistvých delikventů dominuje zájem o rodinu, osobnostní a vývojové charakteristiky, vliv ústavního prostředí, existenciální frustraci, hodnotovou orientaci apod. V této kapitole se zaměřím pouze na studie, které obě témata spojují.

Barndt a Johnson (1955) předložili ve své srovnávací studii 26 delikventním a 26 nedelikventním chlapcům podnětovou situaci, kterou měli následně převyprávět. Obě skupiny byly vyrovnané věkem, inteligencí, školním prospěchem, a socioekonomickým postavením. Vyprávěné příběhy byly zaznamenány a analyzovány. Výsledkem bylo zjištění, že příběhy delikventních chlapců na rozdíl od kontrolní skupiny zaznamenávaly výrazně kratší časové úseky.

Siegmán (1961) provedl svůj výzkum na mladých izraelských delikventech, kontrolní skupinu tvořili mladí vojenští důstojníci. U obou skupin byla odhalena pozitivní korelace mezi rozsahem budoucí časové perspektivy a odhadem času. Delikventní skupina získala v obou proměnných výrazně nižší skóry. Mladí delikventi měli velmi slabou budoucí časovou perspektivu a časové intervaly systematicky podhodnocovali, zatímco kontrolní skupina nadhodnocovala a jejich orientace na budoucnost byla silnější. Jako výzkumný nástroj byl použit dotazník FTPI (Future Time Perspective Inventory) a u odhadu času prosté měření stopkami. Siegmán (1966) ve zkoumání odhadu času u mladistvých delikventů pokračoval. Další srovnávací studie prokázala, že skupina mladistvých delikventů (24 subjektů) vnímala časové úseky jako delší, než skupina kontrolní (48

subjektů). Jinak řečeno, toto zjištění naznačuje, že pro mladé delikventy čas běží pomaleji, než u ostatních. Navzdory tomu, že si v tomto bodě výsledky studií zcela protiřečí, lze podrobným rozbořem jejich metodologií doložit, že oba závěry jsou vlastně pravdivé. Ve studii z roku 1961 šlo o hodnocení probíhajícího času ve formě odhadu délky trvání mezi stimuly. Instrukce odrazovala od počítání vteřin a využívání mnemotechnických pomůcek, a nabádala k orientaci na zážitek, tedy na přítomnost. Zatímco ve druhé studii z roku 1966 šlo o hodnocení uzavřených časových úseků, tedy těch, které byly hodnoceny zpětně, v minulém časovém rámci. Dá se tedy předpokládat, že u mladých delikventů existuje rozdílné vnímání subjektivního času, ovlivněné právě působícím časovým rámcem.

Davids, Kidder a Reich (1962) představili metaanalýzu tří nezávislých studií, doplněnou vlastním výzkumem, který provedli na skupině 24 delikventních chlapců a 30 delikventních dívek. V metaanalýze potvrdili, že delikventní chlapci jsou více orientovaní na přítomnost, než ti nedelikventní (jako kontrolní skupina byla použita nedelikventní skupina chlapců z výzkumu Barndta a Johnsona). Vlastní část výzkumu se zabývala rozdíly v časové orientaci mezi delikventními chlapci a dívkami. Jako metoda byla použita technika dokončování příběhu, kde se autoři podle mého mínění ztratili v interpretaci imaginativních procesů a žádné rozdíly mezi oběma pohlavími nenalezli.

Stein, Sarbin a Kulik (1968) zkoumali vztah budoucí časové perspektivy k procesu socializace a delikventní roli. Výzkumná skupina čítala 100 delikventních a kontrolní skupina 100 nedelikventních chlapců, vyrovnaných věkově, sociálně, rasově a inteligenčně. Všem probandům byl administrován Test budoucích událostí (FET - Future Events Test), který se skládá z 36 položek popisujících události, které by mohly v budoucnosti nastat. Výsledky poukázaly na výrazně menší rozsah budoucí časové perspektivy u delikventních chlapců, oproti těm nedelikventním. Analýza položek FET dále odhalila, že delikventní chlapci mají méně homogenní skóre budoucí časové perspektivy, jsou méně orientovaní do reality a v prosociálních položkách skórují méně, než chlapci z kontrolní skupiny. Tyto výsledky byly replikovány na náhodném vzorku 100 delikventních a 100 nedelikventních chlapců a přinesly téměř shodné výsledky.

Landau (1976) zkoumal časovou orientaci delikventních a nedelikventních osob za přítomnosti, nebo nepřítomnosti institucionalizovaného prostředí. Za tímto účelem vymezil čtyři skupiny: institucionalizované delikventy (vězně), institucionalizované nedelikventy (vojáky), neinstitucionalizované delikventy (delikventy v probaci) a neinstitucionalizované nedelikventy (odborné studenty). Jako výzkumný nástroj používal individuální rozhovory. Výsledky poukázaly na mnoho zajímavých fakt: nedelikventi byli směrem k minulosti, přítomnosti a budoucnosti mnohem vyrovnanější než delikventi. Většina subjektů byla orientovaná na budoucnost, institucionalizované subjekty (především vězni) však vykazovali vyšší orientaci na přítomnost. Čím blíže měli vězni k propuštění, tím vyšší byla jejich orientace na budoucnost. Obě skupiny delikventů vnímaly minulost jako více negativní a budoucnost jako více pozitivní, než nedelikventi. Institucionalizované subjekty pak vnímaly přítomnost více negativně, než jejich protějšky mimo instituce. Tyto závěry přináší mnoho otázek, například zdali je odnětí svobody vhodným způsobem trestu.

Persson (1981) ve své kvalitativní studii upozornil na to, že kriminalisté striktně považují tradiční zločince za orientované na přítomnost. Tento předpoklad je ale velmi zjednodušující. Pokud vezmeme v úvahu prostředí, v jakém delikventi často žijí, prostředí nepředvídatelné, ve kterém každé rozhodnutí může mít fatální vliv na budoucnost, jde v jejich případě vlastně o zvláštní druh orientace na budoucnost. Nabízí se tedy myšlenka, že pokud časovou perspektivu zformovalo prostředí, postačí k nápravě pouze jeho změna. Další výzkumy však ukazují, že časová perspektiva je celkem stabilní osobnostní charakteristikou a její změna neobnáší pouze změnu vstupních podmínek.

Barnes a kol. (2007) zkoumali na vzorku 606 adolescentů využití času a jeho vliv na užívání nelegálních drog, těžké pití alkoholu, kouření cigaret, delikventní chování a sexuální promiskuitu. Stanovena byla celá škála kategorií využívání času: domácí úkoly, mimoškolní aktivity, sport, čas pro sebe, placená práce, domácnost, sledování televize. Tyto kategorie byly dále oindexovány na čas strávený s rodinou a čas strávený s vrstevníky. U všech pěti druhů rizikového chování byl stanoven jako prediktor nepřiměřeně dlouhý čas trávený s vrstevníky, a jako ochranný faktor čas trávený s rodinou.

Chen a Vazsonyi (2011) publikovali výsledky longitudinální studie, která probíhala ve třech vlnách. Na vzorku 1873 dospívajících zkoumali vliv budoucí časové orientace na vývojové změny v problémovém chování a s ním spojenou impulzivitou. Výsledky ukazují, že orientace na budoucnost má tlumivý účinek na impulzivitu spojenou s problémovým chováním od počátku dospívání až do pozdní adolescence. To tedy dělá z orientace na budoucnost velmi silný ochranný faktor. Její posilování u rizikových skupin mládeže by jistě vedlo k velmi žádoucím efektům. Ovšem není vyloučen ani ozdravný vliv u již delikventních mladistvých.

Na tomto místě se rozloučíme s teoretickou částí. Všechny podstatné informace vedoucí ke stanovení výzkumných cílů jsme si představili, ale budeme se k nim vracet ve snaze o co nejpreciznější propojení teoretických východisek se samotným výzkumným záměrem.

Empirická část

4. Výzkumný problém, cíle a otázky

O tom, že delikvence mladistvých je velmi závažným společenským problémem, hovoří čísla statistik i práce mnoha odborníků. Každý výzkum, který přinese více poznání v oblasti příčin, průběhu i nápravy, je tedy přínosem. Výzkum delikvence mladistvých má svou dlouhou tradici, moderní psychologie času je však velmi mladou disciplínou, která sice nabízí mnoho prostoru pro výzkum, ale málo pevných metodologických bodů, kterými bychom se mohli řídit. V této diplomové práci proto budou mnohé výzkumné postupy přesahovat rámec kvalitativní studie a snad si za to nezaslouží přímé zavržení. Rizika spojená se vstupem na neprobádané území však stojí za zisk objeveného.

Samotným **předmětem práce** je subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů. To, že je toto pojetí odlišné ve srovnání s vyrovnanými nedelikventními skupinami, dokládá mnoho srovnávacích studií, o kterých jsem pojednávala v předešlé kapitole. Není tedy třeba toto zjištění nadále sytit dalším výzkumem. Proto v této práci předkládám jiný **výzkumný problém**. Jakých kvalit tyto odlišnosti nabývají?

Prvním cílem je popsat, analyzovat a interpretovat u zvoleného výzkumného souboru kvality subjektivního pojetí času ve třech základních modalitách:

- **Čas jako sled událostí** (vnímání času spojitě, nebo diskrétní)
- **Čas jako trvání** (odhad času minulého, probíhajícího a budoucího)
- **Čas jako perspektiva** (tvořená jednotlivými časovými orientacemi)

Druhým cílem je vytvořit časový profil pro jednotlivé probandy a v nich hledat specifické vzorce. **Třetím cílem** je zformulovat obecné závěry, které by byly zdrojem hypotéz v následném kvantitativním výzkumu. Odhalení a statistické ověření specifických vzorců v časových profilech mladistvých delikventů by pak znamenalo objev části osobnostní struktury dostatečně pevné na to, aby se dala kvalitně mapovat diagnostickými nástroji, a přitom byla díky nedokončenému vývoji individuace a socializace v období adolescence dostatečně pružná a otevřená k terapeutické změně. Diagnostický, prediktivní i terapeutický potenciál takové práce je tedy obrovský.

Pojďme si představit jednotlivé **výzkumné otázky**:

- Jak probandi vnímají sled událostí ve své minulosti, přítomnosti a budoucnosti?
- Jak probandi vnímají trvání času během výzkumného šetření?
- Jaké časové perspektivy (dle ZTPI) se u probandů objevují?
- Existují v časových profilech probandů specifické vzorce?
- Existují souvislosti mezi jednotlivými specifickými vzorci v časových profilech probandů?
- Existují souvislosti mezi vzorci v časových profilech a anamnestickými údaji probandů?

Připomeňme si ještě **hierarchii používaných pojmů**:

- Subjektivní pojetí času = profil subjektivního pojetí času (časový profil)
 - Čas jako sled událostí
 - Čas jako trvání
 - Čas jako perspektiva = časová perspektiva
 - Časová orientace na minulost
 - Časová orientace na pozitivní minulost
 - Časová orientace na negativní minulost
 - Časová orientace na přítomnost
 - Časová orientace na hedonistickou přítomnost
 - Časová orientace na fatalistickou přítomnost
 - Časová orientace na budoucnost

Teď, když už víme **CO?** budeme v rámci této diplomové práce zkoumat, posuneme se k dalšímu, neméně důležitému bodu, a to **KDE?** a **NA KOM?**.

5. Popis výzkumného souboru a prostředí

Ve svém výzkumném šetření jsem se zaměřila na mladistvé delikventní chlapce (15 až 18 let) s nařízenou ochrannou či ústavní výchovou, umístěné ve výchovném ústavu na území ČR. Takových chlapců je dnes (25. 3. 2013) ve statistické ročence MŠMT pro školní rok 2012/2013 evidováno 878. Tento **základní soubor** obsáhne v péči celkem 29 výchovných ústavů. Do počtů fyzicky přítomných však neustále vstupují mladiství na útěku, kterých je právě hlášeno 190.

Jako zdroj probandů pro realizaci výzkumu byl vybrán *Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna Višňové*. Před začátkem šetření byl osloven ředitel ústavu, *Mgr. Zdenek Vichta*. Na osobní schůzce byl seznámen se základními informacemi o studii: cíle výzkumu, výzkumný vzorek, časová náročnost, způsob administrace a etické otázky. Následně byl podepsán Informovaný souhlas s výzkumným šetřením, který tyto body popisuje (viz. Příloha 5). Další náležitosti byly v rámci instituce sjednávány ústně. Dlouhodobý kontakt probíhal s vedoucím vychovatelem, *Mgr. Radkem Šinkem*. V průběhu šetření jsem spolupracovala také s vedoucí učitelkou a sociální pracovnící. Realizace celého výzkumného plánu započala v listopadu 2012 a samotné výzkumné šetření bylo provedeno na konci března 2013. Průběh byl organizačně přizpůsoben režimu ústavu. Po ukončení šetření byly etické důsledky výzkumné situace ošetřeny nabídkou intervence a do budoucna sjednána oboustranná zpětná vazba k výsledkům výzkumu.

V době probíhajícího výzkumného šetření bylo přítomno 12 chlapců. K představení výzkumníka i záměru došlo během výuky, kde se hned dobrovolně přihlásili 4 chlapci. Jako primární motivace sloužilo uvolnění z výuky. Sekundárně působilo zaměření na hedonistickou přítomnost (uvolněná atmosféra, orientace na tady a teď), ve které mladí delikventi nejlépe a nejochotněji spolupracují. Díky nepřímé motivaci přes první zúčastněné nakonec **výběrový soubor** tvořilo 9 probandů. Šlo o záměrný (účelový) výběr přes instituci, jehož kritéria byla stanovena v prvním odstavci této kapitoly. Vzhledem ke zkoumanému problému a kvalitativnímu designu výzkumu je velikost a podoba výběrového souboru dostatečně reprezentativní (Hendl, 1999).

Ve výzkumném souboru bylo 5 šestnáctiletých a 4 sedmnáctiletí chlapci. Jejich intelekt sahal od pásma podprůměru po střední pásmo mentální retardace. Socioekonomický status rodin byl velmi nízký. Rodinné prostředí nevhodné, péče nedostatečná, zanedbávající a spojená s deprivací, nebo ochranná ze strany slabé matky, bez přítomnosti mužského vzoru. Časté bylo také týrání svěřené osoby. Osobnosti probandů byly nezralé, labilní, impulzivní, agresivní, s poruchami chování a pozornosti. Chlapci do Višňového přicházeli jak z rodinného prostředí, tak z jiných ústavních prostředí: dětské domovy (DD), psychiatrické léčebny (PL), nebo jiné výchovné ústavy (VÚ). Důvodem k umístění byla často nedostatečná péče, záškoláctví, nerespektování autorit, agresivita, trestná činnost, toulky, útěky apod. Stručné anamnestické údaje jsou uvedeny jako dodatek u každého časového profilu probanda (viz. Příloha 9).

Víme **CO?**, **KDE?** a **NA KOM?** zkoumat. Přesuneme se tedy k nejpálčivější otázce každého výzkumu, a to **JAK?**.

6. Metodologický rámec

Ve čtvrté kapitole jsme se seznámili s ideovým plánem výzkumu, teď si představíme konkrétní technický plán. Krok za krokem zde popíšeme zvolené postupy, které se v mnoha bodech lišily od těch standardních.

6.1. Design výzkumu

Design tohoto výzkumu, jako popis metodologického rámce, je postaven na kvalitativním přístupu. Pro **kvalitativní přístup** je charakteristické holistické vnímání zkoumaného problému v přirozených podmínkách. Mezi klíčové pojmy patří jedinečnost a neopakovatelnost (idiografický přístup), kontextuálnost, procesualnost, dynamika a historičnost. Oproti kvantitativnímu přístupu se zde dostává výzkumník do centra zájmu a celý výzkumný proces od začátku do konce ovlivňuje. Využívá sám sebe jako nástroj k modelování situace a přitom respektuje kontext a různorodost situací (Miovský, 2006).

Mezi základní charakteristiky kvalitativního výzkumu patří větší hloubka a detailní popis jemných vztahů mezi proměnnými, které lze jen obtížně operacionalizovat. Výzkumník se snaží získat integrovaný pohled na předmět studia a přitom izolovat témata, která předmět nesytlí a ty ponechat na pozadí. Je používáno méně standardizovaných metod, protože hlavním instrumentem by měl být výzkumník sám. Data jsou tvořena na základě intenzivního kontaktu s výzkumnými osobami, které samy rozhodují o jejich redukci. Kvůli kontrole dat a validity je tedy vhodná a žádaná pestrost výzkumných metod. Výzkumník na základě stále hlubšího porozumění opakovaně vstupuje do výzkumného procesu a v hermeneutické spirále přetváří a jemně zaostřuje směr svého výzkumu. Až v okamžiku, kdy je přesvědčen, že vstupními informacemi nasytil potřeby tématu, přechází k indukční analýze a interpretaci. Následuje proces abdukce, kdy jsou vytvářeny nové teorie a hypotézy. Takovéto kvalitativní výsledky však nelze zobecňovat. Právě subjektivita výsledků a obtížná replikace výzkumu je často kvalitativnímu přístupu vytýkána. Slouží tedy často jako ideologický zdroj následného kvantitativního šetření (Hendl, 1999; Hendl, 2005).

V případě kvalitativního výzkumného přístupu bývá obtížné přesně ohraničit **typ výzkumu**. V této práci se jedná o poněkud netypické, tematicky zaostřené případové studie, rozšířené o dotazníkové šetření. Ještě detailněji lze tuto práci označit jako **kolektivní případovou studii**, kde je sledováno více případů, které jsou vzájemně srovnávány. Právě souhrn více případových studií pomáhá nejlépe nalézt obecné příčiny daného problému a vysvětluje vliv různých faktorů. Nejdůležitějším bodem pro tento typ výzkumu je definování případu, tedy co je mým případem a kde tento případ končí. Technickou hranicí je výzkumný soubor (mladiství delikventi od 15 do 18 let umístění ve výchovném ústavu), ideovou pak předmět výzkumu (subjektivní pojetí času). Byť jsem se v rámci výzkumu dostala k velmi zajímavým anamnestickým údajům, používám je k interpretaci pouze jako součást kontextu a tematicky zaostřuji výhradně na problematiku času. Jako informační zdroje byly využity psychologické posudky, etopedické zprávy, akta státní správy, polostrukturované rozhovory, časové osy vlastní konstrukce, prostá měření času a dotazníky ZTPI. Detailní popis jednotlivých metod bude následovat v další kapitole (Hendl, 1999; Hendl, 2005).

6.2. Výzkumné metody

Pilotní studie odhalila mnoho úskalí spojených s charakteristikami výzkumného souboru. Ve dvou vlnách byly jednotlivé výzkumné metody opakovaně upravovány až do podoby, v jaké jsem je použila ve vlastním výzkumném šetření. O jaké úpravy se jednalo a proč jsem k nim přistoupila, přesně popíšu u každé metody zvlášť.

První metodou je **dotazník ZTPI**: Zimbardův inventář časové perspektivy (*Zimbardo Time Perspective Inventory*), dále jen ZTPI. Dotazník vznikl v roce 1997 a průběžně byl rozvíjen a zdokonalován. Do své finální podoby dospěl v roce 1999, kdy bylo stanoveno 56 položek rozčleněných do 5 subškál: negativní minulost, pozitivní minulost, fatalistická přítomnost, hedonistická přítomnost a budoucnost. Položky mají podobu výroků, oznamovacích vět v první osobě, ke kterým se dotazovaný vyjadřuje pomocí pětistupňové hodnotící škály (1=rozhodně nesouhlasím; 2=spíše nesouhlasím; 3 =ani souhlasím, ani nesouhlasím; 4=spíše souhlasím; 5=rozhodně souhlasím) (Zimbardo, Boyd, 1999).

K výběru tohoto dotazníku jsem přistoupila z řady důvodů: na rozdíl od jiných dotazníků z oblasti psychologie času snímá všechny tři časové dimenze (minulost, přítomnost, budoucnost) a mapuje tak celou časovou perspektivu. Také vykazuje dobré psychometrické vlastnosti (vnitřní konzistence, predikční a konstruktová validita, test-retest reliabilita). Dále umožňuje se svými 56 položkami nejhlubší možnou analýzu, nezbytnou pro kvalitativní interpretaci kvantitativních dat. ZTPI je také kvalitním predikčním nástrojem delikvence v zahraničních srovnávacích studiích. Dále prokazuje jazykovou a kulturní převoditelnost (doposud standardizován v Itálii, Francii, Španělsku, Rusku a Brazílii). V České republice standardizační studie stále probíhá, i když první zpráva o tomto procesu již byla publikována v Československé psychologii v roce 2011. Autoři zde uvádí, že česká verze dotazníku je jazykově a kulturně převeditelná do českého prostředí a použitelná v psychologickém výzkumu i praxi. Americká a česká verze se rozcházejí pouze v položkách se slabší zátěží. V budoucnu tedy bude představena zkrácená verze ZTPI, zahrnující pouze položky s vyšší zátěží. Dosavadní průzkum byl v nezkrácené podobě proveden formou verbální administrace na 2030 respondentech. Z tohoto šetření byly pro potřeby mé diplomové práce použity (jako kritéria interpretace výsledků) průměry hrubých skóreů a směrodatných odchylek jednotlivých subškál (Lukavská et al., 2011).

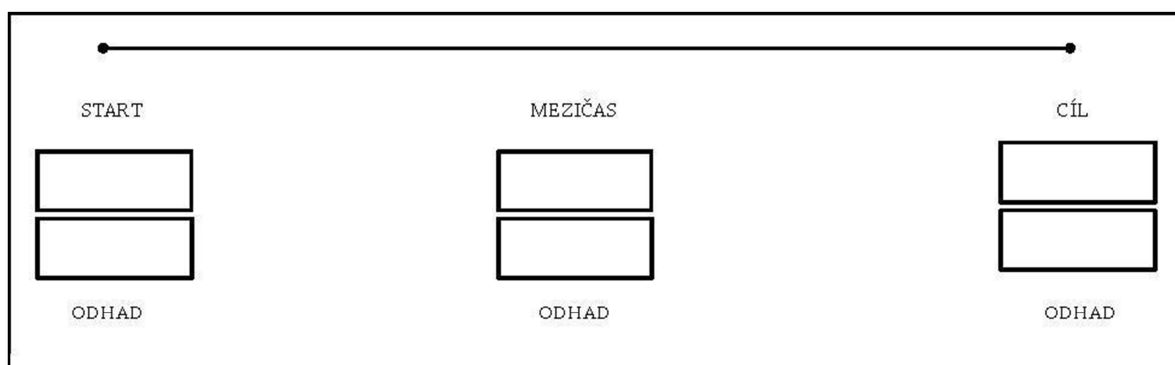
Na základě pilotní studie jsem přistoupila k verbální administraci dotazníku stejně jako Lukavská a kolektiv, ale z odlišných důvodů. Mladiství delikventi ztráceli v druhé polovině písemné administrace potřebnou pozornost a výsledky byly značně zkreslené. V druhé vlně pilotní studie byla verbální administrace ještě rozšířena o zjednodušení pětistupňové hodnotící škály a její reálné předložení probandům na pruhu papíru (viz. Obrázek č. 2). Zapamatování škály po celou dobu administrace totiž probandům činilo problémy. Administrace byla doplněna také o zpřesňující instrukce. Před začátkem bylo probandům vysvětleno, že žádný výrok nemá svou špatnou nebo správnou odpověď a důležité je to, jak platí právě pro ně a ne jak by výrok měl platit ideálně. V pilotní studii byl totiž zaznamenán trend odpovídat jakýmsi „žádoucím“ způsobem. Všichni byli také instruováni, že pokud nebudou kterémukoliv výroku rozumět, mají se hned zeptat, čehož hojně využívali. Českou verzi ZTPI a anglický originál psychometrického a skórovacího klíče přikládám k práci jako Přílohy 6 a 7. Za oba dokumenty vděčím Kateřině Lukavské, která mi poskytla také cenné rady k vyhodnocování dat.

Obrázek č. 2: Zjednodušená pětistupňová hodnotící škála pro ZTPI

Druhou metodou byl **prostý odhad času a jeho měření**. Tato metoda byla převzata z výzkumu Siegmana z roku 1961 a modifikována na základě pilotní studie. Cílem bylo zmapování subjektivního pojetí času jako trvání, a to během celého výzkumného šetření a ve všech časových dimenzích (minulost, přítomnost, budoucnost). Na úplném začátku byli probandi informováni, že společná práce bude trvat maximálně hodinu (toto časové maximum bylo stanoveno na základě průběhu pilotní studie a označeno za únosné pro pozornost delikventních chlapců). Dále následoval odkaz k minulé zkušenosti s psychologickým testováním, kterou bylo možné generalizovat (pobyt v diagnostickém ústavu). Na základě těchto instrukcí měli probandi za úkol odhadnout v řádu minut čas, který budeme ke spolupráci potřebovat. Tento časový odhad vypovídal o prospektivním trvání, tedy čase, který bude probíhat. Přibližně v polovině práce, po dokončení verbální administrace ZTPI, byli probandi opět požádáni o časový odhad, tentokrát času přítomného, právě probíhajícího. Na úplném konci pak retrospektivně odhadovali čas minulý, který již proběhl. Celé výzkumné šetření bylo zaznamenáváno na diktafon, ze kterého se v okamžicích dotazu na odhad času dal jednoduše přečíst čas reálně uplynulý. Pro záznam odhadů i reálných časů sloužila pomocná tabulka (viz. Obrázek č. 3). Všechny verbální instrukce byly volné tak, aby se přizpůsobily možností (především intelektovým) jednotlivých probandů. Například: „*Jak dlouho myslíš, že tu spolu budeme pracovat?*“ „*Zkus odhadnout, jak dlouho tu spolu teď pracujeme.*“ „*Kolik minut už uběhlo?*“

Obrázek č. 3: Pomocná tabulka pro záznam odhadovaného a reálně uplynulého času během výzkumného šetření

Třetí metodou byly **časové osy vlastní konstrukce** vycházející z metody životní křivky doplněné o **polostrukturované interview**. V pilotní studii se původní metoda životní křivky (vytvořená J. Tylem) neosvědčila (Hendl, 1999). Instrukce vedoucí k abstraktnímu, grafickému zachycení vlastního života ve většině případů končila prostým náčrtem přímky s několika body (narození, nástup do výchovného ústavu apod.). Efektivní modifikací se nakonec ukázalo být omezení grafického znázornění na předem vytvořené osy, které lépe vyhovovaly potřebě konkrétního podnětu pro vnímání probandů. Do těchto časových os pak na požádání zaznamenávali události spojené se svou minulostí, přítomností (během výzkumného šetření) a budoucností. U většiny probandů však stejně bylo nutné (z důvodu snížených kompetencí) obsáhlé dotazování spojené často s vlastním dopisováním do časových os. Projektivní potenciál metody životní křivky tedy nebylo vůbec možné využít. Ve své podstatě byl grafický podklad pouze doplňujícím a zpřehledňujícím prvkem. Vypovídající hodnotu má především rozhovor nad těmito osami, které poskytly základní strukturu celému interview. První osa sloužila k zaznamenání současného okamžiku a následnému popisu budoucnosti. Druhá osa byla podkladem pro rozhovor nad životní minulostí probanda. Třetí osa pak mapovala prožívání času během výzkumného šetření. Cílem byla deskripce subjektivního pojetí času jako sledu událostí. Zda-li se jedná o pojetí diskrétní, nebo spojitě. Zpětně hodnotím, že stejná data by bylo možné získat i při úplném vynechání časových os, tedy při samostatném použití metody polostrukturovaného interview. Časové osy jsou vloženy jako Příloha 8.

Jednotlivé výzkumné metody a jejich části měly jasně stanovenou pořadí v průběhu výzkumného šetření.

1. Začátek měření a záznamu – instrukce – prostý odhad budoucího času
2. Instrukce k ZTPI – předložení zjednodušené pětistupňové hodnotící škály – verbální administrace ZTPI
3. Prostý odhad probíhajícího času (mezičasu)
4. Stanovení současného okamžiku (bodem) na první časové ose – verbální a grafický popis budoucnosti probanda – doplňující interview
5. Verbální a grafický popis minulosti probanda – doplňující interview
6. Verbální a grafický popis vnímání průběhu času během šetření – doplňující interview
7. Prostý odhad minulého času – ukončení měření a záznamu
8. Prostor pro otázky a neformální rozhovor – rozloučení

Doplňující anamnestické údaje byly získány **analýzou dokumentů** z osobních složek probandů za přítomnosti sociální pracovnice. Zdrojem byly psychologické posudky, etopedické zprávy, akta státní správy, předávací protokoly z předchozích ústavních zařízení apod. Cíleně bylo spektrum dat omezeno na základní informace: věk, intelekt, rodinná anamnéza, ústavní minulost, osobnost a důvody umístění do VÚ.

6.3. Zpracování dat

Veškerá výzkumná data byla anonymně zaevidována a spárována pod označením proband 1 až 9, a to z důvodu ochrany osobních údajů. Celé výzkumné šetření bylo nahráváno na diktafon a nahrávky jsou archivovány. Fixace dat probíhala v případě dotazníku ZTPI zapisováním do archu. Odhadovaný a reálně uplynulý čas během výzkumného šetření byl fixován do pomocné tabulky. Z časových os vlastní konstrukce byl graficky fixován pouze bod označující současný okamžik na první ose, která představovala celé životní kontinuum. Data z polostrukturovaných interview nad časovými osami byla fixována vlastním vpisováním k jednotlivým osám a přepisem těchto rozhovorů. Všechna vytvořená data vztahující se k danému probandovi byla sjednocena do tzv. časového profilu

sestaveného z 3 bodů: BOD 1. Čas jako perspektiva, BOD 2. Čas jako trvání a BOD 3. Čas jako sled událostí. Každý profil je doplněn o stručné anamnestické údaje. Časové profily všech probandů jsou zařazeny jako Příloha 9.

Hlavními metodami zpracování dat byla kvalitativní analýza a jednoduchá frekvenční analýza. **Kvalitativní analýza** probíhala ve standardních krocích: kódování \Leftrightarrow archivace kódovaných dat (časové profily) \Leftrightarrow propojování dat \Leftrightarrow komentování a doplňování dat \Leftrightarrow vyvozování závěrů a verifikace \Leftrightarrow budování teorie a grafické mapování. V rámci kvalitativní analýzy byla použita metoda vytváření trsů, metoda prostého výčtu a souhrn dílčích prvků do obecné kategorie. **Jednoduchá frekvenční analýza**, představující hraniční metodu mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem, byla prostředkem ke sledování výskytu sledovaných jevů v kvantitativních datech (Miovský, 2006).

Dotazníky ZTPI byly standardně vyhodnoceny podle originálního anglického skórovacího klíče. Hrubé skóry jednotlivých pěti subškál byly pro každého probanda zaznamenány do tabulky a srovnány s průměrnými hodnotami šetření v USA a ČR. Každá tabulka byla doplněna spojnicovým grafem (viz. BOD 1 v časovém profilu probanda). Dále byla stanovena kritéria kvalitativní interpretace numerických a grafických dat.

Prostý odhad času a reálně naměřený čas byl podroben numerickému srovnání, na jehož základě byl stanoven přesný časový rozdíl mezi oběma daty a směr, ve kterém se tento rozdíl pohybuje (viz. BOD 2 v časovém profilu probanda). Také zde byla stanovena kritéria pro následnou interpretaci.

Časové osy vlastní konstrukce byly graficky zpracovány pouze v případě určení přítomného bodu na první ose. Porovnáním vyznačené délky s celkovou délkou přímky byla získána jakási odhadovaná délka budoucího života („věk dožití“). Hodnoty byly získány prostým výpočtem. **Polostrukturovaná interview** byla analyzována z nahrávek a kódovaná data byla komparována s grafickými a anamnestickými údaji probanda. Přidělené kódy tvořily kritérium pro stanovení diskrétního/spojitého časového pojetí sledu událostí (viz. BOD 3).

Celý proces zpracování dat probíhal v této posloupnosti: tvorba dat \Leftrightarrow fixace dat \Leftrightarrow deskripce \Leftrightarrow analýza (kvalitativní a jednoduchá frekvenční) kvalitativních a kvantitativních dat \Leftrightarrow interpretace \Leftrightarrow abdukce.

6.4. Kontrola dat

V kvalitativním designu výzkumu je vždy důležité dbát na zajištění důvěryhodnosti výsledků. Na tvorbě dat se totiž podílí nejen výzkumník, ale i zkoumané osoby, které se mohou dopouštět záměrné i nezáměrné redukce dat. Nejpoužívanější metodou pro kontrolu integrity dat a výsledků je **triangulace zdrojů**. V případě tohoto výzkumu byla data sycena z těchto zdrojů: ZTPI, prostý časový odhad, polostrukturované rozhovory a anamnestické údaje. Data získaná z více zdrojů a různými metodami je sice velmi náročné zpracovat, ale kromě zvýšení validity výzkumu přináší další možnosti, jak údaje hodnotit z více úhlů pohledu. Ke kontrole validity, která je v kvalitativních studiích důležitější než reliabilita, dochází také průběžně při zaostřování tématu v procesu **hermeneutického dotazování**. Tímto způsobem si opakovaně ověřujeme, že snímáme opravdu to, co je předmětem našeho výzkumu (Hendl, 2005).

Po obsáhlém seznámení s metodologickým rámcem práce přichází stěžejní kapitola empirické části, ve které se seznámíme s výsledky šetření, zreflektujeme své výzkumné cíle a odpovíme si na výzkumné otázky.

7. Výsledky

Prvním cílem tohoto výzkumu je **deskripce, analýza a interpretace** subjektivního pojetí času u výzkumného souboru, a to ve třech základních modalitách:

- **Čas jako sled událostí** (vnímání času spojitě, nebo diskrétní)
- **Čas jako trvání** (odhad času minulého, probíhajícího a budoucího)
- **Čas jako perspektiva** (tvořená jednotlivými časovými orientacemi)

1) Čas jako sled událostí (vnímání času spojitě, nebo diskrétní)

Jak probandi vnímají sled událostí ve své minulosti, přítomnosti a budoucnosti?

Nejprve bylo nutné sjednotit a srovnat data z polostrukturovaných interview, vlastních poznámek, grafických i slovních popisů časových os a anamnestických údajů. Tato data byla rozdělena tematicky do tří kategorií: minulost, přítomnost a budoucnost. Pro každou kategorii zvlášť probíhala kvalitativní analýza, kde kódy zároveň tvořily interpretační kritéria. Interpretačním kritériem pro přidělení diskrétního pojetí bylo vnímání jednotlivých událostí jasně odděleně, kdy jim je připsán určitý náboj nebo závažnost a vnímán rozdíl mezi nimi. Spojité pojetí pak představovalo kontinuální vnímání událostí, kdy jim není připisována větší či menší závažnost a nevnímáme mezi nimi rozdíly.

V kategorii **minulost** museli probandi jednotlivé události a období nejen popsat, ale také zhodnotit a vyjádřit se k jejich kvalitě. Pokud byli schopni zhodnotit události v kontextu a zohlednit jejich vývoj, bylo jejich minulé vnímání času jako sledu událostí označeno jako diskrétní. Navíc bylo rozšířeno o směr vývoje, od pozitivních k negativním událostem (POZ. - NEG.) a naopak (NEG. - POZ.). Spojité pojetí událostí v minulosti bylo u probandů spojeno s neschopností určit rozdíly mezi obdobími, zachytit kontext a vývoj. Celá minulost jakoby splývala a měla stejnou konotaci v celém svém průběhu. Rozšíření kategorie tedy bylo v určení tohoto celistvého náboje na pozitivní (POZ.), nebo negativní (NEG.).

Přítomnost byla definována výzkumnou činností. Probandi se měli vyjádřit, zdali během celého šetření vnímali nějaké rozdíly v průběhu. Předpokladem byl rozdíl mezi stereotypnější první polovinou, kde byl administrován dotazník ZTPI a druhou částí, kde probíhaly polostrukturované rozhovory. Diskrétní pojetí zahrnovalo rozdělení průběhu šetření na menší, jasně ohraničené části a schopnost popsat rozdíl mezi nimi. Spojité pojetí pak obnášelo vnímání celého šetření jako celku, bez rozdílů v činnosti, poutavosti, průběhu času apod. Jakoby neexistovala jemnější struktura ve vnímání času.

Kategorie **budoucnost** byla reprezentována výčtem představ své vlastní budoucnosti. Představy konkrétní (vstup do armády, nahrání vlastní desky apod.), jasně ohraničené, byly spojeny s pojetím diskrétním. Ty obecné (štěstí, rodina, práce apod.) byly hodnoceny jako spojité. Tato kategorie byla ještě rozšířena o posouzení realistického pojetí těchto představ. Realisticky (R) byla budoucnost hodnocena v případě, kdy probandi byli schopni popsat i způsoby jak svých cílů dosáhnout a kriticky posoudit své možnosti a schopnosti. Nerealistické (N) hodnocení pak představovaly cíle s absencí jakéhokoliv plánu a přeceňování možností a schopností probanda.

Tato kódovaná data byla zanesena do tabulky a vložena do časového profilu probanda (viz. Příloha 9, BOD 3 každého časového profilu probanda). Jako ukázkou přikládám tabulky probandů 1 a 4.

Tabulka č. 6 a 7: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – probandi 1 a 4

1	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	NEG. - POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité R	zdraví, štěstí, dům, rodina

4	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní N	armáda, rodina, udobřit se s rodiči

Jednoduchá frekvenční analýza ⇔ Kvalitativní analýza

- **MINULOST**
 - Diskrétní
 - **POZ. – NEG.:** 3 probandi (2, 5, 7)
 - **NEG. – POZ.:** 2 probandi (1, 8)
 - Spojité
 - **POZ.:** 1 proband (6)
 - **NEG.:** 3 probandi (3, 4, 9)
- **PŘÍTOMNOST**
 - Diskrétní: 0 probandů
 - Spojité: 9 probandů (všichni)
- **BUDOUCNOST**
 - Diskrétní
 - **R:** 3 probandi (6, 7, 8)
 - **N:** 2 probandi (3, 4)
 - Spojité
 - **R:** 1 proband (1)
 - **N:** 3 probandi (2, 5, 9)

Na základě četností v jednotlivých kategoriích lze konstatovat, že zastoupení je v případě minulosti a budoucnosti rovnoměrně rozloženo v poměru 4:5. Jasný směr se však ukázal v přítomnosti, kde všichni probandi vnímali sled událostí během výzkumného šetření spojitě. Neschopnost strukturovat probíhající čas na menší jednotky přináší mnoho problémů v běžném životě. Ty se pak odráží v neplnění školních povinností, nebo neschopnosti odložit své momentální potřeby na později. Ano, právě to později představuje problém. Pro většinu z nás je později jasně dané a my máme možnost zhodnotit pro a proti, zdali čekat nebo nečekat. Pokud však vnímáme přítomnost spojitě, nevidíme začátky a konce událostí (činností), nemáme se k čemu vztahovat. V této optice je pak naprosto běžné upřednostnit útěk z výchovného ústavu před řádnou dovolenkou. Pokud necháváme přítomnost plynout bez korekce, snadno se dostáváme do vleku momentální situace, nápadu, emoce. Skokově se tak přesouváme od absolutního pohlcení přítomností do stavů bezútěšné nudy. Dílčí úspěchy (školní, výchovné) se tedy dostávají pouze v případě přesměrování pozornosti na tady a teď. Motivace budoucím, nebo racionální korekce nemají efekt. Etiologie pravděpodobně bude spojena s vlivem rodinného prostředí a učením nápodobou. Pokud děti nevidí dospělé plánovat, nedovedou později v čase najít strukturu. Praktickým zdrojem nápravy by mohly být některé techniky time managementu.

Za nejvíce problematickou považují kombinaci spojitě negativní minulosti a diskrétní nerealistické budoucnosti. Tento vzorec vypovídá o velmi negativní minulosti, kde se špatných událostí vyskytovalo tolik, že splynuly dohromady. Pokud jsou navíc konkrétní představy budoucnosti nereálné, a schopnosti a možnosti značně omezené, vzniká obrovský prostor pro další selhání. Ve svém profilu mají tento vzorec probandi 3 a 4. Oba chlapci byli v dětství týráni a v současnosti vykazují enormní agresí. Vývoj směřuje k hlubším defektům na straně osobnosti. Jejich plány do budoucnosti jsou velmi smělé (kariéra rapera, vstup do profesionální armády), ale nástroje k jejich dosažení chybí. Nerealisticky se jeví u probanda 4 také udobření s rodiči, kteří ho týrali a dnes o něj nejeví zájem, nebo založení rodiny, kdy je vzápětí prezentován dehonestující postoj k ženám.

Tabulka č. 8 a 9: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – probandi 3 a 4

3	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní N	poznávat lidi, hudební kariéra, natočit desku

4	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní N	armáda, rodina, udobřit se s rodiči

Dalším profilem vázaným ke spojitě negativní minulosti je spojitá nerealistická budoucnost. Zde se jako výhodnější jeví nejasnost budoucích představ, protože nevzniká tak velký prostor pro frustraci, zvláště pokud jsou představy nerealistické z pohledu zdrojů i kompetencí. Tento vzorec má ve svém časovém profilu proband 9, který byl zanedbaný umístěn do dětského domova, kde projevoval enormní agresí. Jeho intelekt je v pásmu střední mentální retardace a představa budoucnosti je vázána na práci, která „se vždycky najde“ a vynese dost peněz na barák, co ohromí „hodnou ženskou“, která zajistí zdravé děti atd. Při dotazu co by se stalo, kdyby to nebylo přesně takhle, přichází naprosté nepochopení. Žádné konkrétní cíle a postupy nejsou třeba, takhle to přeci chodí.

Tabulka č. 10: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – proband 9

9	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	práce, barák, hodná ženská, zdravé děti

Se spojitou nerealistickou budoucností je spojen i další vzorec. V tomto případě je přidruženo diskrétní pojetí minulosti ve směru vývoje od pozitivních událostí k negativním. Oba probandi (2, 5), kterých se tento vzorec týká, mají slabé, ochranné matky a jejich přečiny jsou především v nerespektování (autorit, morálních, školních řádů). Také zde je budoucnost spojena s jakýmsi zásahem z hůry, který vše ideálně zvrátí a nastartuje skvělou budoucnost. U probanda 2 je to odchod z ČR, kde na něm systém napáchal mnoho křivd. Proband 5 zvrátí vidí v nastartování lukrativní kariéry informatika, přestože netuší, jaké dovednosti jsou s tím spojeny. Společným znakem je domnělá křivda ze strany autorit a přitom přijetí jejich stereotypů za své (dnes nejvíc vydělávají informatici, v ČR to nestojí za nic – lidi, práce).

Tabulka č. 11 a 12: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – probandi 2 a 5

2	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	rodina, byt, práce, nový start mimo ČR

5	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	práce na PC, rodina

Další vzorec tvoří kombinace spojitě pozitivní minulosti a diskrétní realistické budoucnosti u probanda 6. Poprvé se zde ve vzorcích setkáváme s konkrétními představami budoucnosti, kterých lze v mezích možností probanda

dosáhnout. Úskalí představuje naivní, idealizované pojetí minulosti spojené s ochrannou a výchovně slabou matkou. Snaha zavděčit se je replikována i na další osoby, vrstevníky s delikventním vlivem. Důležitým kritériem je tedy prostředí, ve kterém se bude proband nadále pohybovat.

Tabulka č. 13: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – proband 6

6	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, holka, dítě, auto

Další dva probandi mají také kladně hodnocené diskrétní realistické pojetí budoucnosti. Jejich minulost je diskrétní, u probanda 7 směřuje od pozitivních k negativním událostem a u probanda 8 naopak. Onen rozdíl ve směru je způsoben rodinnými okolnostmi. U probanda 7 došlo k vytržení z prostředí, které je jím prezentováno jako vřelé a které postrádá. Nevhodnost byla dána sociální situací (osm sourozenců, nevyhovující bytové podmínky). Zato u probanda 8 došlo ke změně od zanedbávajícího deprivativního vlivu rodiny k pečujícímu prostředí (byť ústavnímu) a morálnímu náhledu na provinění.

Tabulka č. 14 a 15: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – probandi 7 a 8

7	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, rodina (péče), max. 2 děti, hudba

8	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	NEG. - POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, rodina, dům, skromný a spokojený život

Posledním a nejlépe hodnoceným vzorcem je obdobně náhledová diskrétní minulost směřující od negativních k pozitivním událostem ve spojení se spojitou, realistickou budoucností, kdy cíle jsou zatím obecné, ale možnosti probanda 1 (intelekt) a způsoby dosažení jsou velmi zdravé, realistické a skromné.

Tabulka č. 16: Čas jako sled událostí – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů – proband 1

1	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	NEG. - POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité R	zdraví, štěstí, dům, rodina

Spíše jen pro zajímavost uvádím výsledky měření polohy přítomného bodu na ose znázorňující celou kontinuitu života. Výpočet odhadované délky budoucího života („věk dožití“) se pohyboval od 34 let do 86. Pouze tři probandi (2, 3, 6) si předznamovali délku života nad 80 let. Zbýlých pět probandů délku budoucího života výrazně podcenili a nejvýše hodnocen byl věk 51 let. Ostatní se pohybovali v pásmu od 34 do 40 let.

2) Čas jako trvání (odhad času minulého, probíhajícího a budoucího)

Jak probandi vnímají trvání času během výzkumného šetření?

Pomocné tabulky pro záznam odhadovaného a reálně uplynulého času během výzkumného šetření obsahovaly prostá numerická data, která byla přepsána do tabulek MS Excel. Pro každou časovou linii byl spočítán rozdíl mezi odhadovaným a reálným časem. Dále byl určen směr, kterým se tento rozdíl pohybuje, tedy jestli se jedná o nadhodnocení, či podhodnocení. Následně byl vypočítán průměr (\emptyset) rozdílů v každém směru, a tak stanovena interpretační kritéria. Následně byly tabulky probandů doplněny o posouzení, zdali je nadhodnocení (\nearrow)/podhodnocení (\swarrow) v rámci tolerance průměru (/), nebo nad průměrem (P). Pro názornost uvádím tabulku s interpretačními kritérii a výsledkovou tabulku probanda 8 (viz. Příloha 9, BOD 2 každého časového profilu probanda).

Tabulka č. 17: Čas jako trvání – Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

Tabulka č. 18: Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO) – proband 8

8	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:27:48	0:12:48	↙	?
PŘÍ.	0:10:00	0:08:17	0:01:43	↗	/
BUD.	0:30:00	0:27:48	0:02:12	↗	/

Jednoduchá frekvenční analýza ⇔ Kvalitativní analýza

Ačkoliv odhadování času probíhalo v rámci výzkumného šetření a představuje tedy spíše rozšiřující poznatky o pojmání přítomnosti, lze interpretovat i jeho převoditelnost na celé životní kontinuum. **Prospektivní trvání** (BUD.), tedy čas, který bude probíhat a představuje otevřený celek, probandi systematicky nadhodnocovali. Celkem 8 probandů budoucí čas nadhodnotilo a 3 z nich nadprůměrně. Pouze proband 4 budoucí čas v rámci průměru podhodnotil. **Trvání v mezičase** (PŘÍ.), tedy čas, který probíhá a představuje polootevřený/polouzavřený celek, probandi spíše nadhodnocovali: 3 v rámci průměru a 3 nadprůměrně. Podhodnocení se objevilo také u 3, z nichž jeden přesáhl kritérium průměru. **Retrospektivní trvání** (MIN.), tedy čas, který proběhl a představuje uzavřený celek, byl odhadován vyrovnaně na obě strany směru, a to v poměru 4:5. Nadhodnocení se objevilo u 5 probandů, z nichž 4 překonali průměr. Podhodnocení se týkalo 2 probandů v rámci průměru a 2 nadprůměru. Zcela realistické odhady (ve všech časových rovinách v rámci interpretačních kritérií) měli probandi 4 a 7. Společným znakem bylo podhodnocení probíhajícího času.

Nejčastějším vzorcem bylo nadhodnocení ve všech časových rovinách (MIN., PŘÍ., BUD.). Týkal se probandů 1, 3, 5 a 6. Nadhodnocení minulého času bylo nadprůměrné ve všech případech, třikrát také u budoucího trvání a dvakrát u přítomného. U probandů 1 a 3 bylo společným rysem týrání a citová deprivace v dětství. U probandů 5 a 6 se jednalo o nezralé, až infantilní osobnosti pod vlivem slabé, ochranné matky. Nadhodnocení ve všech rovinách vypovídá o velmi nevýhodném pojetí času, kdy vnímáme běh času velmi pomalu a snadno se začínáme nudit. Trvání času nám připadá delší než ve skutečnosti je a zkresluje tak reálné rozhodování, například při odkladu momentálních potřeb.

Tabulka č. 19, 20, 21 a 22: Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO) – probandi 1, 3, 5 a 6

1	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:24:59	0:20:01	↗	?
PŘÍ.	0:30:00	0:13:56	0:16:04	↗	?
BUD.	1:00:00	0:24:59	0:35:01	↗	?

3	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:23:06	0:21:54	↗	?
PŘÍ.	0:20:00	0:12:42	0:07:18	↗	/
BUD.	0:30:00	0:23:06	0:06:54	↗	/

5	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:26:49	0:18:11	↗	?
PŘÍ.	0:15:00	0:14:24	0:00:36	↗	/
BUD.	0:45:00	0:26:49	0:18:11	↗	?

6	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:24:15	0:20:45	↗	?
PŘÍ.	0:30:00	0:14:35	0:15:25	↗	?
BUD.	1:00:00	0:24:15	0:35:45	↗	?

Další vzorec, ve kterém se čas více nadhodnocuje, se dotýká probandů 8 a 9. Rozdílem oproti předešlému je podhodnocení minulého času, které svědčí o tom, že poté co se časový úsek uzavře, zkrátí se doba vnímaného trvání. Aktuální čas se jakoby vleče a zpětně nám připadá, že uběhl rychleji než ve skutečnosti. Společným

rysem probandů je výrazná deprivace v dětství, impulzivní reaktivita bez racionální korekce a intelekt v pásmu střední mentální retardace.

Tabulka č. 23 a 24: Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO) – probandi 8 a 9

8	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:27:48	0:12:48	↙	?
PŘÍ.	0:10:00	0:08:17	0:01:43	↗	/
BUD.	0:30:00	0:27:48	0:02:12	↗	/

9	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:10:00	0:17:59	0:07:59	↙	/
PŘÍ.	0:20:00	0:09:25	0:10:35	↗	?
BUD.	0:30:00	0:17:59	0:12:01	↗	/

S tímto vzorcem souvisí i následující, kde se podhodnocení přesouvá až do přítomné roviny a vyskytuje se u probandů 2 a 7. Vypovídá o pojetí, kdy veškerý žitý a prožitý čas probíhá rychle a budoucnost se jeví jako pomalá, nudná a uzavřená. U obou probandů je charakteristická potřeba užívat si života tady a teď. Kladou důraz na svobodu a nesnáší omezení všeho druhu. Jejich provinění nebyla páchána z nudy, ale pro živelné potěšení.

Tabulka č. 25 a 26: Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO) – probandi 2 a 7

2	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:23:48	0:08:48	↙	?
PŘÍ.	0:05:00	0:13:10	0:08:10	↙	?
BUD.	0:30:00	0:23:48	0:06:12	↗	/

7	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:20:34	0:05:34	↙	/
PŘÍ.	0:10:00	0:11:31	0:01:31	↙	/
BUD.	0:30:00	0:20:34	0:09:26	↗	/

Poslední vzorec je zastoupen probandem 4 a do značné míry potvrzuje interpretace z předchozího oddílu. Minulost spojená s týráním a extrémně nevhodným prostředím se projevila nadhodnocením minulého trvání. Rozkol na straně osobnosti a upnutí se k velmi nerealistickým cílům v budoucnosti jakoby přítomnost a budoucnost rozpochovalo, aby vše rychle proběhlo, už bylo za ním. Rychle si vše odžít takřka se zavřenýma očima. Celkově se tento vzorec jeví jako nejrizikovější, odhady však byly numericky velmi realistické, což interpretaci značně komplikuje. Při volnějším pojetí z pohledu celého životního kontinua však přináší zajímavou souvislost.

Tabulka č. 27: Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO) – proband 4

4	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:28:00	0:22:47	0:05:13	↗	/
PŘÍ.	0:10:00	0:12:53	0:02:53	✓	/
BUD.	0:20:00	0:22:47	0:02:47	✓	/

3) Čas jako perspektiva

Jaké časové perspektivy (dle ZTPI) se u probandů objevují?

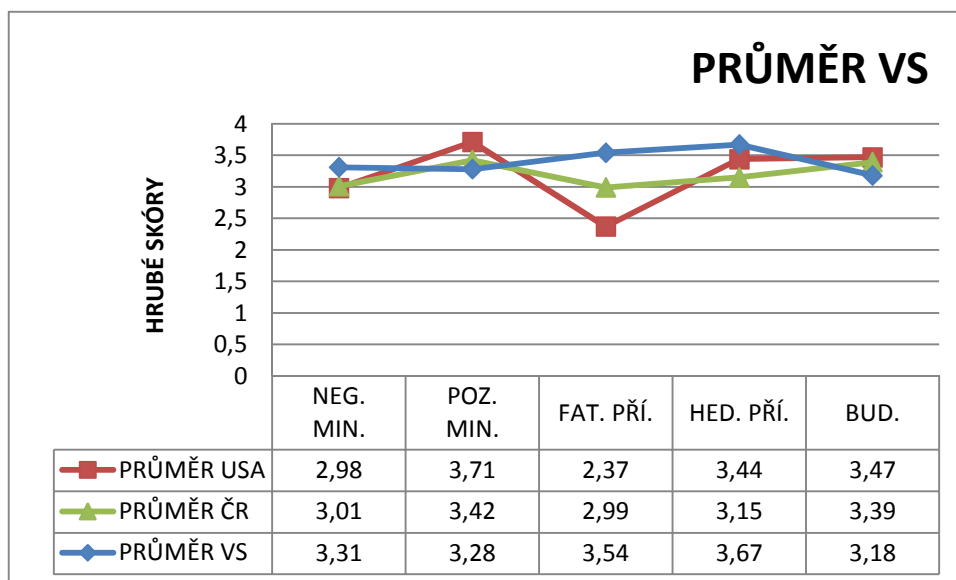
Z vyhodnocených dotazníků ZTPI jsme dostali kvantifikovatelná data ve formě hrubých skóreů pro každou z pěti škál: negativní minulost, pozitivní minulost, fatalistická přítomnost, hedonistická přítomnost a budoucnost. Získané skóre celého výběrového souboru byly podrobeny jednoduchému statistickému zhodnocení, které uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 28: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – jednoduché statistické zhodnocení výběrového souboru

VS	MIN	MAX	MEDIÁN	PRŮMĚR	ODCHYLKA
NEG. MIN.	1,9	4,4	3,4	3,31	0,59
POZ. MIN.	1,67	4,78	3,33	3,28	0,73
FAT. PŘÍ.	2,44	4,33	3,78	3,54	0,51
HED. PŘÍ.	2,53	5	3,8	3,67	0,71
BUD.	2,23	4,08	3,15	3,18	0,49

Průměrné hodnoty dosažené u výběrového souboru byly srovnány s ekvivalenty naměřenými v šetření v USA (viz. Příloha 7) a ČR (Lukavská et al., 2011). Hodnoty výběrového souboru nabývají vůči oběma šetřením nadprůměru v těchto orientacích: negativní minulost, fatalistická přítomnost a hedonistická přítomnost. Oslabení vůči průměru se vyskytlo v orientaci na pozitivní minulost a budoucnost. Toto rozložení potvrzuje závěry mnoha srovnávacích studií. Názorně jsou hodnoty předloženy v následném grafu.

Graf č. 1: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání průměru hrubých skóre subškál probandů s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

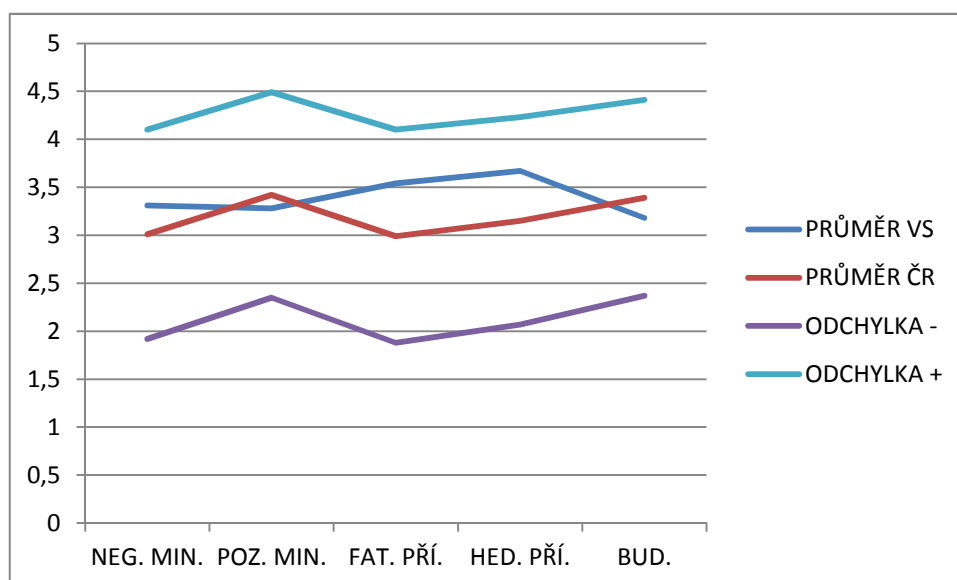

Vzhledem k převoditelnosti dotazníku ZTPI na české prostředí, byla z českého šetření (Lukavská et al., 2011) použita i další data, která pomohla stanovit interpretační kritéria. Pro každou z pěti subškál byla vypočítána velikost směrodatné odchylky a její hodnota v obou směrech. V průměrných hodnotách celého výzkumného souboru nedošlo k překročení směrodatné odchylky v žádném směru. V jednotlivých časových perspektivách probandů však k překračování hodnot o celou směrodatnou odchylku docházelo. Přikládám zdrojovou tabulku a graf pro vizualizaci tvrzení.

Tabulka č. 29: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – stanovení směrodatné odchyly jako interpretačního kritéria – zdrojová tabulka

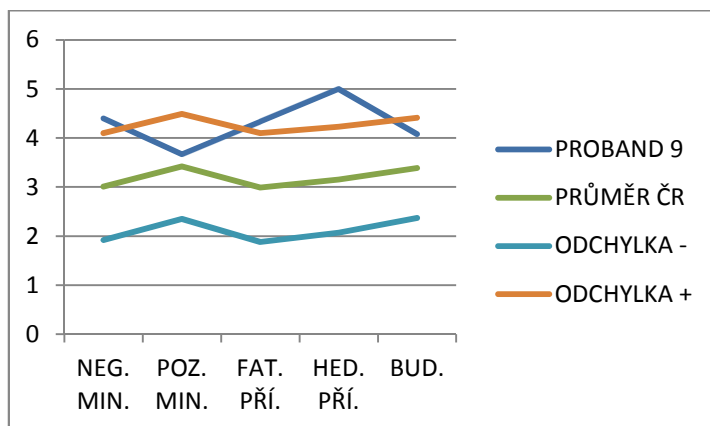
VS	PRŮMĚR VS	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,31	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	3,28	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,54	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	3,67	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,18	3,39	1,02	2,37	4,41

Graf č. 2: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – stanovení směrodatné odchyly jako interpretačního kritéria – vizualizace

Pro každého probanda bylo vypracováno srovnání s šetřením v USA a ČR, detailní srovnání s šetřením v ČR rozšířené o směrodatnou odchytku (+ zdrojová tabulka) a zřehledňující tabulka. Všechny údaje jsou pro každého probanda zvlášť uvedeny v Příloze 9 jako BOD 1. Zde v textu bude pro názornost uváděn pouze graf dokládající překonání (!)/nepřekonání (/) směrodatné odchytky (SD) v daném směru (↗)/(↘) a zřehledňující tabulka. Přikládám ukázkou z profilu probanda 9.

Graf č. 3 a Tabulka č. 29: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO) – proband 9

9	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	?
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	?
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	↗	/

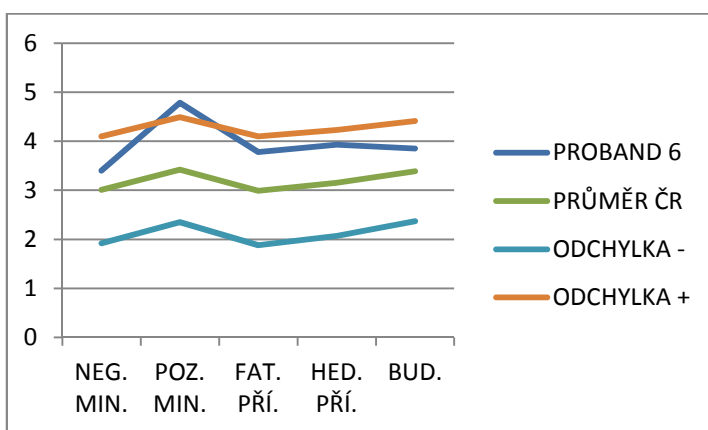
Jednoduchá frekvenční analýza ⇔ Kvalitativní analýza

- **MINULOST**
 - **NEGATIVNÍ**
 - ↗: 7 probandů (z toho 2 o SD)
 - ↘: 2 probandi (z toho 1 o SD)
 - **POZITIVNÍ**
 - ↗: 4 probandi (z toho 1 o SD)
 - ↘: 5 probandů (z toho 2 o SD)
- **PŘÍTOMNOST**
 - **FATALISTICKÁ**
 - ↗: 7 probandů (z toho 1 o SD)
 - ↘: 2 probandi
 - **HEDONISTICKÁ**
 - ↗: 6 probandů (z toho 3 o SD)
 - ↘: 3 probandi
- **BUDOUCNOST**
 - ↗: 3 probandi
 - ↘: 6 probandů (z toho 2 o SD)

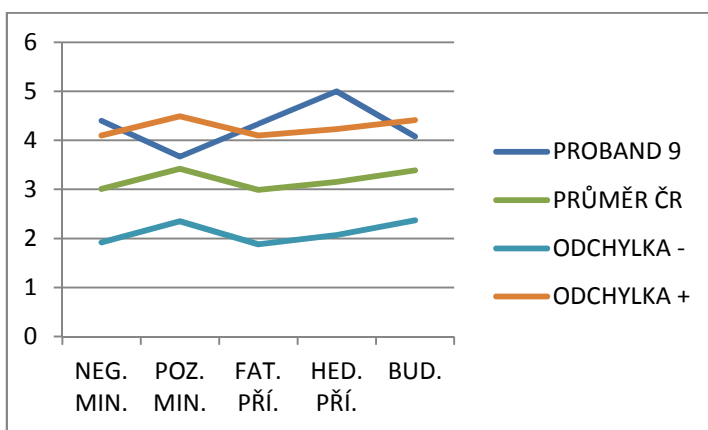
Také jednoduchá frekvenční analýza potvrzuje tvrzení o vyšší orientaci na negativní minulost, fatalistickou a hedonistickou přítomnost a nižší orientaci na budoucnost. Zato u orientace na pozitivní minulost jsou četnosti vyrovnané v poměru 4:5. Zvýšená pozitivní minulost se vyskytovala u probandů 6, 7, 8 a 9, ale výhradně v kombinaci se zvýšenou negativní minulostí. Lze tedy hovořit o jakési ambivalenci vůči minulosti. Tyto profily si také byly velmi podobné a vykazovaly vyjma budoucnosti nadprůměrné hodnoty na všech škálách.

Zajímavý vzorec v poměrech časových orientací představuje nadprůměrné hodnocení ve všech subškálách dotazníku ZTPI. Vyskytl se u probandů 6 a 9, u nichž se v popředí projevuje velmi nezralá osobnost, naivní vnímání světa, agresivita a snadná ovlivnitelnost. Ambivalence k minulosti, živelná přítomnost bez přijetí odpovědnosti a široce otevřená budoucnost. Tak vypadá život bez jakékoliv korekce zevnitř i zvenčí.

Graf č. 4 a 5, Tabulka č. 30 a 31: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v českém šetření – grafické znázornění překonání směrodatné odchylky v daném směru – zřehledňující tabulka – probandi 6 a 9

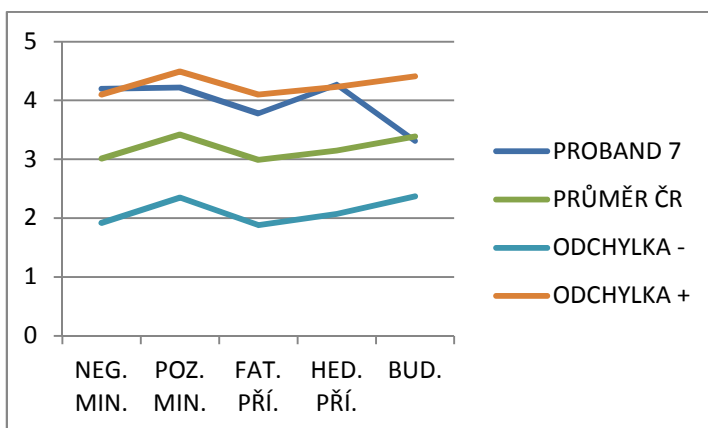
6	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	↗	?
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	↗	/

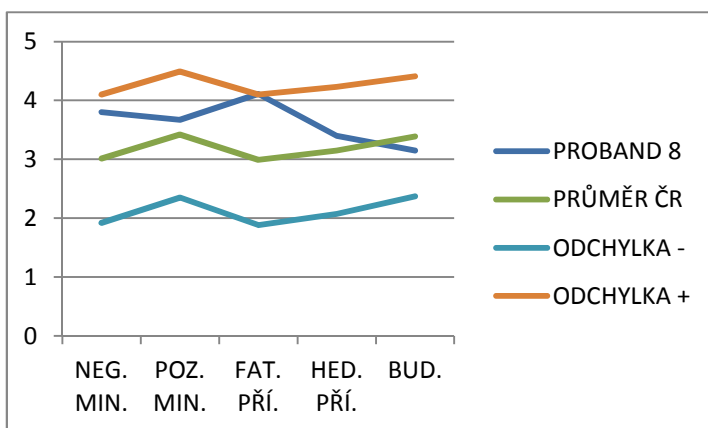
9	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	?
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	?
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	↗	/

Další dva probandi (7 a 8) měli takřka shodný vzorec s předchozím, odlišná byla nižší orientace na budoucnost. Oba chlapci pochází z romské subkultury a prošli jakousi školou života, kdy byli nuceni předčasně vstoupit do světa dospělých a podílet se na přežití (byť kriminálními způsoby). Onen rozdíl od předchozího vzorce tedy tkví ve zralejší osobnosti a realistickém vidění světa. Jsou si vědomi svých omezených sociálních možností a respektují je.

Graf č. 6 a 7, Tabulka č. 32 a 33: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v českém šetření – grafické znázornění překonání směrodatné odchylky v daném směru – zřehledňující tabulka – probandi 7 a 8

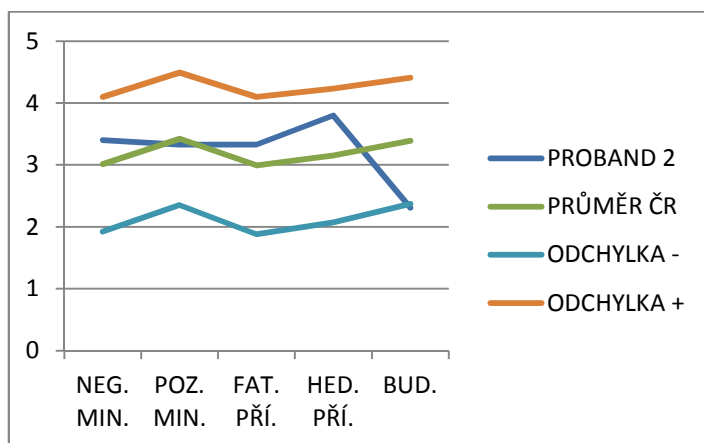
7	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	?
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	↙	/

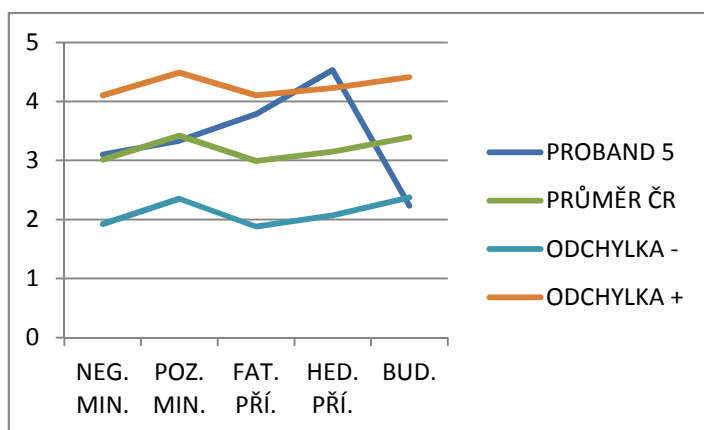
8	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	↙	/

S dalším vzorcem se dostáváme k průměrným hodnotám výzkumného souboru a tedy i k mnohokrát popsané časové perspektivě delikventů. Probandi 2 a 5 dosáhli svými hrubými skóry k nadprůměrné negativní minulosti, fatalistické přítomnosti a hedonistické přítomnosti, které jsou doplněny nízkou orientací na pozitivní minulost a budoucnost. Minulost je spojena s negativními událostmi, které jsou posilovány na úkor těch pozitivních, přítomnost užívána naplno bez korekce a odložení uspokojení, budoucnost nejasná a nerealistická. Společným rysem je nedůvěra k dospělým, nerespektování autorit, slabá ochranná matka, nepřítomnost mužského vzoru a nedůvěra v možnosti/schopnosti ovlivňovat vlastní život (přítomnost).

Graf č. 8 a 9, Tabulka č. 34 a 35: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v českém šetření – grafické znázornění překonání směřodatné odchylky v daném směru – zřehledňující tabulka – probandi 2 a 5

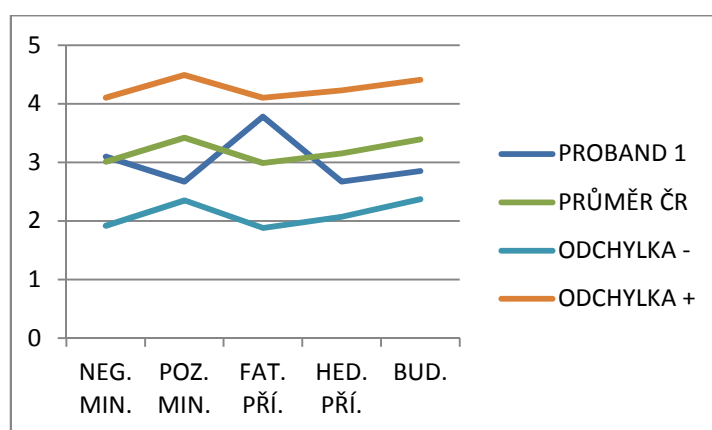
2	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	✓	?

5	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	✓	?

Takřka shodný je vzorec zastoupený probandem 1, kde odlišnost představuje podprůměrná hedonistická přítomnost. Je důležité si uvědomit, že oním průměrem nejsou delikventní chlapci, ale běžná populace. Taková tendence v minulé orientaci tedy tohoto probanda od předchozích značně odlišuje. Jako vysvětlení se nabízí opakované pobyty v psychiatrických léčebnách pro úzkostnou a neurotickou symptomatiku. Patrné je také mírné depresivní ladění a útlum.

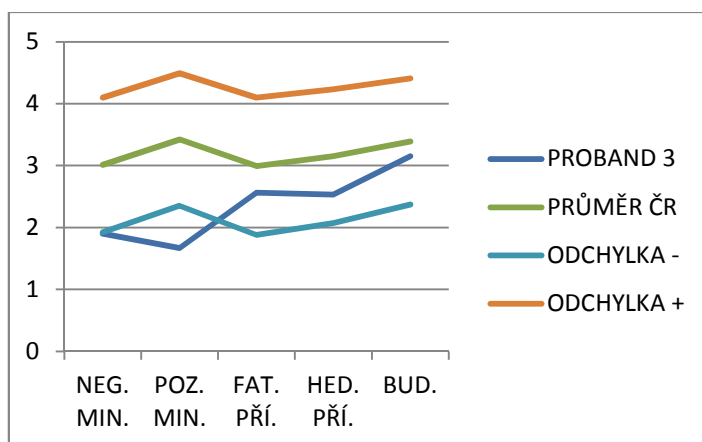
Graf č. 10 a Tabulka č. 36: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóreů subškál probanda s průměrnými hodnotami v českém šetření – grafické znázornění překonání směrodatné odchylky v daném směru – zřehledňující tabulka – proband 1

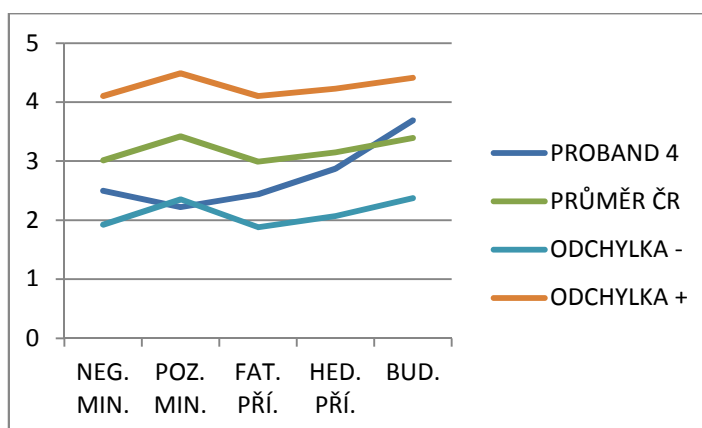
1	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	✓	/

Poslední vzorec je zároveň tím nejzajímavějším. Týká se probandů 3 a 4, kteří vykazují mnoho společných znaků: týrání v dětství, enormní agrese v současnosti, hlubší defekty na straně osobnosti. Vzorec je složen z podprůměrných hodnot na všech úrovních kromě budoucnosti, kde jeden proband skóroval nadprůměrně (3) a druhý podprůměrně (4). Společný popis však poukazuje na úpravy ve výkladu vlastní minulosti, které odpovídají snaze zmírnit extrémní negaci bez posílení pozitivní minulosti. Tento rozkol vypovídá podle mého mínění o přítomnosti obranného mechanismu popření. Ani přítomnost nemá pozitivní zabarvení (podprůměrná hedonistická přítomnost). Ambiciózní plány do budoucna korespondují s obrovským tlakem na sebe, jež odpovídá podprůměrné fatalistické přítomnosti. Přístup za vše si můžu sám a ze všeho si sám pomůžu, je však velmi limitující.

Graf č. 11 a 12, Tabulka č. 37 a 38: Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v českém šetření – grafické znázornění překonání směrodatné odchylky v daném směru – zřehledňující tabulka – probandi 3 a 4

3	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	✓	?
POZ. MIN.	✓	?
FAT. PŘÍ.	✓	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	✓	/

4	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	✓	/
POZ. MIN.	✓	?
FAT. PŘÍ.	✓	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	↗	/

Tímto uzavíráme první výzkumný cíl: popsat, analyzovat a interpretovat u zvoleného výzkumného souboru kvality subjektivního pojetí času. **Druhým cílem** bylo vytvořit časový profil pro jednotlivé probandy a v nich hledat specifické vzorce. Časové profily jednotlivých probandů byly vytvořeny jako informační základ hned na počátku zpracování dat (jsou vloženy jako Příloha 9) a na specifické vzorce jsme již průběžně naráželi při zpracování prvního výzkumného cíle, čímž jsme si odpověděli na jednu z výzkumných otázek: **Existují v časových profilech probandů specifické vzorce?** Nyní se ještě více zaměříme na souvislosti mezi časovým profilem (vzorce v něm) a anamnestickými údaji. Především však budeme hledat souvislosti mezi profily jednotlivých probandů. Tím si odpovíme na další dvě výzkumné otázky:

Existují souvislosti mezi jednotlivými specifickými vzorci v časových profilech probandů?

Existují souvislosti mezi vzorci v časových profilech a anamnestickými údaji probandů?

Během hledání souvislostí v časových profilech jsem objevila čtyři páry probandů, u nichž se opakovaly stejné vzorce pojetí času. Výjimku tvořily vzorce v pojetí času jako trvání, které nesouvisely s těmi ostatními, a nebylo možné je do typologie zařadit. Souvislost tedy byla objevena pouze mezi vzorci v pojetí času jako sledu událostí a perspektivy. Společné znaky byly objeveny také na úrovni anamnestických údajů. Nyní se s kontextuální časovou typologií seznámíme.

1. TYP č. 1 – „narušená osobnost“ – probandi 3 a 4

Oba chlapci byli v dětství týráni a v současnosti vykazují enormní agresi. Jejich vývoj směřuje k hlubším defektům na straně osobnosti. Minulost je pro ně spjata s příliš mnoha špatnými událostmi, které splývají dohromady. Jejich přijetí by bylo příliš bolestné, proto dochází k popření. Minulost podléhá místo rekonstrukce dekonstrukci. Negativní minulost je oslabována, ale k posílení té pozitivní chybí základy. Přítomnost také nemá příznivý charakter. O požitkářském užívání života nelze uvažovat. Neschopnost „odpustit si“ a stud za to že jsem byl „hoden“ týráni mají za následek nepřijetí sebe sama. Důsledkem je vyvíjení nepřiměřeného tlaku ve formě ambiciózních plánů do budoucna, které naprosto neodpovídají možnostem a schopnostem. Radikální přístup za vše si můžu sám a ze všeho si sám pomůžu, vytváří obrovský prostor pro selhání. Plány do budoucna jsou velmi konkrétní a smělé, ale také nerealistické. Udobření s rodiči, kteří v současnosti nejeví zájem a dříve týrali, kariéra profesionálního vojáka navzdory narušené osobnosti, budoucnost podmíněná úspěchem v hudební branži, navazování nových vztahů navzdory nesocializované osobnosti.

Časový vzorec: MINULOST – negativní, spojená – podprůměrná v pozitivní i negativní orientaci / PŘÍTOMNOST – spojená – podprůměrná v hedonistické i fatalistické orientaci / BUDOUCNOST – nerealistická, diskrétní – průměrná v orientaci

Typologie osobnosti: nesocializovaná, agresivní, psychopatická

2. TYP č. 2 – „ukřivděné děti“ – probandi 2 a 5

Probandi mají ve svých anamnestických údajích shodně nedostatečné výchovné působení, slabou ochrannou matku a absenci mužského vzoru. Jejich spektrum přečinů je vystavěno na nerespektování (autorit, morálních, školních řádů) a nedůvěře vůči dospělým i k sobě samému. Na jedné straně jsou devalvovány majoritní hodnoty, na druhé přijímány stereotypy (práce informatika je zlatý důl, v cizině je všechno lepší). Minulost se vyvíjela od pozitivních k negativním událostem, které jsou v současnosti akcentovány jako křivdy. Prostor pro posílení pozitivní minulosti však existuje. Přítomnost je užívána naplno bez korekce a odložení uspokojení. Patrná je tendence k fatalismu. Také budoucnost je spojena s jakýmsi zásahem z hůry, který vše ideálně zvrátí. Představy nejsou příliš jasné ani realistické. Velký důraz je kladen na movitost, která určuje vše ostatní. Žádná rodina a děti dokud nebudou velké peníze, jinak nekompromisně přerušeni těhotenství. Pro děti totiž musí být vždy nějaká ta stovka po kapsách. K lukrativním vyhlídkám však chybí nástroje (jak se stát informatikem, jak vycestovat za prací do zahraničí).

Časový vzorec: MINULOST – diskrétní, od pozitivních k negativním událostem – podprůměrná pozitivní a nadprůměrná negativní orientace / PŘÍTOMNOST – spojitá – nadprůměrná v hedonistické i fatalistické orientaci / BUDOUCNOST – nerealistická, spojitá – podprůměrná v orientaci

Typologie osobnosti: socializovaná, subkulturní, nedůvěřivá

3. TYP č. 3 – „škola života“ – probandi 7 a 8

Jejich rodinné prostředí bylo zhodnoceno jako zanedbávající a péče jako nedostatečná. V obou případech dáno velmi špatnými sociálními podmínkami. Navzdory tomuto systémovému posouzení oba chlapci nehodnotí svou minulost ryze negativně. Proband 7 byl spolu se svými osmi sourozenci umístěn do dětského domova. Primární prostředí hodnotí sice kriticky (někdy nebylo na jídlo), ale vztahy popisuje jako vřelé a postrádá je. Proband 8 primární prostředí hodnotí jako špatné (deprivace za strany negramotné matky, časté stěhování), ale potřebnou podporu a zázemí našel u sestry. U obou je tedy přítomna dobrá vztahová síť, na kterou mohou navázat. Je tedy jedno, v jakém směru se pohybuje

diskrétní pojetí minulosti (od pozitivních k negativním událostem nebo naopak), pokud existují zdroje pro posílení pozitivní orientace. Vztahování se k minulosti je totiž zatím ambivalentní. Přítomnost je typicky („delikventně“) živelná jako u předchozího typu. Zásadní rozdíl je však v pojetí budoucnosti. Oba chlapci pochází z romské subkultury a prošli jakousi školou života, kdy byli nuceni předčasně vstoupit do světa dospělých a podílet se na přežití (byť kriminálními způsoby). Onen rozdíl tedy tkví ve zralejší osobnosti a realistickém vidění světa. Jsou si vědomi svých omezených sociálních možností a respektují je. Na svá provinění mají možnost získat morální náhled.

Časový vzorec: MINULOST – diskrétní, od pozitivních k negativním událostem a naopak – nadprůměrná v pozitivní i negativní orientaci / PŘÍTOMNOST – spojitá – nadprůměrná v hedonistické i fatalistické orientaci / BUDOUCNOST – realistická, diskrétní – podprůměrná v orientaci

Typologie osobnosti: socializovaná, subkulturní, snaživá

4. TYP č. 4 – „zmatení a naivní“ – probandi 6 a 9

V tomto bodě máme před sebou velmi nezralé osobnosti, snadno ovlivnitelné a s naivním vnímáním světa. Ambivalence k minulosti, živelná přítomnost bez přijetí odpovědnosti a nejasně otevřená budoucnost. Stěžejní je potřeba být v závislém vztahu, která byla u probanda 6 naplněna a u probanda 9 nikoliv. Slabá, ochranná matka, která všechna provinění zlehčuje a omlouvá, versus nepřijetí ze strany ústavního personálu (ústíčí až v agresi). Snaha zavděčit se je replikována i na další osoby, vrstevníky s delikventním vlivem. Důležitým kritériem je tedy prostředí, ve kterém se budou probandi nadále pohybovat. Také názory, postoje a rozhodnutí jsou formovány zvenčí. Proband 6 má práci kuchaře rád proto, že mu matka říká jak je to dobrá práce a jak je ráda, že si ji vybral. Proband 9 chce práci, barák, hodnou ženskou a zdravé děti proto, že tak to prostě chodí. Realnost plánů do budoucna je tedy ovlivněna realností prostředí a uvažováním osob, ke kterým se chlapci vztahují. Svůj podíl na situaci má také jistá nedostačivost (intelekt, poruchy učení a pozornosti), která závislost na druhých značně posiluje.

Časový vzorec: MINULOST – spojitá, pozitivní i negativní – nadprůměrná v pozitivní i negativní orientaci / PŘÍTOMNOST – spojitá – nadprůměrná v hedonistické i fatalistické orientaci / BUDOUCNOST – spojitá i diskrétní – nadprůměrná v orientaci

Typologie osobnosti: nezralá, infantilní, nestabilní

5. TYP č. 5 – „neurotičtí a odevzdaní“ – proband 1

Tento typ jsem určila navzdory zastoupení u jediného probanda proto, že svým obsahem velmi dobře odpovídá známým osobnostním typologiím delikventů. Je obdobou osobnosti neurotické, narušené (úzkostný, depresivní) dle Heretika a utlumeného typu osobnosti (neurotický, úzkostný, stažený, dysforický) dle Jenkinse a Hewitta. V našem případě jde o chlapce, který byl v dětství týrán, následně umístěn do dětského domova odkud byl opakovaně hospitalizován v psychiatrických léčebnách pro úzkostnou a neurotickou symptomatiku. Patrné je také mírné depresivní ladění a útlum. Dnes je v pěstounské péči a ve svém životě to hodnotí jako pozitivní změnu. Přesto s minulostí stále bojuje a bylo by velmi vhodné posilovat jeho pozitivní orientaci. Přítomnost se jeví odevzdaně a podprůměrná hedonistická orientace to jen dokládá. Cíle do budoucna jsou realistické, ale zatím pouze obecné. Zde se projevuje staženost a nedůvěra v sebe sama, přitom z celého výzkumného souboru se právě tento chlapec jeví jako nejnadějnější pro celkovou reparaci. Jeho intelekt i hodnocení situace je velmi zdravé, realistické a skromné.

Časový vzorec: MINULOST – diskrétní, od negativních k pozitivním událostem – nadprůměrná v negativní a podprůměrná v pozitivní orientaci / PŘÍTOMNOST – spojitá – podprůměrná v hedonistické a nadprůměrná ve fatalistické orientaci / BUDOUCNOST – realistická, spojitá – podprůměrná v orientaci

Typologie osobnosti: neurotická, úzkostná, emočně labilní

Tímto byly představeny výsledky empirické části a splněny dva výzkumné cíle. **Třetí cíl** (formulace obecných závěrů) bude splněn v kapitole 9. Závěry.

8. Diskuze

Máme-li kriticky zhodnotit tento výzkum, musíme poukázat na jeho slabiny. Hlavním úskalím je samotný kvalitativní přístup. Ke zkreslení výzkumu mohlo dojít již na úrovni vstupních dat a to jak ze strany výzkumníka, tak probandů, kteří se mohli dopustit redukce dat. Tvorba dat pomocí interpretace a kreativní abdukce vede k subjektivním výsledkům a obtížná je i replikace celého výzkumu (v našem případě především pro volné instrukce a otázky v interview). Dalším zdrojem chyb mohla být tematická redukce, která mohla zapříčinit přehlédnutí důležité okolnosti v kontextu, která působí jako intervenující proměnná. Tímto způsobem mohlo působit například výzkumné prostředí v podobě výchovného ústavu. Landau (1976) ve svém výzkumu upozornil na fakt, že pouhý pobyt v instituci má vliv na vyšší orientaci na přítomnost, která je navíc vnímána negativně. Své nevýhody má i záměrný (účelový) výběr přes instituci, kdy se probandy stávají ti, kteří jsou právě přítomni a momentálně ochotni ke spolupráci, čímž se do výzkumného souboru nedostávají například nespolupracující typy delikventů. Další riziko ze strany probandů představuje intelekt, který se pohyboval od podprůměru až po pásmo střední mentální retardace a ovlivňoval pochopení zadání během šetření. Limitující je také velikost výzkumného souboru, který byl tvořen 9 probandy. Vzhledem k rozsahu vstupních dat ke každému probandovi a typu výzkumu je jeho velikost a podoba dostatečně reprezentativní. Nelze však vyloučit, že tento počet byl dostatečný pro nasycení celého spektra v kontextuální časové typologii mladistvých delikventů.

V dalším šetření bych vynechala výzkum pojetí času jako trvání, metodu časových os vlastní konstrukce bych plně nahradila polostrukturovaným interview, jehož strukturu bych vytvořila se zřetelem na zvláštnosti mladistvých delikventů a dále ji neupravovala (nezjednodušovala, neparafrázovala). Podobu časového profilu bych upravila, především vypustila část týkající se pojetí času jako trvání. Anamnestickou tabulku bych doplnila o údaje z interview. Pokračovala bych na kvalitativní úrovni a dále sytila rozpracovanou typologii dalšími případovými studiemi, abych vyloučila existenci dalších typů. Takto zpracovaný ideologický podklad by posloužil následnému kvantitativnímu šetření. Šlo by především o

korelační studie, které by prokazovaly souvislosti mezi anamnestickými údaji, časovými vzorci a osobnostní typologií. Zajímavá by byla také longitudinální studie, která by pomohla ověřit, které typologie jsou opravdu rizikové, a které nadějně pro celkovou reparaci.

Výsledky takové práce představují velký aplikační potenciál. Bylo by možné jich využívat již na úrovni prevence. Chen a Vazsonyi (2011) objevili například u orientace na budoucnost tlumivý účinek na impulzivitu spojenou s problémovým chováním. Statisticky ověřená typologie by mohla pomáhat s včasnou detekcí jedinců nadějných pro celkovou nápravu. Samotné složení vzorce by ukazovalo směr, kterým se dát při terapii (které orientace posilovat/oslabovat). Pro posílení budoucí časové orientace by se daly využít některé techniky time managementu. Typologie by se mohla využívat také při tvorbě výchovných skupin v ústavních zařízeních. Zkoumat by se také dalo, které typy delikventů spolu nevychází a které naopak kooperují.

Nesmíme však zapomínat, že časová perspektiva je celkem stabilní osobnostní charakteristikou a její formování není jednoduché. V případě mladistvých delikventů je adolescence ideálním a zároveň nejzazším obdobím pro možnou nápravu. Čas plný změn (socializace, individuace), kterým dospívání je, vstřebává velmi mnoho. Představuje však kromě všestranného růstu i mnohá rizika. Pokud nedojde k aktivnímu zásahu, mladá dospělost všechny maladaptivní vzorce chování i časové perspektivy ustálí. Pro možnost změny hovoří i teorie, které poukazují na okolnost, že časové orientace jsou vlastně naučené způsoby jak se vztahovat k sobě, vnějšímu světu i samotnému času. Co se lze naučit, mělo by jít tedy i přeučit. Vhodným postupem by mohla být tato posloupnost: posílit pozitivní minulost na úkor té negativní (i za cenu totální rekonstrukce), kultivace přítomnosti ve formě posílení odpovědnosti a sebevědomí, čímž bude oslabena fatalistická přítomnost a lehce utlumená hedonistická přítomnost. Přítomnost bude dále korigována časovým vytížením a strukturováním probíhajícího času. Zde už by měl začít pracovat provázaný samoozdravný proces posilující budoucí časovou orientaci. O tom, že taková změna by obnášela dlouhodobou a intenzivní spolupráci, není pochyb. Její principy jsou však pro potřeby mladistvých delikventů vhodnější, než racionální korekce, která je nejčastěji užívána.

9. Závěry

Tato výzkumná studie odhalila především fakt, že závěry srovnávacích studií zkoumajících pojetí času u mladistvých delikventů (nebo delikventů obecně) nelze plně generalizovat. Objevení jemnější struktury v časovém profilu probandů upozorňuje na situaci, že to co platí o celém výzkumném souboru, nemusí platit na případové úrovni.

Na obecné úrovni (vztahující se k celému výzkumnému souboru), v pojetí času jako sledu událostí, se v přítomnosti vyskytuje pouze spojitě vnímání času, které poukazuje na neschopnost probandů jemněji strukturovat probíhající čas. V případě minulosti a budoucnosti je vnímání jak spojitě, tak diskrétní (rovnoměrné rozložení v poměru 4:5). Tento druh pojetí času dosud nebyl zkoumán.

V pojetí času jako trvání byl odhad budoucího času (prospektivní trvání) většinou nadhodnocován (8 probandů nadhodnotilo, 1 podhodnotil), stejně jako v případě přítomného, probíhajícího času (6 probandů nadhodnotilo, 3 podhodnotili). V otevřených nebo polootevřených/polouzavřených časových celcích byl tedy běh času většinou vnímán jako pomalu plynoucí, často spojovaný s nudou. Minulý čas (retrospektivní trvání), jako uzavřený časový celek byl nadhodnocován/podhodnocován vyrovnaně na obě strany v poměru 4:5. Siegman (1966) potvrdil ve své studii delší vnímání časových úseků u mladistvých delikventů ve srovnání s kontrolní, nedelikventní skupinou. V našem případě šlo o srovnání s reálně naměřeným časem.

V případě pojetí času jako perspektivy byly potvrzeny závěry srovnávacích studií, dílčí závěry studií zaměřených na rizikové chování i teoretické předpoklady. Časové perspektivy byly nevyvážené, orientace nadprůměrné u negativní minulosti, fatalistické přítomnosti, hedonistické přítomnosti a podprůměrné u pozitivní minulosti a budoucnosti.

Na případové úrovni byly ve všech pojetích času nalezeny specifické vzorce. Souvislost s anamnestickými údaji byla objevena izolovaně na úrovni každého pojetí. Mezi vzorci navzájem a anamnestickými údaji byla objevena souvislost pouze na úrovni pojetí času jako sledu událostí a času jako perspektivy. Společné

znaky byly popsány a na jejich základě byla vytvořena kontextuální časová typologie mladistvých delikventů. Jednotlivé druhy mají svůj pracovní název, popis, časový vzorec a vztažnou osobnostní typologii. Celkem bylo stanoveno 5 typů: TYP č. 1 – „narušená osobnost“, TYP č. 2 – „ukřivděné děti“, TYP č. 3 – „škola života“, TYP č. 4 – „zmatení a naivní“, TYP č. 5 – „neurotičtí a odevzdaní“.

Závěrem bych se chtěla podělit o malý myšlenkový přesah vztahující se k účelu trestu odnětí svobody. Pokud je určen k izolaci nebezpečných jedinců od společnosti, pak je odpovídajícím nástrojem. Má-li však být trestem omezení svobody, „odebrání“ budoucnosti po dobu výkonu trestu, vznáším dotaz. Jak může sloužit jako trest pro osoby s nízkou orientací na budoucnost? Měříme podle svých většinových měřítek. My se ztráty budoucnosti, nebo jejího pozastavení obáváme. Jakým trestem je však odejmutí něčeho, čeho si člověk necení? Mají vůbec delikventi budoucnost? A pokud ne, jak jim ji můžeme brát? Nebylo by lepší brát jim jejich požitkářskou přítomnost? Ale jak? Ve vězeňském systému USA se jeví jako efektivní tvrdá práce. Co vy na to?

SOUHRN

Tato diplomová práce je zaměřena na subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů. Text je rozdělen do dvou částí, teoretické a empirické. V teoretické části se nejprve zabývám časem, blíže subjektivním pojetím času. Čas jako struktura ovlivňující naše vnímání a prožívání sebe i vnějšího světa, je již od antiky předmětem lidského zájmu. Moderní psychologie času je však mladou disciplínou, která se stále potýká s nejednotnou terminologií (vlastní návrh hierarchizace pojmů je součástí této práce) a množstvím vědecky neověřených teorií. Má před sebou mnoho výzev a potenciál pro přesah do dalších oblastí (psychoterapie, pedagogika, etopedie, psychoonkologie apod.). Subjektivní čas má tři základní pojetí: čas jako sled událostí, čas jako trvání a čas jako perspektiva člověka. Čas jako sled událostí můžeme vnímat diskrétně (řetězec událostí s různou závažností a délkou, střídaných klidnými pasážemi), nebo spojitě (události jsou vnímány plynule a není jim připisována větší či menší důležitost). Čas jako trvání je posuzován buď prospektivně (budoucí čas), nebo retrospektivně (minulý čas). Nejvíce rozvíjenou oblastí je časová perspektiva, především v podobě konceptu časové orientace Philipa G. Zimbarda a Johna N. Boyda. Jejich dotazník ZTPI (*Zimbardo Time Perspective Inventory*) je tvořen pěti subškálami, které odpovídají pěti teoretickým konceptům: pozitivní minulost, negativní minulost, hedonistická přítomnost, fatalistická přítomnost a budoucnost. U každého jedince jsou tyto orientace zastoupeny v jiné míře a tvoří jedinečnou časovou perspektivu člověka. Většina perspektiv není vyvážená (ideální) a představuje tak pro svého nositele mnohá úskalí v životě (partnerském, osobním, pracovním apod.). Ideální poměr představuje vysoká orientace na pozitivní minulost, středně vysoká orientace na budoucnost, středně vysoká orientace na hedonistickou přítomnost, nízká orientace na negativní minulost a nízká orientace na fatalistickou přítomnost.

Ve druhé části je popsána problematika delikvence mladistvých, která představuje závažný celospolečenský problém. Zaměřuji se především na oblast příčin, kterou jsem pro přehlednost rozdělila do dvou kategorií, a to na příčiny vnitřní (dědičnost, konstituce, osobnost, psychopatologie a vývojová fáze) a vnější

(rodina, vrstevnická skupina, škola a média). Největší význam (teoretický i praktický) je přikládán rodinnému prostředí. Stručně předkládám také popis systému péče o mladistvé delikventy v ČR a zaměřuji se jak na intervenční, tak na prevenční složky.

Spojnicí mezi teoretickou a empirickou částí tvoří kapitola tři, zabývající se výzkumy, které obě témata spojují. Jedná se především o srovnávací studie, které shodně u mladistvých delikventů (delikventů) hovoří o velmi slabé orientaci do budoucna a silné orientaci na přítomnost. Teorie a některé dílčí závěry studií zaměřených na rizikové chování naznačují také akcentovanou negativní minulost, fatalistickou přítomnost a oslabenou pozitivní minulost. V pojetí času jako trvání je prokázáno vnímání časových úseků jako delších než u kontrolní skupiny.

Empirická část v první řadě představuje výzkumný problém, cíle a otázky. Předmětem práce je subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů. To, že je toto pojetí odlišné ve srovnání s vyrovnanými nedelikventními skupinami, dokládají srovnávací studie. Není tedy třeba toto zjištění nadále sytit dalším výzkumem. Proto ve své práci předkládám jiný výzkumný problém: jakých kvalit tyto odlišnosti nabývají. Cílem je tedy popsat, analyzovat a interpretovat u zvoleného výzkumného souboru kvality subjektivního času ve třech základních pojetích. Dalším cílem je tvorba časového profilu jednotlivých probandů, složeného z dat vztahujících se ke všem základním pojetím subjektivního času a stručných anamnestických informací. V těchto profilech pak hledat specifické vzorce a souvislosti jak mezi vzorci navzájem, tak souvislosti mezi kombinacemi vzorců a jednotlivými probandy. Závěrem zformulovat obecné závěry, jako zdroj pro následný výzkum.

Základní soubor představoval mladistvé delikventní chlapce (15 až 18 let) s nařízenou ochrannou či ústavní výchovou, umístěné ve výchovném ústavu na území ČR. Výběrový soubor tvořilo 9 chlapců z Výchovného ústavu Višňové. Výběr byl záměrný (účelový) přes instituci a jeho velikost a podoba byla v rámci zvoleného typu výzkumu dostatečně reprezentativní. Zvolen byl kvalitativní přístup, konkrétně metoda kolektivní případové studie, kde je sledováno více případů, které jsou vzájemně srovnávány. Jako výzkumné metody byly použity: dotazník ZTPI, prostý odhad času a jeho měření, časové osy vlastní konstrukce, polostrukturované interview a analýza dokumentů. Na základě pilotní studie, která

probíhala ve dvou vlnách, byly učiněny úpravy v postupu, prezentaci i pořadí metod tak, aby celé výzkumné šetření co nejlépe odpovídalo potřebám probandů. Data byla jak kvalitativní, tak kvantitativní. K jejich zpracování byla použita kvalitativní analýza a jednoduchá frekvenční analýza, která představuje hraniční metodu mezi kvalitativním a kvantitativním přístupem. Kontrola dat byla prováděna pomocí triangulace zdrojů.

Práce přinesla návrh hierarchického řazení pojmů z oblasti psychologie času, ale především odhalila fakt, že závěry srovnávacích studií zkoumajících pojetí času u mladistvých delikventů (nebo delikventů obecně) nelze plně generalizovat. Objevení jemnější struktury v časovém profilu probandů upozorňuje na situaci, že to co platí o celém výzkumném souboru, nemusí platit na případové úrovni.

Na obecné úrovni (vztahující se k celému výzkumnému souboru), v pojetí času jako sledu událostí, se v přítomnosti vyskytuje pouze spojitě vnímání času, které poukazuje na neschopnost probandů jemněji strukturovat probíhající čas. V případě minulosti a budoucnosti je vnímání jak spojitě, tak diskrétní (rovnoměrné rozložení v poměru 4:5). Tento druh pojetí času dosud nebyl zkoumán.

V pojetí času jako trvání byl odhad budoucího času (prospektivní trvání) většinově nadhodnocován (8 probandů nadhodnotilo, 1 podhodnotil), stejně jako v případě přítomného, probíhajícího času (6 probandů nadhodnotilo, 3 podhodnotili). V otevřených nebo polootevřených/polouzavřených časových celcích byl tedy běh času většinově vnímán jako pomalu plynoucí, často spojovaný s nudou. Minulý čas (retrospektivní trvání), jako uzavřený časový celek byl nadhodnocován/podhodnocován vyrovnaně na obě strany v poměru 4:5. Siegman (1966) potvrdil ve své studii delší vnímání časových úseků u mladistvých delikventů ve srovnání s kontrolní, nedelikventní skupinou. V našem případě šlo o srovnání s reálně naměřeným časem.

V případě pojetí času jako perspektivy byly potvrzeny závěry srovnávacích studií, dílčí závěry studií zaměřených na rizikové chování i teoretické předpoklady. Časové perspektivy byly nevyvážené, orientace nadprůměrné u negativní minulosti, fatalistické přítomnosti, hedonistické přítomnosti a podprůměrné u pozitivní minulosti a budoucnosti.

Na případové úrovni byly ve všech pojetích času nalezeny specifické vzorce. Souvislost s anamnestickými údaji byla objevena izolovaně na úrovni každého pojetí. Mezi vzorci navzájem a anamnestickými údaji byla objevena souvislost pouze na úrovni pojetí času jako sledu událostí a času jako perspektivy. Společné znaky byly popsány a na jejich základě byla vytvořena kontextuální časová typologie mladistvých delikventů. Jednotlivé druhy mají svůj pracovní název, popis, časový vzorec a vztažnou osobnostní typologii. Celkem bylo stanoveno 5 typů: TYP č. 1 – „narušená osobnost“, TYP č. 2 – „ukřivděné děti“, TYP č. 3 – „škola života“, TYP č. 4 – „zmatení a naivní“, TYP č. 5 – „neurotičtí a odevzdaní“.

V diskuzi byly zhodnoceny slabiny výzkumu a popsány návrhy úprav pro další šetření. Popsány byly také aplikační možnosti a teoretický přesah celého konceptu.

Zde se rozloučíme s celou prací v naději, že je prvním krůčkem k uvedení velkého konceptu do teoretického i praktického života.

LITERATURA

- Balcar, K. (1983). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha: SPN.
- Barndt, R. J., & Johnson, D. M. (1955). Time orientation in delinquents. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(2), 343-345.
- Barnes, G. M., Hoffman, J. H., Welte, J. W., Farrell, M. P., & Dintcheff, B. A. (2007). Adolescents' time use: Effects on substance use, delinquency and sexual activity. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(5), 697-710.
- Bazínková, E. (2011). *Časová perspektiva lidí závislých na alkoholu*. Nepublikovaná diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého. Získáno 12. 2. 2013 z WWW: <https://library.upol.cz/aRLreports/kp/118453-657134298.pdf>
- Boniwell, I., & Zimbardo, P. G. (2004). Balancing Time Perspective in Pursuit of Optimal Functioning. In Linley, P. A., & Joseph, S. (Eds.): *Positive Psychology in Practise*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Čírtková, L. (2003). Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých. *Kriminalistika*, 36, 241-250.
- Davids, A., Kidder, C., & Reich, M. (1962). Time orientation in male and female juvenile delinquents. *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 64(3), 239-240.
- Gjuričová, J., Žárský, M. (1999). Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. *Kriminalistika*, 32, 3-25.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Heller, D. (2007). Psychologie jako věda o prožívání a prožívání času. In Heller, D., Mertin, V., & Sobotková, I. (Eds.). *Prožívání sebe a měnícího se světa*. Recenzovaný sborník z konference 24. Psychologické dny Olomouc. Praha: Katedra psychologie FF UK.
- Hendl, J. (1999). *Úvod do metodologie kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.

- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Holman, E. A., & Zimbardo, P. G. (2009). The social language of time: Exploring time perspective-social network connections. *Basic and Applied Social Psychology*, 31, 136-147.
- Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E., & kol. (2008). *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál.
- Chen, P., & Vazsonyi, A. T. (2011). Future orientation, impulsivity, and problem behaviors: A longitudinal moderation model. *Developmental Psychology*, 47(6), 1633-1645.
- Koudelková, A. (1995). *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing.
- Landau, S. F. (1976). Delinquency, institutionalization, and time orientation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 44(5), 745-759.
- Lukavská, K., Klicperová-Baker, M., Lukavský, J., & Zimbardo, P. G. (2011). ZTPI – Zimbardův dotazník časové perspektivy. *Československá psychologie*. 55(4), 356-373.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Mareš, J. (2010). Člověk a subjektivní čas. *Studia paedagogica*, 15(1), 9-27.
- Matoušek, O., & Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- MKN-10: Mezinárodní klasifikace nemocí - 10. revize (2006). *Duševní poruchy a poruchy chování: popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka*. Praha: Psychiatrické centrum.
- MVČR (Ministerstvo vnitra České republiky). (2010). *Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy*. Získáno 2. 3. 2013 z WWW: <http://www.mvcr.cz/clanek/navrh-systemoveho-pristupu-k-peci-o-detske-a-mladistve-delikventy.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>

Persson, M. (1981). Time-perspectives amongst criminals. *Acta Sociologica* (Taylor & Francis Ltd). 24(1,2), 149-165.

Pilař, J., & kol. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis.

Pipeková, J. (2006). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido.

Sejčová, L. (2002). Osobnostná charakteristika delikventnej mládeže ve Slovenskej republike. *Kriminalistika*, 35(4), 293-303.

Siegmán, A. W. (1961). The relationship between future time perspective, time estimation, and impulse control in a group of young offenders and in a control group. *Journal of Consulting Psychology*, 25(6), 470-475.

Siegmán, A. W. (1966). Effects of auditory stimulation and intelligence on time estimation in delinquents and nondelinquents. *Journal of Consulting Psychology*, 30(4), 320-328.

Stein, K. B., Sarbin, T., & Kulik, J. A. (1968). Future time perspective: its relation to the socialization process and the delinquent role. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32(3), 257-264.

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.

Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable, Individual-Differences Metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1271-1288.

Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (2008). *The Time Paradox: The new psychology of time that will change your life*. New York: Free Press.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Příloha 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha 3: Upravený statistický přehled kriminality mladistvých v letech 2010, 2011 a 2012

Příloha 4: Počet dětí a mládeže umístěných na základě soudního rozhodnutí do výchovy ústavní a ochranné

Příloha 5: Informovaný souhlas s výzkumným šetřením

Příloha 6: Česká verze ZTPI (Zimbardo Time Perspective Inventory)

Příloha 7: The Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI) – Psychometrics and Scoring Key

Příloha 8: Časové osy vlastní konstrukce pro deskripci subjektivního pojetí času jako sledu událostí

Příloha 9: Časové profily probandů

Příloha 1: Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PS)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
BARTOŠOVÁ Jitka	Felicino údolí 98, Vranov nad Dyjí	F080541

TÉMA ČESKY:

SUBJEKTIVNÍ POJETÍ ČASU U MLADISTVÝCH DELIKVENTŮ

NÁZEV ANGLICKY:

THE SUBJECTIVE TIME CONCEPT OF JUVENILE DELINQUENTS

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Martin Kupka, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem práce je prověřit možnou existenci specifického profilu časové perspektivy (dle Zimbarda a Boyda) u mladistvých delikventů. Popsat jejich pojetí času a zformulovat obecné závěry, které by byly zdrojem hypotéz v následném kvantitativním výzkumu. Stanovení specifického časového profilu by obohatilo práci s mladými delikventy na diagnosticko-prediktivní i terapeutické úrovni. Nástroji kvalitativního výzkumu budou: verbálně administrovaný dotazník ZTPI (Zimbardo Time Perspective Inventory) a časové osy vlastní konstrukce doplněné polostrukturovaným rozhovorem.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Koudelková, A. (1995). Psychologické otázky delikvence. Praha: Victoria Publishing
Matoušek, O., & Matoušková, A. (2011). Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Praha: Portál
Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (2008). The Time Paradox: The new psychology of time that will change your life. New York: Free Press
Kriminalistika: Časopis pro kriminalistickou teorii a praxi

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Příloha 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů.

Autor práce: Jitka Bartošová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kupka, Ph.D.

Počet stran a znaků: 96/169 629

Počet příloh: 9

Počet titulů použité literatury: 34

Abstrakt (800–1200 zn.):

Tato diplomová práce se zabývá subjektivním pojetím času u mladistvých delikventů. Zahraniční srovnávací studie prokazují v tomto pojetí odlišnosti oproti vyrovnaným nedelikventním skupinám. Hlavním cílem této práce je popsat, analyzovat a interpretovat kvality těchto odlišností. Výběrový soubor tvoří 9 probandů, mladiství delikventní chlapci (15-18 let) umístění ve výchovném ústavu na území ČR. Pro výzkum je zvolen kvalitativní přístup, konkrétně kolektivní případová studie. Jako výzkumné metody jsou použity: dotazník ZTPI, prostý odhad času a jeho měření, polostrukturované interview a analýza dokumentů. Získaná data jsou zpracována kvalitativní analýzou a jednoduchou frekvenční analýzou. Validita je kontrolována triangulací zdrojů. Na obecné úrovni výsledky potvrzují nadprůměrnou časovou orientaci na negativní minulost, fatalistickou přítomnost a hedonistickou přítomnost a podprůměrnou časovou orientaci na pozitivní minulost a budoucnost. Na případové úrovni jsou v pojetí času objeveny specifické vzorce (struktury). Kombinace těchto vzorců má souvislost s anamnestickými údaji probandů. Na tomto základě je vytvořena kontextuální časová typologie mladistvých delikventů.

Klíčová slova: delikvence mladistvých, subjektivní vnímání času, odhad času, časová perspektiva, časová orientace, ZTPI (Zimbardův inventář časové perspektivy)

ABSTRACT OF THESIS

Title: The subjective time concept of juvenile delinquents.

Author: Jitka Bartošová

Supervisor: Mgr. Martin Kupka, Ph.D.

Number of pages and characters: 96/169 629

Number of appendices: 9

Number of references: 34

Abstract (800–1200 characters):

This thesis deals with the subjective time concept of juvenile delinquents. International comparative studies prove significant differences in this concept compared to the balanced non-delinquent groups. The main target of this thesis is to describe, to analyse and to interpret the quality of these differences. The sample is constituted by nine probands. These juvenile male delinquents (15-18 years old) are placed in young offenders' institution in Czech Republic. This research employs qualitative approach, more specifically collective case study. The used research methods: questionnaire ZTPI, simple time estimation and time measurement, semi-structured interview and document analysis. Data processing: qualitative analysis and simple frequency analysis. The validity is controlled by triangulation of sources. On the general level the results confirm above-average time orientation to: Past Negative, Present Fatalistic, Present Hedonistic and below-average time orientation to: Past Positive and Future. On the case level, I detect specific structures in the time concept. The combination of these structures depends on proband case history. On this basis, I create contextual time typology of juvenile delinquents.

Key words: juvenile delinquency, subjective time perception, time estimation, time perspective, time orientation, ZTPI (Zimbardo Time Perspective Inventory)

Příloha 3: Upravený statistický přehled kriminality mladistvých v letech 2010, 2011 a 2012

Policejní prezidium ČR - Statistický výkaz		2010	2011	2012
		Mladiství	Mladiství	Mladiství
TSK	Název	15-17 let	15-17 let	15-17 let
101	Vraždy loupežné	0	2	0
102	Vraždy sexuální	0	0	0
103	Vraždy motiv. osob. vztahy	2	3	0
104	Vraždy na objednávku	0	0	0
105	Vraždy novorozence matkou	0	0	0
106	Vraždy ostatní	2	1	2
101-106	Vraždy celkem:	4	6	2
111	Usmrcení lidského plodu - pomoc a svádění ženy	0	0	0
112	Usmrcení lidského plodu - se souhlasem ženy	0	0	0
113	Usmrcení lidského plodu - bez souhlasu ženy	0	0	0
115	Zabití	0	0	0
116	Usmrcení z nedbalosti	0	0	1
121	Opuštění dítěte	0	0	0
122	Únos	0	0	0
131	Loupeže	311	292	289
132	Loupeže na finančních institut.	0	0	1
141	Nás. proti úř. osob. a org. veř.moci mimo polic.	0	5	3
142	Nás. proti úř. osob. a org. veř.moci policistovi.	12	17	23
143	Nás. proti úř. osob. a org. veř.moci obec.policistovi.	1	4	5
151	Úmyslné ublížení na zdraví	298	246	291
161	Rvačky	1	4	1
171	Násilí a vyhrož. proti skup. ob.	3	4	1
172	Braní rukojmí	0	0	0
173	Nebezpečné vyhrožování	26	47	47
174	Nebezpečné pronásledování	3	1	3
181	Vydírání	72	112	85
182	Omez. a zbavení os. svobody	7	3	8
183	Porušování domovní svobody	68	67	63
184	Neopr.zás.do práva domu, bytu...	1	0	1
185	Týrání svěřené osoby	1	0	0
186	Týrání osoby žijící ve spol. obydlí	2	8	3
187	Omezování svobody vyznání	0	0	0

188	Útisk	0	3	2
189	Porušování svob.sdruž. a shrom.	0	0	0
190	Ostatní násilné trestné činy	0	0	0
101-190	Násilné činy celkem:	810	819	829
201	Znásilnění	28	35	35
202	Sexuální nátlak	1	1	1
211	Pohlavní zneužívání v závislosti	0	0	0
212	Pohlavní zneužívání ostatní	126	130	136
213	Komerč.forma sex.zneuž.v závisl.	0	0	0
214	Komerč.forma sex.zneuž. ostatní	0	0	0
231	Ostatní pohlavní úchytky	4	5	7
241	Šíření pornografie	2	1	0
251	Ohrožování pohlavní nemocí	0	0	0
252	Ublížení na zdraví pohl. nem.	0	0	0
253	Ubl. na zdr. pohl. nem. z nedb.	0	0	4
271	Kuplířství	0	1	2
280	Soulož mezi příbuznými	0	3	1
281	Obchodování s lidmi	2	0	6
290	Ostatní mravnostní trestné činy	3	9	6
201-290	Mravnostní činy celkem:	166	185	198
311	Krádeže vloupáním do obch.	114	126	97
312	Krádeže vloup. do výkl. skříní	10	3	4
321	Kr. vl. do restaurací a hostinců	85	65	74
322	Kr. vl. do ubytovacích objektů	7	9	5
323	Krádeže vloupáním do kiosků	74	81	45
324	Kr. vl. do jíd.záv.kuch.strav.zař.	1	3	3
331	Kr. vl. do obj. st. um. př.-ne 332	2	3	0
332	Kr. vl. do kult. objektů - ne 331	4	0	6
341	Kr. vl. do pokl. a panc. skříní	3	1	1
350	Kr. vl. do výpočet. středisek	0	0	0
351	Krádeže vloupáním do škol	41	37	28
371	Krádeže vloupáním do bytů	94	96	73
372	Kr. vl. do vík. chat soukr. osob	125	139	118
373	Kr. vl. do rodinných domků	134	118	131
390	Kr. vl. do ostatních objektů	583	677	520
311-390	Krádeže vloupáním celkem:	1 277	1 358	1 105
411	Krádeže kapesní	144	110	117
412	Krádeže při pohlavním styku	1	0	0
413	Krádeže jiné na osobách	121	184	138
421	Krádeže mezi zaměst. na prac.	1	1	0
431	Krádeže mot. voz. dvoustopých	247	269	190
432	Krádeže mot. voz. jednostop.	33	25	32
433	Krádeže věcí z automobilů	206	146	101

434	Krádeže součástek mot. voz.	61	45	51
435	Krádeže jízdních kol	83	61	71
441	Krádeže domácího zvířectva	0	5	3
451	Krádeže v bytech	171	199	170
461	Kr. věcí na nádražích	1	1	1
462	Kr. věcí během jízdy v DP	1	1	0
471	Kr. v obj. se starož. a um. před.	0	0	0
480	Krádeže v jiných objektech	346	339	338
490	Krádeže ostatní	121	134	122
411-490	Krádeže prosté celkem:	1 537	1 520	1 334
511	Podvod	46	43	38
521	Zpronevěra	11	7	4
530	Neoprávněné užívání cizí věci	10	10	7
588	Zatajení věci	26	17	11
589	Poškozování cizí věci	126	128	106
590	Pytláctví a ostatní majetkové trestné činy	0	0	0
311-590	Majetkové činy celkem:	3 033	3 083	2 605
611	Výtržnictví	156	162	146
612	Výtrž. na sport. a veřej. akcích	2	3	3
613	Sprejerství	123	223	95
614	Výtržnictví - útoky na záchranáře	0	0	0
631	Ohrožování výchovy mládeže	7	8	5
632	Podávání alk. nápojů mládeži	7	14	16
633	Obchodování s dětmi	0	0	0
634	Nedovolené překročení st. hr.	0	0	0
635	Ned.výr. a d.psych.l. a jedů pro J	108	174	113
636	Šíření toxikománie	1	4	3
637	Zneužívání pravomoci úřední osoby	0	0	0
639	Neoprávněné nakl. s os. údaji	0	0	1
640	Maření úkolů úřední osoby z nedbalosti	0	0	0
641	Ned.výr. a d.psych.l. a jedů pro S	10	13	9
642	Ned.výr. a d.psych.l. a jedů pro V	0	0	1
643	Nedovol. pěstování rostlin obsah. omam. látku	0	2	1
644	Výroba a naklád. s látkami s hormon. účin.	0	0	0
651	Požáry	15	39	12
652	Výbuchy	0	0	0
662	Nedovolené ozbrojování	2	3	3
663	Maření výkonu úředního rozh.	419	303	274
664	Překup. a přechov. - podílnictví	54	51	51
690	Ostatní kriminální trestné činy	0	0	0
611-690	Ostatní krim. činy celkem:	904	999	733
721	Nadržování	0	1	0
730	Veškeré nehody -úmyslné	0	0	0

731	Dopr. nehody silniční - nedbal.	44	47	46
732	Dopr. nehody letecké - nedbal.	0	0	0
733	Dopr. nehody vodní - nedbal.	0	0	0
741	Železniční nehody - nedbal.	0	0	0
742	Neh. komb. - žel.-sil. - nedbal.	0	0	0
750	Ublíž. na zdr. z nedbal.-prac.úr.	1	0	0
751	Ublíž. na zdr. z nedbal.-ostatní	5	5	6
762	Poškozování věřitele	0	0	0
763	Zvýhodňování věřitele	0	0	0
771	Ohrožení pod vl. náv. l., opilství	39	35	24
772	Zanedbání povinné výživy	0	0	2
781	Získání kontr. nad plavid., vzdušným dopr. prostř.	0	0	0
782	Sdělení nepravdivé informace	0	0	0
783	Zavlečení VDP do ciziny	0	0	0
784	Týrání zvířat	1	2	1
785	Šíření poplašné zprávy	14	19	11
786	Účast na organizované zločinecké skupině	0	0	0
787	Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny	2	5	2
788	Podněcování k nár. a ras. nenáv.	0	0	0
789	Podpora a propagace hnutí	12	5	3
790	Ostatní trestná činnost	75	75	55
721- 790	Zbývající kriminalita celkem:	193	194	150
801	Tr.č. proti př. o nekalé soutěži	0	0	0
803	Neoprávněné podnikání	1	0	0
806	Poškozování spotřebitele	0	0	0
807	Pašování a krácení cla	0	0	0
808	Zkresl. údajů o stavu hosp.a jm.	0	0	0
809	Poruš. závaz. práv. hosp. styku	0	0	0
810	Poruš. povin.v řízení o konkur.	0	0	0
811	Poruš. pov. při správě ciz. maj.	0	0	0
812	Krádež	1	3	5
813	Neoprávněné užívání cizí věci	0	0	0
814	Pošk. cizí věci	0	0	0
815	Podv. proti soc. zab. a nem. p.	0	0	0
816	Ochrana měny	83	48	62
817	Padělání známek a kolků	0	0	0
819	Krácení daně	0	0	0
820	Zneuž. pravomoci veř. činitele	0	0	0
821	Úplatkářství - přijímání úplatku	0	0	0
822	Poškozování věřitele	0	0	0
823	Paděl. a pozměň. veř. listiny	2	0	0
824	Nedov. výr. a drž.st.peč. a úř.raz.	0	0	0
825	Ohrožování zdraví závad. potr.	0	0	0
826	Vystavení neprav. potvrzení	0	0	0

827	Neoprávněné užívání mot. voz.	0	0	0
828	Poruš. tajemství doprav. zpráv	1	0	0
829	Zpronevěra	1	1	1
830	Podvod	4	7	4
831	Plet. při veř. soutěži a dražbě	0	0	0
832	Poruš. př. o nakl. s k. zb. a t.	0	0	0
833	Zneuž. informací v obch. styku	0	0	0
834	Neoprávněné provozování loterie	0	0	0
835	Poruš. předp. o nálepkách	0	1	0
836	Neoprávněné nakl. s os. údaji	0	0	0
837	Ostatní tr. činy proti měně	0	0	0
838	Neoprávněné držení plat. karty	125	77	120
839	Por. př. o zahr. ob. s voj. mat.	0	0	0
840	Rozkr. přepr. zás. - železnič.	0	0	0
841	Rozkr. přepr. zás. - poštovních	0	0	0
842	Rozkr. přepr. zás. - silničních	1	0	0
843	Rozkr. přepr. zás. - leteckých	0	0	0
844	Rozkr. přepr. zás. - lodních	0	0	0
845	Maření úkolu veř.činitele z nedb.	0	0	0
846	Úplatkářství - podplácení	0	0	1
847	Úplatkářství - nepřímé	0	0	0
848	Zvýhodňování věřitele	0	0	0
849	Pletichy při řízení konk. a vyr.	0	0	0
850	Ohr. pošk. život. prostř. - úmysl.	0	0	0
851	Ohr. pošk. život. prostř. - nedbal.	0	0	0
852	Předlužení	0	0	0
853	Neoprávněné vydání cenného papíru	0	0	0
854	Manipulace s kurzem investičních nástrojů	0	0	0
855	Nedovolená vyr.rad.mat.	0	0	0
860	Podílnictví	1	0	0
861	Por. práv k ochranné známce	2	0	0
862	Por. průmyslových práv	0	0	0
863	Poruš. autor. práva, k datab.a padělání díla	9	4	4
864	Zastření původu věci	0	0	0
865	Pošk. a zneuž. záz. na nos. infor.	0	5	0
866	Provoz. nepoctivých her a sáz.	0	0	0
870	Havárie a provoz. poruch. - úmysl.	0	0	0
871	Havárie a provoz. poruch. - nedbal.	0	0	0
880	Pojistný podvod	1	0	1
881	Úvěrový podvod	1	0	0
882	Dotační podvod	0	0	0
885	Nesplnění ozn. povin. v daň. říz.	0	0	0
886	Neodved. daně pojist. a přísp. ..	0	0	0
890	Ostatní hosp. trestné činy	0	1	0

801-890	Hospodářské činy celkem:	233	147	198
901	Vojenské trestné činy	0	0	0
902	Trestné činy proti ústav. zřízení	0	0	0
903	Trestné činy válečné a proti míru	0	0	0
101-690	Obecná kriminalita celkem:	4 913	5 086	4 365
101-903	CELKOVÁ KRIMINALITA:	5 339	5 427	4 713

Zdroj: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx> (7.3.2013)

Příloha 4: Počet dětí a mládeže umístěných na základě soudního rozhodnutí do výchovy ústavní a ochranné

Statistická ročenka MŠMT	Výchova ústavní	Výchova ochranná
školní rok 2011/2012		
celkem	5725	162
výchovný ústav	1115	124
diagnostický ústav	199	12
školní rok 2010/2011		
celkem	6046	178
výchovný ústav	1176	131
diagnostický ústav	249	11
školní rok 2009/2010		
celkem	6282	229
výchovný ústav	1209	150
diagnostický ústav	378	15

Zdroj: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> (7.3.2013)

Příloha 5: Informovaný souhlas s výzkumným šetřením

Jitka Bartošová
Tel.: +420 777 071 987
e-mail: jitkabartosova6@gmail.com

Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna Višňové
Zámek 1
Višňové, 671 38
Ředitel: Mgr. Zdenek Vichta

Věc: Informovaný souhlas s výzkumným šetřením

Výzkumné šetření je součástí diplomové práce na téma: **Subjektivní pojetí času u mladistvých delikventů**. Realizátorka výzkumu: **Jitka Bartošová** (RČ: 875710/4015) je v akademickém roce 2012/2013 studentkou 5. ročníku prezenční, jednooborové, magisterské psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Po dobu realizace výzkumu je pod odborným dohledem vedoucího práce: **Mgr. Martin Kupka, PhD.**

Základní informace:

Cíle výzkumu: V rámci kvalitativního výzkumného designu popsat, analyzovat a interpretovat u zvoleného výzkumného souboru subjektivní pojetí času

Výzkumný soubor: mladiství delikventi (15-18let), skupina max. 10 chlapců

Časová náročnost: přibližně 1 hodina přímé práce s každým zúčastněným, samostatná práce s anamnestickými údaji

Způsob práce: ústní administrace dotazníku ZTPI: Zimbardův inventář časové perspektivy (*Zimbardo Time Perspective Inventory*), sejmutí časových a anamnestických údajů, práce s modifikovanou životní křivkou, doplňující rozhovor

Etické otázky: jako studentka psychologie je realizátorka výzkumu obeznámena s etickými (etické kodexy, anonymita) i právními (ochrana osobních údajů, oznamovací povinnost) aspekty práce

Další náležitosti a průběh výzkumného šetření bude sjednáván ústně.

Dne _____

Višňové

Mgr. Zdenek Vichta

Příloha 6: Česká verze ZTPI (Zimbardo Time Perspective Inventory)

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

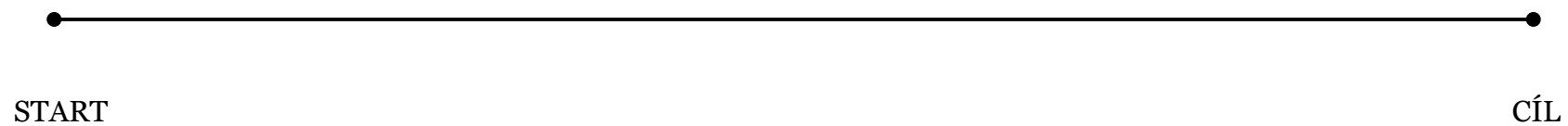
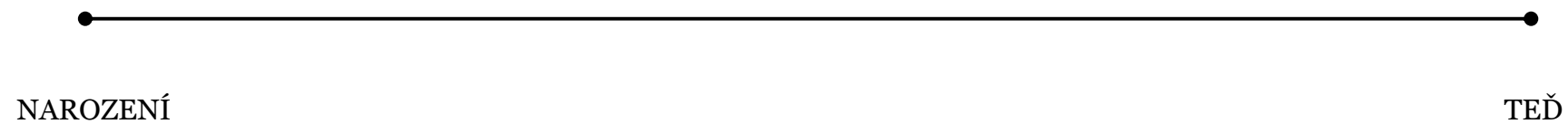
Příloha 7: The Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI) – Psychometrics and Scoring Key

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

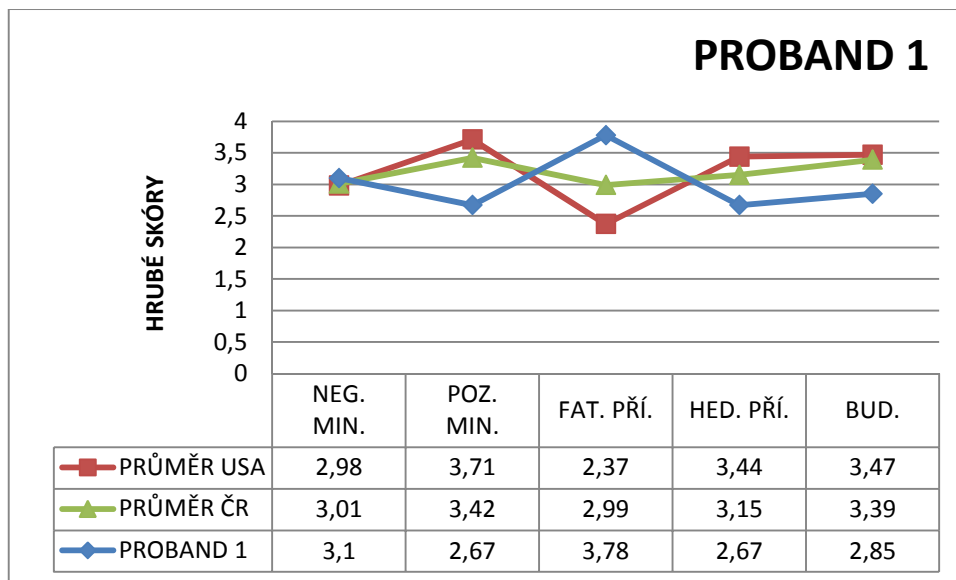
Příloha 8: Časové osy vlastní konstrukce pro deskripci subjektivního pojetí času jako sledu událostí

Příloha 9: Časové profily probandů

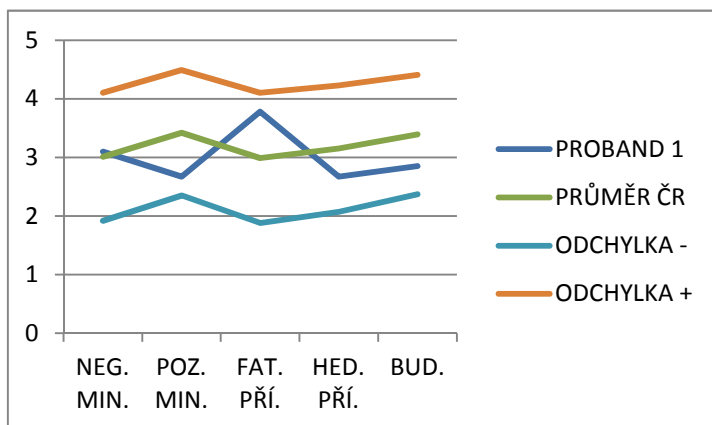
PROBAND 1 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

1	PROBAND 1	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,1	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	2,67	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,78	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	2,67	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	2,85	3,39	1,02	2,37	4,41

1	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	✓	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

1	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:24:59	0:20:01	↗	?
PŘÍ.	0:30:00	0:13:56	0:16:04	↗	?
BUD.	1:00:00	0:24:59	0:35:01	↗	?

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	8,9	20,5	konec přímky (cm)
věk	17	39	věk dožití

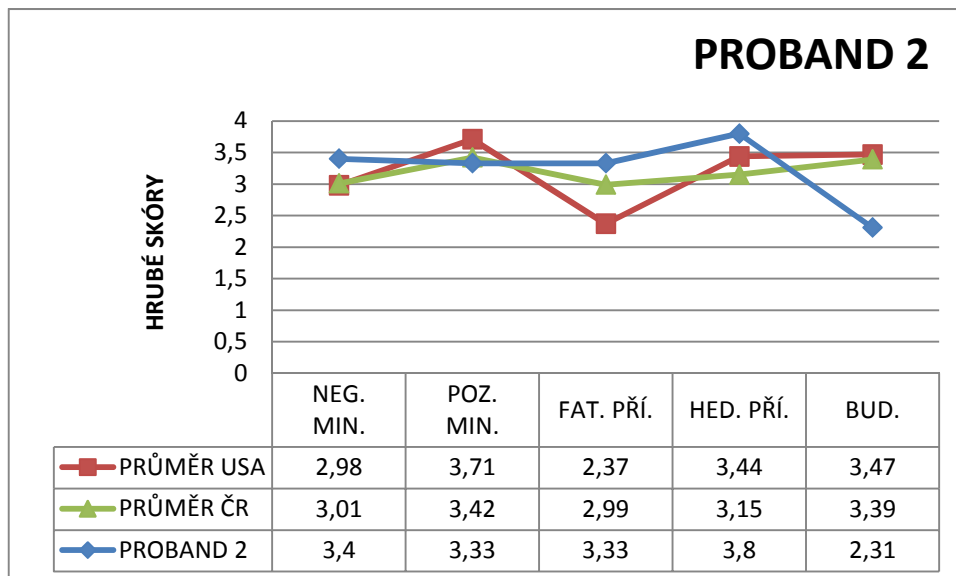
1	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	NEG. - POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité R	zdraví, štěstí, dům, rodina

Anamnestické údaje

Věk	17
Intelekt	pásma podprůměru
Rodinná anamnéza	fyzicky týrán matkou - zanedbávání - bez vlivu otce
Rodina vs. ústavní prostředí	opakovaně ústavní prostředí: VÚ, PL
Osobnost	neuroticismus - slabá CNS (ADHD) - emoční labilita - afektivní chování - CAN syndrom - citová deprivace
Důvod umístění	nedostatečná péče - napadání ústavního personálu - nevhodné chování k ženám

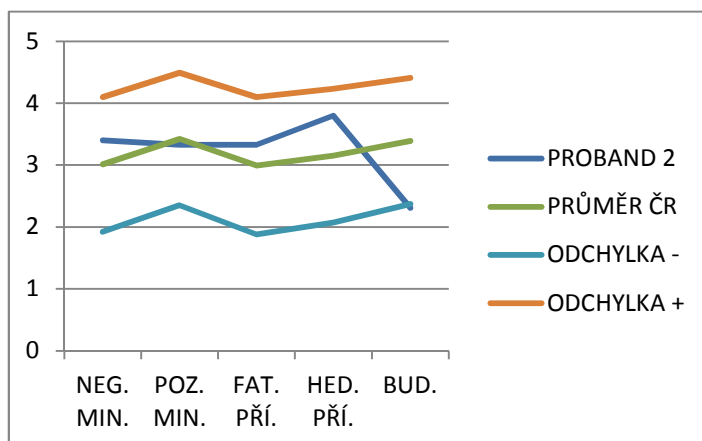
PROBAND 2 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

2	PROBAND 2	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,4	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	3,33	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,33	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	3,8	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	2,31	3,39	1,02	2,37	4,41

2	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	✓	?

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/≠NE, ?=ANO)

2	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:23:48	0:08:48	↙	?
PŘÍ.	0:05:00	0:13:10	0:08:10	↙	?
BUD.	0:30:00	0:23:48	0:06:12	↗	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	4,3	20,5	konec přímky (cm)
věk	17	81	věk dožití

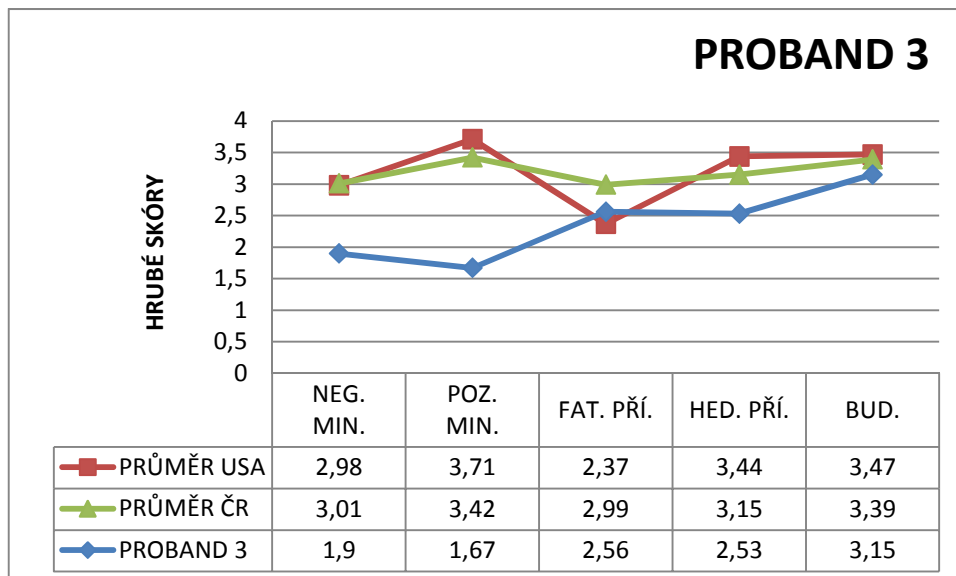
2	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	rodina, byt, práce, nový start mimo ČR

Anamnestické údaje

Věk	17
Intelekt	hraniční pásmo mentální retardace
Rodinná anamnéza	přehnaně ochranná matka (alkoholička, nevhodné vztahy s násilnickými muži) - značná fixace na ni - absence mužského vzoru
Rodina vs. ústavní prostředí	opakovaně ústavní prostředí: VÚ
Osobnost	instabilní - nezralá - extrovertně orientovaná - ADHD - poruchy chování a učení - citová subdeprivace
Důvod umístění	nedostatečná péče - záškoláctví - nerespektování autorit - útěky a šikana v jiném VÚ - na útěku trestná činnost a užívání návykových látek - sexuálně vulgární vyjadřování

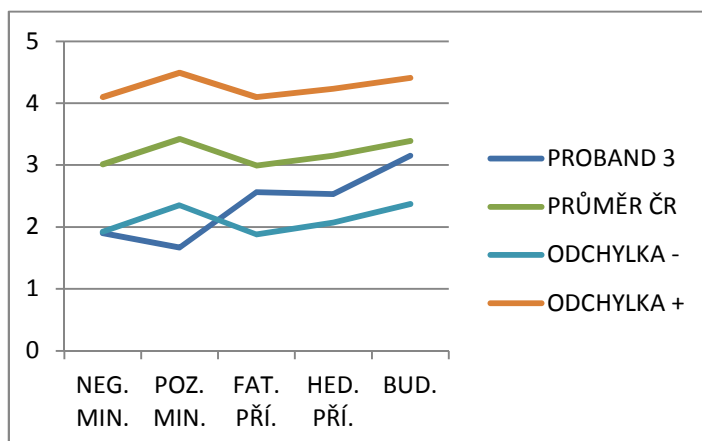
PROBAND 3 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

3	PROBAND 3	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	1,9	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	1,67	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	2,56	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	2,53	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,15	3,39	1,02	2,37	4,41

3	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	✓	?
POZ. MIN.	✓	?
FAT. PŘÍ.	✓	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	✓	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

3	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:23:06	0:21:54	↗	?
PŘÍ.	0:20:00	0:12:42	0:07:18	↗	/
BUD.	0:30:00	0:23:06	0:06:54	↗	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	4	20,5	konec přímky (cm)
věk	16	82	věk dožití

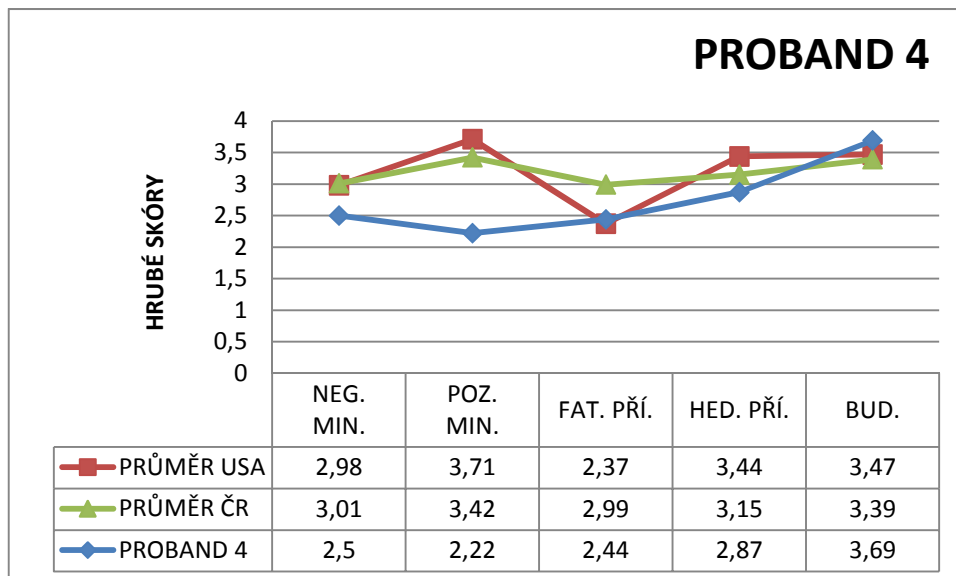
3	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní N	poznávat lidi, hudební kariéra, natočit desku

Anamnestické údaje

Věk	16
Intelekt	dolní pásmo podprůměru
Rodinná anamnéza	odebrán rodičům za týrání svěřené osoby (trestní postih) - matka má neznámý pobyt - otec zemřel - mimoústavní péče neúspěšná (teta, babička)
Rodina vs. ústavní prostředí	vstup z rodinného prostředí
Osobnost	citová deprivace s touhou po citových vztazích - překotné navazování vztahů - při nepřijetí agrese, provokace - maladaptivní vzorce fixovány - nízké sebehodnocení
Důvod umístění	nedostatečná péče - nerespekt autorit - toulky - agresivita

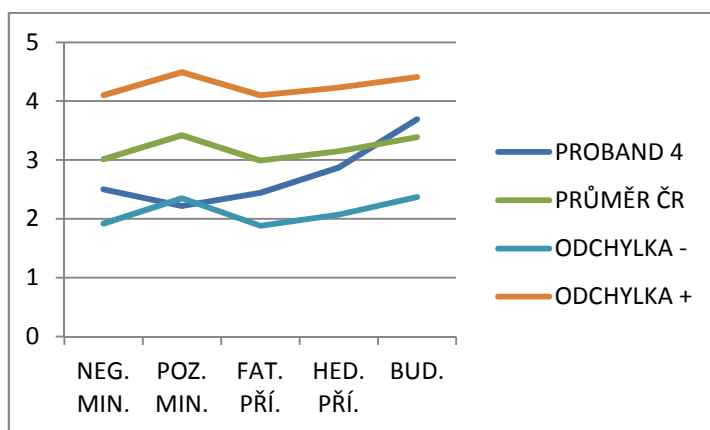
PROBAND 4 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

4	PROBAND 4	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	2,5	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	2,22	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	2,44	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	2,87	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,69	3,39	1,02	2,37	4,41

4	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	✓	/
POZ. MIN.	✓	?
FAT. PŘÍ.	✓	/
HED. PŘÍ.	✓	/
BUD.	↗	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/≠NE, ?=ANO)

4	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:28:00	0:22:47	0:05:13	↗	/
PŘÍ.	0:10:00	0:12:53	0:02:53	↙	/
BUD.	0:20:00	0:22:47	0:02:47	↙	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	8,1	20,5	konec přímky (cm)
věk	16	40	věk dožití

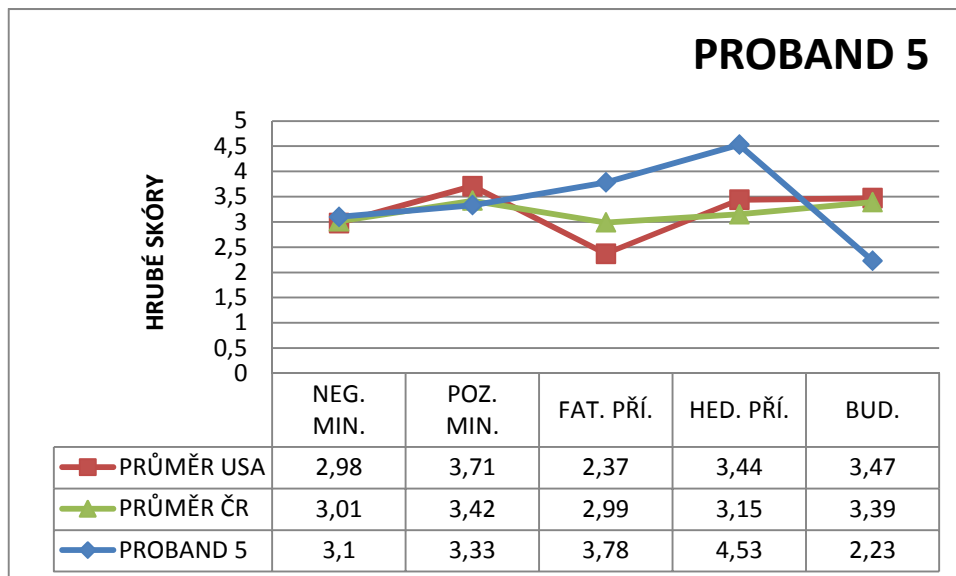
4	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní N	armáda, rodina, udobřit se s rodiči

Anamnestické údaje

Věk	16
Intelekt	hraniční pásmo mentální retardace
Rodinná anamnéza	fyzicky týrán (hospitalizace) - umístěn i s bratrem do DD
Rodina vs. ústavní prostředí	opakovaně ústavní prostředí: DD, VÚ
Osobnost	emoční labilita - výrazná agrese - vražedné myšlenky (masivní verbalizace) - pod dohledem psychiatra a sexuologa - predikce rozvoje poruchy osobnosti
Důvod umístění	nedostatečná péče - agresivita (na počátku pobytu v DD skrytá, narůstá)

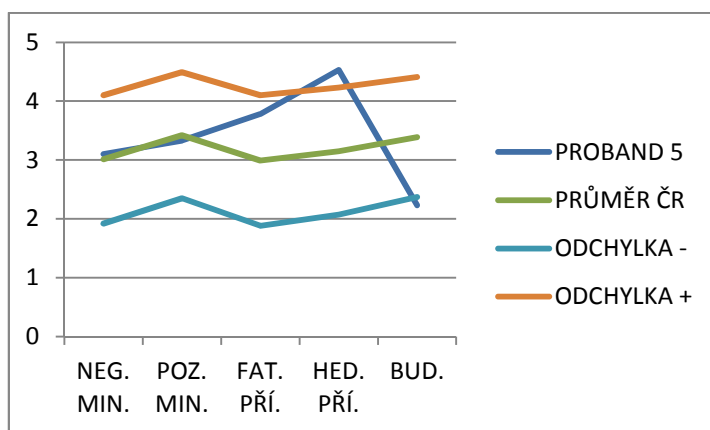
PROBAND 5 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

5	PROBAND 5	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,1	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	3,33	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,78	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	4,53	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	2,23	3,39	1,02	2,37	4,41

5	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	✓	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	✓	?

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

5	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:26:49	0:18:11	↗	?
PŘÍ.	0:15:00	0:14:24	0:00:36	↗	/
BUD.	0:45:00	0:26:49	0:18:11	↗	?

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	9,6	20,5	konec přímky (cm)
věk	16	34	věk dožití

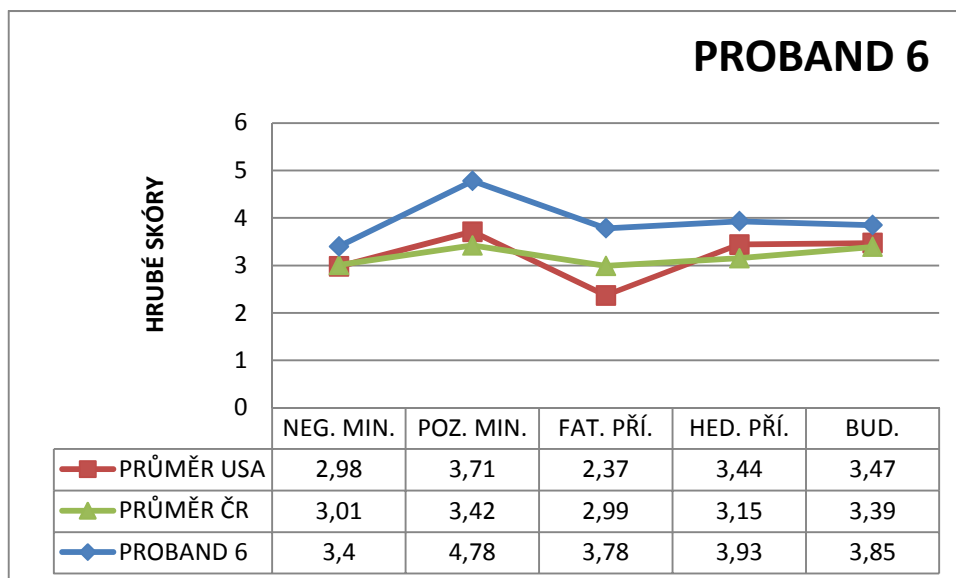
5	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	práce na PC, rodina

Anamnestické údaje

Věk	16
Intelekt	podprůměr (nevyrovnané výsledky)
Rodinná anamnéza	rodina v evidenci OSPOD pro trestnou činnost dětí - alkoholismus - slabá, ochranná matka - otec výchovně neangažován
Rodina vs. ústavní prostředí	vstup z rodinného prostředí
Osobnost	nezralá - negativismus vůči autoritám - nedůvěra vůči dospělým (zklamání) - nízké sebehodnocení - ochota být k ruce silnějším - posunutá hodnotová měřítka - siláctví
Důvod umístění	domácí krádeže - trestná činnost páchaná s bratry - záškoláctví - nerespektování autorit - agresivita - toulky

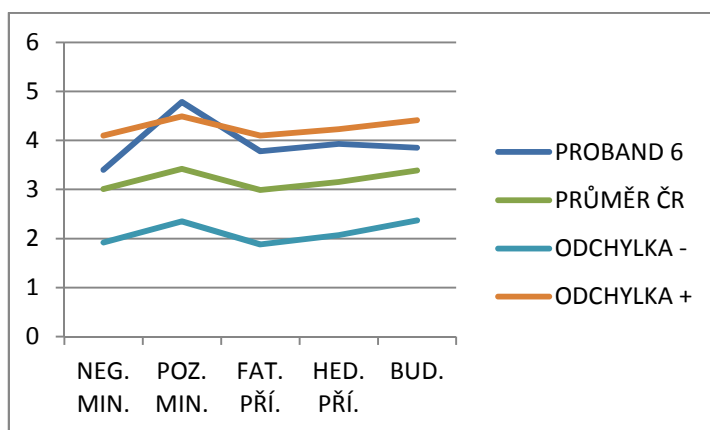
PROBAND 6 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

6	PROBAND 6	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,4	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	4,78	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,78	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	3,93	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,85	3,39	1,02	2,37	4,41

6	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	↗	?
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	↗	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

6	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:45:00	0:24:15	0:20:45	↗	?
PŘÍ.	0:30:00	0:14:35	0:15:25	↗	?
BUD.	1:00:00	0:24:15	0:35:45	↗	?

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	3,8	20,5	konec přímky (cm)
věk	16	86	věk dožití

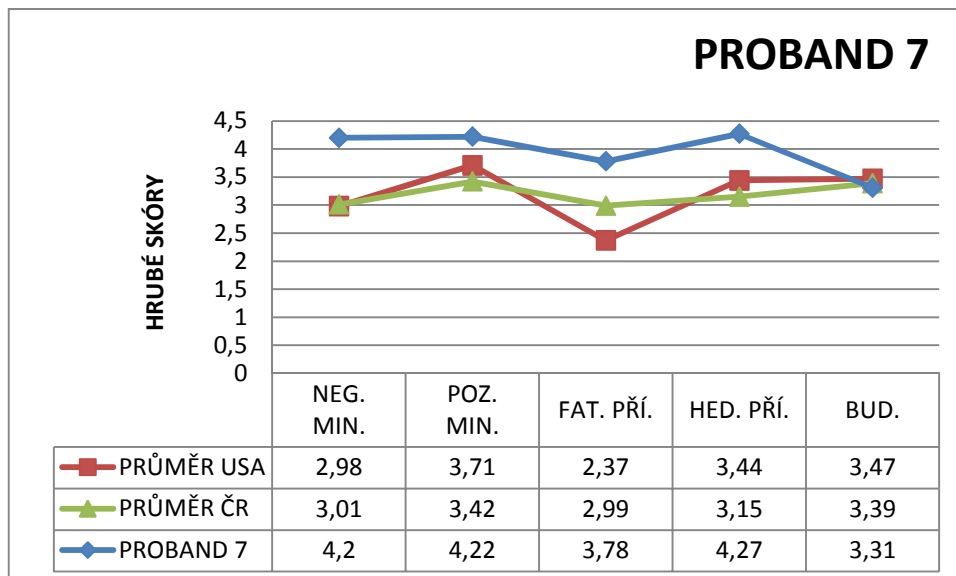
6	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, holka, dítě, auto

Anamnestické údaje

Věk	16
Intelekt	hraniční pásmo mentální retardace
Rodinná anamnéza	absence mužského vzoru - matka slabá, výchovně nedůsledná - časté stěhování, nezaměstnanost - sluchově postižený bratr - bití spolužáků - útoky z domova
Rodina vs. ústavní prostředí	vstup z rodinného prostředí
Osobnost	nezralá - infantilní - slabá CNS (ADHD) - silácké projevy - navázán na vrstevnickou skupinu (podléhá špatnému vlivu)
Důvod umístění	záškoláctví - zneužívání návykových látek - agresivita - nerespektování autorit - trestná činnost

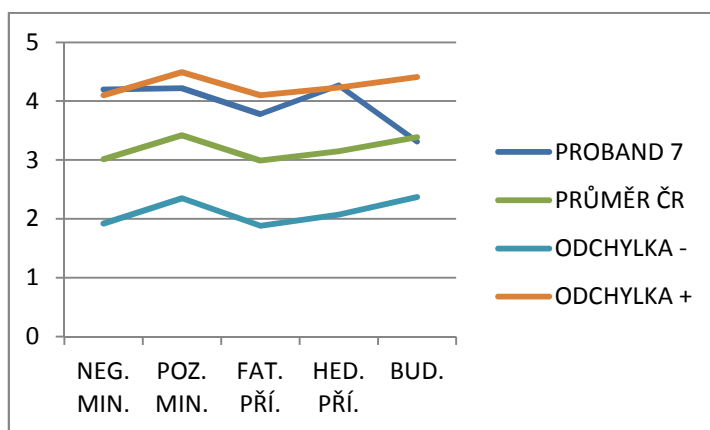
PROBAND 7 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

7	PROBAND 7	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	4,2	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	4,22	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	3,78	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	4,27	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,31	3,39	1,02	2,37	4,41

7	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	?
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	↙	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/=NE, ?=ANO)

7	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:20:34	0:05:34	↙	/
PŘÍ.	0:10:00	0:11:31	0:01:31	↙	/
BUD.	0:30:00	0:20:34	0:09:26	↗	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	6,4	20,5	konec přímký (cm)
věk	16	51	věk dožití

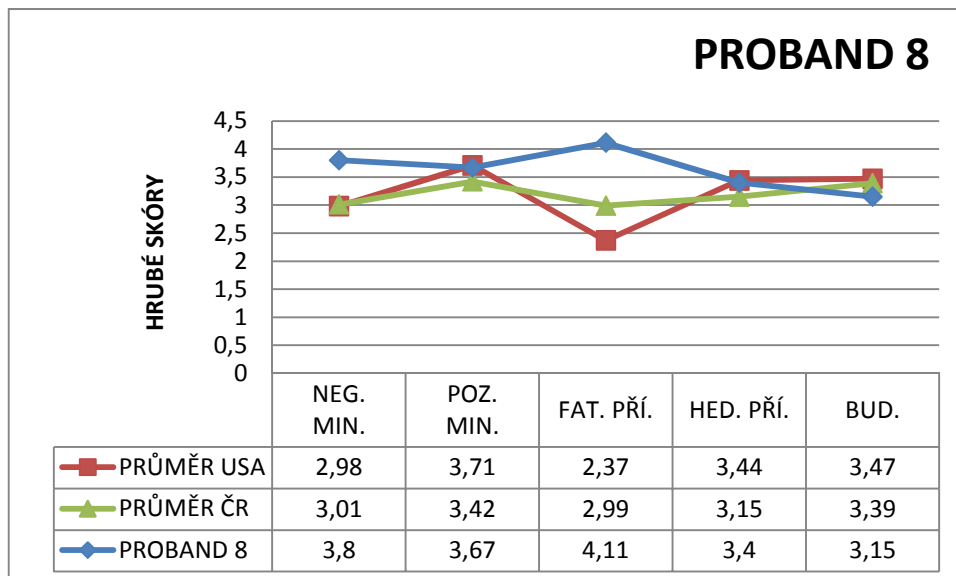
7	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	POZ. - NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, rodina (péče), max. 2 děti, hudba

Anamnestické údaje

Věk	16
Intelekt	pásmo lehké mentální retardace
Rodinná anamnéza	matka nedůsledná, slabá - otec direktivní (trestán) - umístěn do DD spolu s osmi sourozenci - vřelé vztahy (stýská se mu po nich) - chybí mu volnost - Rom
Rodina vs. ústavní prostředí	ústavní prostředí: DD, VÚ
Osobnost	zanedbanost výchovná i výuková - při zátěži snížená frustrační tolerance - snaživost ve výkonových úkolech
Důvod umístění	nedostatečná péče - záškoláctví - krádeže - útěky z DD

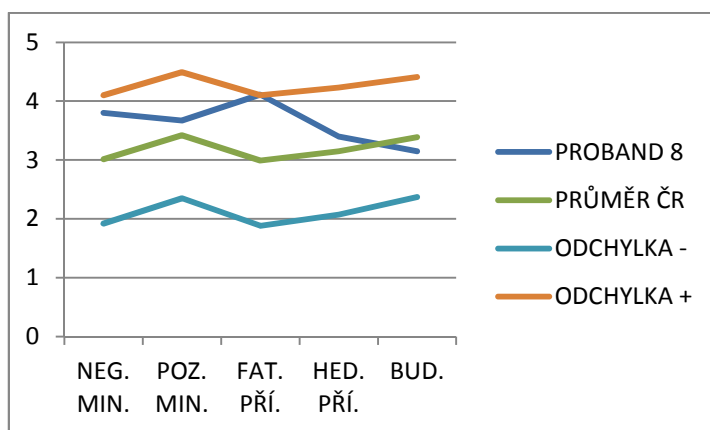
PROBAND 8 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

8	PROBAND 8	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	3,8	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	3,67	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	4,11	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	3,4	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	3,15	3,39	1,02	2,37	4,41

8	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	/
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	/
HED. PŘÍ.	↗	/
BUD.	↙	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

8	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:15:00	0:27:48	0:12:48	↙	?
PŘÍ.	0:10:00	0:08:17	0:01:43	↗	/
BUD.	0:30:00	0:27:48	0:02:12	↗	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	9	20,5	konec přímky (cm)
věk	17	38	věk dožití

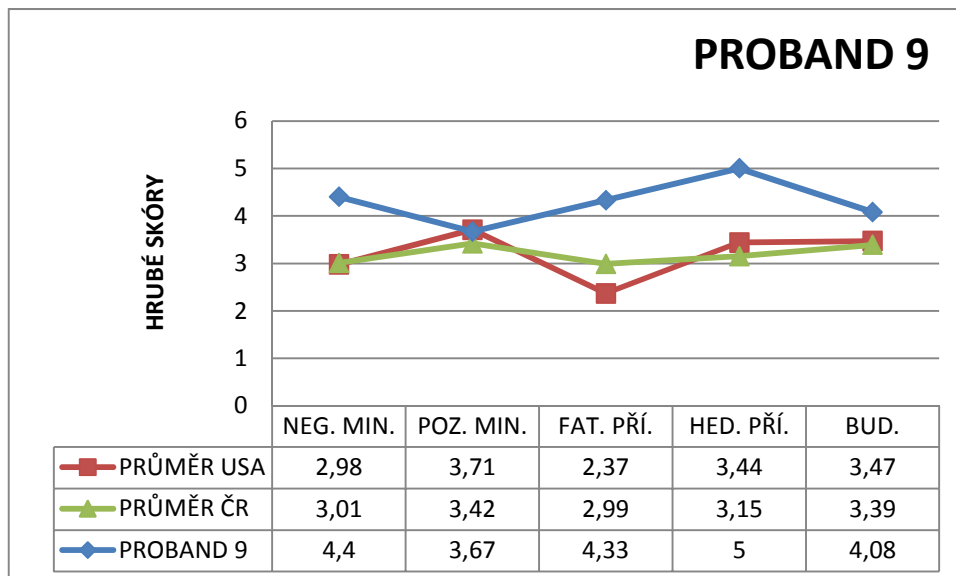
8	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	diskrétní	NEG. - POZ.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	diskrétní R	práce, rodina, dům, skromný a spokojený život

Anamnestické údaje

Věk	17
Intelekt	pásmo střední mentální retardace
Rodinná anamnéza	všestranné zanedbávání - výrazná deprivace - prostředí nepodnětné - časté stěhování - matka negramotná - Rom - vliv vrstevnické skupiny (ovlivnitelnost)
Rodina vs. ústavní prostředí	vstup z rodinného prostředí
Osobnost	pomalé PSM tempo - psychosociální nezralost (ovlivnitelný) velmi slabá volní složka - emoční oploštělost - impulzivní reaktivita bez racionální korekce
Důvod umístění	nedostatečná péče - nerespektování autorit - přečiny

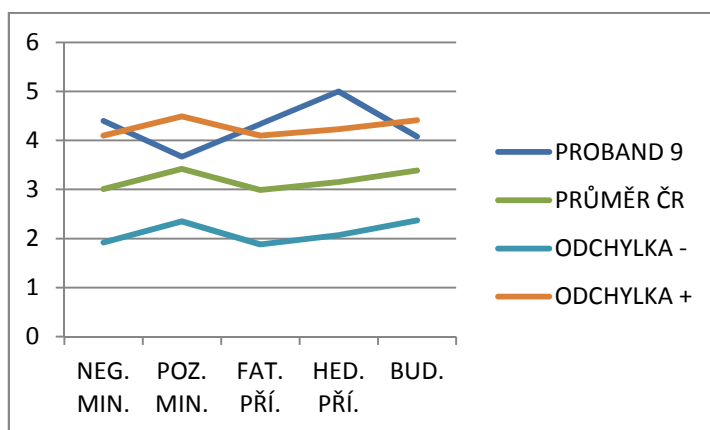
PROBAND 9 – časový profil

BOD 1. Čas jako perspektiva – dle ZTPI – srovnání hrubých skóre subškál probanda s průměrnými hodnotami v americkém a českém šetření

BOD 1. Kritéria interpretace – překonání směrodatné odchylky v daném směru – numerické i grafické znázornění (/ = NE, ? = ANO)

9	PROBAND 9	PRŮMĚR ČR	ODCHYLKA	ODCHYLKA -	ODCHYLKA +
NEG. MIN.	4,4	3,01	1,09	1,92	4,1
POZ. MIN.	3,67	3,42	1,07	2,35	4,49
FAT. PŘÍ.	4,33	2,99	1,11	1,88	4,1
HED. PŘÍ.	5	3,15	1,08	2,07	4,23
BUD.	4,08	3,39	1,02	2,37	4,41

9	SMĚR	o SD
NEG. MIN.	↗	?
POZ. MIN.	↗	/
FAT. PŘÍ.	↗	?
HED. PŘÍ.	↗	?
BUD.	↗	/

BOD 2. Čas jako trvání – srovnání odhadovaného a reálně uplynulého času během šetření – rozdíl, směr rozdílu a nadprůměrnost v daném směru (/ = NE, ? = ANO)

9	ODHAD	REALITA	ROZDÍL	SMĚR	NADPRŮMĚR
MIN.	0:10:00	0:17:59	0:07:59	↙	/
PŘÍ.	0:20:00	0:09:25	0:10:35	↗	?
BUD.	0:30:00	0:17:59	0:12:01	↗	/

BOD 2. Kritéria interpretace – průměrné rozdíly v daných směrech

	∅ ↗	∅ ↙
MIN.	0:17:13	0:08:47
PŘÍ.	0:08:37	0:04:11
BUD.	0:15:43	0:02:47

BOD 3. Čas jako sled událostí – odhadovaný „věk dožití“ – stanovení časového pojetí (diskrétní/spojité) a přehled kódů

bod (cm)	9,2	20,5	konec přímky (cm)
věk	17	37	věk dožití

9	SLED UDÁLOSTÍ	KÓDY
MIN.	spojité	NEG.
PŘÍ.	spojité	/
BUD.	spojité N	práce, barák, hodná ženská, zdravé děti

Anamnestické údaje

Věk	17
Intelekt	pásmo střední mentální retardace
Rodinná anamnéza	nevhodné, zanedbávající prostředí - nezáměr rodiny - matka alkoholička (bez bydliště, nezaměstnaná) - umístěn do DD - zde krádeže a útěky
Rodina vs. ústavní prostředí	ústavní prostředí: DD, VÚ
Osobnost	nezralá (análně-agresivní) - dráždivá - sebestředná - mentální a volní vlastnosti oslabeny - deprivovaná - infantilní - sugestibilní - nízká frustrační tolerance
Důvod umístění	nedostatečná péče - agresivita v DD (v afektu napadl a zranil vychovatelku) - stává se nebezpečným pro děti i personál DD